Voltaire

CANDIDE (*)

(veya İyimserlik (**) Üzerine)

(*) Candide: (Kandid okunur) Saf, temiz, her şeyden habersiz demektir. Bu kitap dilimize “Safoğlan” ismiyle tercüme edilmiştir.

2) İyimserlik (optimizm) : Bu eserinde Voltaire, Alman filozofu Leibniz'in felsefesini karikatürize etmektedir. Leibniz 1646'da Leipzig'de doğmuş ve 1716'da ölmüştür. Kendisi "optimisme"in, yani iyimserliğin savunucusudur. Bu filozofa göre, dünyadaki her şey mümkün olanın en iyisidir. Voltaire bu felsefeyle de, bunun tersi olan “kötümserlik” (pesimizm) felsefesiyle de alay etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Candide güzel bir şatoda nasıl yetişti ve oradan nasıl kovuldu.

Vestfalya'da, Baron Thunder-ten-Tronckh'un şatosunda, yaradılıştan yumuşak huylu bir delikanlı vardı. Yüzünden ruhu okunurdu. Basit bir zekâsı, oldukça doğru bir akıl yürütme yetisi vardı. Ona Candide adının verilmesi de sanırım bundandı. Evin emekli hizmetçileri onun, Baron'un kızkardeşiyle yakınlarda oturan iyi, kibar bir soylunun çocuğu olduğundan kuşku duyarlardı. Denildiğine göre Baron'un kızkardeşi bu soylu kişiyle evlenmek istememişti. Çünkü o soylu, atalarını ancak yetmiş birinci göbeğe kadar sayabilmiş, soyağacının kalan bölümü zamanın içinde yitip gitmişti.

Baron, Vestfalya'nın en güçlü derebeylerinden biriydi. Çünkü şatosunun kapısı ve pencereleri vardı. Hatta şatonun büyük salonu, güzel duvar halılarıyla süslüydü. Avludaki köpeklerini, gerekince ava götürür, seyislerine de it uşaklığı yaptırırdı. Köyün papazı, Baron'un özel papazlığını yapardı. Herkes ona Monseigneur der, hikâyeler anlattığı zaman da gülerdi.

Madama La Baronne üç yüz elli libre ağırlığıyla çevresindekilerin büyük saygısını kazanmıştı ve kendisini daha da saygıdeğer kılan bir incelikle konuklarını ağırlardı. On yedi yaşlarındaki kızı Cunégonde, al yanaklı, etine dolgun, iştah uyandıran bir kızdı. Baron'un oğluysa görünüşüyle her bakımdan babasının oğluydu. Öğretmeni ve eğitmeni Pangloss, şatonun akıl hocasıydı. O küçük Candide de onun derslerini, yaşının ve huyunun bütün saflığıyla dinlerdi.

Pangloss, Métaphysico-Théologo-Cosmolo-Nigologie (*) öğretirdi. Nedensiz sonuç olamayacağını, olabilecek dünyaların en iyisinde, şatoların en iyisinin Baron'un şatosu, Madame'ın da madamların en iyisi olduğunu eksiksiz bir biçimde kanıtlardı.

"Olayların başka türlü olamayacağı kanıtlanmıştır, çünkü her şeyin bir amacı vardır; o halde her şeyin, en iyi amaç için olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Burun, gözlük takmak için yaratılmıştır. Bunun içindir ki gözlük kullanıyoruz. Bacaklar dizlik giymek için yaratılmıştır. Onun için dizlik kullanıyoruz. Taşlar yontulmak ve şato yapılmak için oluşturulmuştur.

(*) Voltaire'in mizah amacıyla uydurduğu terimler.

Onun için de Monseigneur'ün gayet güzel bir şatosu var; ülkenin en büyük Baronu en iyi yerde oturmalı değil mi ? Domuzlar da yenmek için yaratıldığından, biz de bütün yıl domuz yeriz. Böylece her şeyin iyi olduğunu söyleyenler aptalca bir söz etmişler; her şey en iyidir demek gerekirdi."

Candide, Pangloss'u dikkatle dinler ve safça inanırdı; çünkü Matmazel Cunégonde'u çok güzel bulurdu; ama bunu bir türlü kendisine söyleyemezdi. Böylece şu sonuca varırdı: Mutluluğun birinci aşaması Baron Thunder- ten-Tronckh olarak doğmaktı; ikincisi Matmazel Cunégonde olmak; üçüncüsü onu her gün görmek; dördüncüsü de ülkenin, dolayısıyla bütün dünyanın en büyük filozofu olan üstat Pangloss'u dinlemekti.

Bir gün Cunégonde, şatonun yanında, park denen koruda gezinirken, çalıların arasında Doktor Pangloss'un, madame la Baronne'un güzel, uysal, esmer, küçük hizmetçisine deneysel fizik dersi verdiğini gördü. Matmazel Cunégonde'un bilimlere karşı büyük bir yatkınlığı vardı. O yüzden gördüğü bu deneyi soluk almadan izledi. Doktor Pangloss'un "yeter sebebi"ni, sonuçlarını ve nedenlerini açıkça gördü. Heyecanlı ve düşünceli, bir gün bilgin olmak isteğiyle taşarak geri döndü. Genç Candide'in de bir "yeter sebebi", delikanlının ise kendisinin "yeter sebebi" olabileceğini düşündü.

Şatoya dönerken Candide'le karşılaştı ve kızardı. Candide de kızardı. Cunégonde ona buğulu bir sesle "Bonjour" dedi. Candide de ona bir şeyler söyledi ama ne söylediğini bilmiyordu. Ertesi gün akşam yemeğinden sonra sofradan kalkıldığında, Cunégonde ile Candide bir paravananın arkasında buluştular. Cunégonde mendilini yere düşürdü. Candide onu yerden aldı. Cunégonde, Candide'nin elini masumca tuttu. Delikanlı da genç kızın elini aynı duyguyla, fakat kendine özgü bir sertlik, bir duyarlık ve incelikle öptü. Dudakları birleşti, gözleri alevlendi, dizleri titredi, elleri sapıttı. Baron Thunder-ten-Tronckh paravananın yanından geçti ve olup biteni görünce Candide'in kıçına bir tekme atarak onu şatodan kovdu. Cunégonde bayıldı. Kendine gelince Madame la Baronne'dan bir tokat yedi. Böylece mümkün olan şatoların en güzel ve en sevimlisinde neşeden iz kalmadı.

İKİNCİ BÖLÜM

Bulgarlar arasında Candide'in başına gelenler.

Cennetten kovulan Candide, nereye gittiğini bilmeden, ağlayıp sızlayarak, gözlerini bazan göğe kaldırarak, bazan Baron kızlarının en güzelinin bulunduğu şatoların en güzeline çevirerek bir hayli yol aldı. Tarlalarda iki sapan izi arasında bomboş bir mideyle yattı. Lapa lapa kar yağıyordu. Ertesi gün Candide, soğuktan donmuş, açlıktan ve yorgunluktan bitkin bir halde bacaklarını sürüyerek Veldberghoff Tararbk Dikdorff adındaki komşu kente kadar yürüdü. Cebinde beş parası yoktu. Boynunu bükerek bir meyhane kapısının önünde durdu. Mavi elbiseli (*) iki kişi delikanlıyı gördü. Biri ötekine, "Arkadaş" dedi. "İşte yakışıklı bir delikanlı. Boyu da tam aradığımız gibi". İkisi birden Candide'e doğru yürüyüp büyük bir nezaketle delikanlıyı yemeğe davet ettiler. Candide de onlara sevimli bir alçak gönüllülükle, "Baylar" dedi, "İltifatınıza teşekkür ederim. Ama yemekten payıma düşeni ödeyecek param yok." Mavililerden biri, "Ah bayım", dedi. "Sizin görünüşünüzde ve değerinizde olan kimseler hiçbir şey için para vermezler. Boyunuz beş ayak ve beş parmak değil mi?". Candide eğilerek, "Evet efendiler, boyum bu kadardır" dedi. "Aman bayım lütfen buyurunuz. Yemek paranızı ödemek şöyle dursun, sizin gibi bir insanın parasız kalmasına bile katlanamayız. İnsanlar birbirlerine yardım için yaratılmışlardır". Candide, "Hakkınız var" dedi, "Üstat Pangloss da bana hep böyle söylerdi. Ben de şimdi her şeyin en iyi olduğunu görüyorum". Adamlar birkaç akça vermek için ricada bulundular. Candide parayı aldı ve karşılığında bir senet vermek istedi. Mavililer almadılar. Hep birlikte sofraya oturuldu. Candide'e sordular, "İçtenlikle seviyor musunuz?". Candide, "Evet; Matmazel Cunégonde'u canımdan çok seviyorum" diye yanıtladı. Adamlardan biri, "Onu değil, Bulgarların kralını candan sevip sevmediğinizi soruyoruz" dedi. Candide, "Hayır asla. Çünkü kendisini hiç görmedim" diye yanıtladı. "Nasıl, nasıl ? O kralların en sevimlisidir; haydi onun şerefine içelim". Candide, "Hayhay baylar..." dedi ve içti.

(*) Prusya kralı Büyük Friedrick'in, hassa alayının üniforması.

Sonunda mavililer, "Artık yeter. İşte şimdi Bulgarların kahramanı, koruyucusu, dayanağı ve kolu oldunuz. Şansınız size güldü. Şan şeref artık sizin için" dediler. Ayaklarını zincire vurup alaya götürdüler. Sağa döndürdüler, sola döndürdüler, tüfek astırdılar, ateş ettirdiler, ayak değiştirttiler, üstelik bir de otuz sopa vurdular. Ertesi gün Candide askeri talimde biraz daha iyiydi. Yalnızca yirmi sopa yedi. Daha ertesi gün de on sopa. O artık, öteki askerlerin, silah arkadaşlarının gözünde bir harikaydı.

Şaşkına dönen Candide, niçin bir kahraman olduğunu bir türlü kestiremiyordu. Hayvanlar nasıl bacaklarını istedikleri gibi kullanıyorsa, insanların da bacaklarını tıpkı öyle kullanabileceklerini sanan Candide, güzel bir ilkbahar sabahı rasgele yürümeye niyetlendi. Henüz iki fersah yürümeden, her biri altı ayak boyunda dört kahraman, delikanlıyı yakalayıp bağladılar ve deliğe tıktılar. Yönetmelik uyarınca bütün alay tarafından otuz altı kere sopalanmayı mı, yoksa beynine on iki kurşun yemeyi mi tercih ettiğini sordular. Candide, irade özgürlüğünden söz edip, ne onu ne de ötekisini istediğini boş yere savunduysa da sonunda birincisini seçmek zorunda kaldı. Özgürlük denilen Tanrı vergisi uyarınca otuz altı kere sopadan geçmeye razı oldu. Alay iki kere önünden geçti. Alayda iki bin kişi vardı. Bu da Candide'in ense kökünden kuyruk sokumuna kadar bedenindeki bütün kasların ve sinirlerin dışarı fırlamasına yol açan dört bin değnek demekti. Üçüncüye sıra gelince artık dermanı kalmayan Candide beynini patlatmak lütfunda bulunulmasını diledi. Bu işi ona bağışladılar; gözlerini bağlayıp diz çöktürdüler. Tam o sırada Bulgar kralı oradan geçti. Zavallının suçunu sordu. Büyük bir dahi olan kral, Candide'e sorduğu sorulardan, bu gencin dünya işlerinden habersiz bir metafizikçi olduğunu kavradı ve delikanlıyı sonraları her yüzyılın ve her gazetenin öveceği bir merhametle affetti. İyi bir cerrah olan Dioscoride, bulduğu merhemlerle Candide'i iyi etti. Bulgar kralı Abar kralıyla savaşmaya başladığı zaman Candide'in sırtı biraz deri bağlamıştı. Delikanlı artık yürüyebiliyordu.

(*) Burada, 1756'da başlayan yedi yıl savaşlarından söz ediliyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Candide Bulgarlardan nasıl kurtuldu ve ne oldu.

Dünyada hiçbir şey bu iki ordu kadar güzel, çevik, parlak ve düzenli olamazdı. Boruların, flütlerin, trampetlerin, obuaların ve topların sesi cehennemde bile benzeri olmayan bir uyum oluşturuyordu. Önce toplar her iki taraftan altışar bin kişi devirdi; sonra tüfekler dünyaların en iyisinin yüzünü pisleten dokuz, on bin kadar edepsizi ortadan kaldırdı; süngüler de birkaç bin kişinin ölümünün "yeter sebebi" oldular. Bunların hepsinin tutarı aşağı yukarı otuz bin kişi kadardı. Bir filozof gibi titreyen Candide, bu kahramanca can kırımında elinden geldiği kadar saklandı.

Sonunda her iki kral, kendi karargâhlarında zafer şarkıları söyletirken, Candide, nedenlerle sonuçlar üstünde düşünmek için başka bir yere gitmeye karar verdi. Ölmüş ya da can çekişen insan yığınlarının üstünden geçerek en yakın köye ulaştı. Burası bir Abar köyüydü ve kül olmuştu. Bulgarlar kamu hukuku yasalarına dayanarak köyü ateşe vermişlerdi. Bir yanda vücutları delik deşik yaşlılar, çocuklarını kanlı memelerinde tutan boğazlanmış karılarının can çekişmelerini seyrediyorlardı. Bir yanda da birkaç kahramanın doğal ihtiyaçlarını giderdikten sonra karınlarını deştikleri genç kızlar son nefeslerini veriyorlardı. Yarı yanmış kızlar, yaşamlarına son verilmesi için yalvarıyorlardı. Yerlerde, kesilmiş kolların ve bacakların yanında beyin parçaları da görünüyordu.

Candide, koşarak başka bir köye gitti. Burası da bir Bulgar köyüydü. Abar kahramanları da burada aynı şeyi yapmışlardı. Candide çırpınan insanların yanında ve yıkıntılar üzerinde durmadan yürüdü. Böylece çantasında kumanyası, aklında Matmazel Cunégonde, savaş alanından dışarı çıktı.

Hollanda'ya geldiği zaman yiyeceği tükenmişti. Fakat burada herkesin varlıklı ve Hıristiyan olduğunu duyunca, Matmazel Cunégonde'un güzel gözleri için kovulduğu Baron'un şatosundaki kadar iyi bakılacağından kuşku duymaz oldu. Birçok ağırbaşlı insana el açtıysa da, hepsi ona, bu sanatta devam ederse yaşamasını öğrensin diye bir ıslah evine kapatılacağını söyledi.

Sonra büyük bir toplantıda, tam bir saat sadaka hakkında konuşan bir

adama (*) başvurdu. Bu hatip Candide'e yan gözle bakarak, "Buraya ne yapmaya geldiniz? Büyük dava için mi?" diye sordu. Candide boynunu bükerek, "Nedensiz hiçbir sonuç yoktur. Her şey zorunlu olarak birbiriyle bağlıdır ve her şey en iyi şekilde yaratılmıştır. Matmazel Cunégonde'un yanından kovulmam, sopa yemem ve ekmek buluncaya kadar dilenmem gerekti. Başka türlü de olamazdı", diye cevap verdi. Hatip, "Aziz dostum", dedi. "Papa'nın deccal olduğuna inanıyor musunuz?" Candide, "Şimdiye kadar böyle bir şey duymadım. Ama Papa ister deccal olsun, ister olmasın, benim yiyecek ekmeğim yok" dedi. Adam "O halde ekmek yemeye layık değilsin. Defol çapkın kerata, bir daha da yanıma sokulma" diye bağırdı. Hatibin karısı pencereden başını çıkarıp Papa'nın deccal olduğuna inanmayan birini görünce, oturağını Candide'in kafasına boşalttı. Yüce Tanrım, kadınlarda güçlü din duyguları ne büyük taşkınlıklara yol açıyor!..

Hiç vaftiz edilmemiş, Jacques (**) adlı, iyi kalpli bir anabaptist iki ayaklı, canlı, kanatsız bir varlığa, kardeşlerinden birine karşı yapılan bu insafsız ve çirkin davranışa tanık oldu. Candide'i kolundan tutup evine götürdü. Yıkadı. Ekmek ve bira verdi; sonra da cebine iki florin koydu. Hatta delikanlıya Hollanda'da, İran kumaşları dokuyan kendi tezgâhlarında nasıl çalışıldığını da öğretmek istedi. Candide, bu adamın önünde secdeye varırcasına eğilerek: "Üstat Pangloss boş yere, bu dünyada her şeyin en iyi olduğunu söylememişti. Çünkü kara cübbeli adam ve karısının kabalığından daha çok sizin bu merhametiniz beni duygulandırdı" dedi.

Ertesi gün Candide gezinmeye çıktığında, yüzü sivilceli, ölü bakışlı, burnunun ucu düşmüş, ağzı çarpılmış, dişleri çürümüş, gırtlaktan konuşan, bedeni şiddetli bir öksürükle sürekli sarsılan ve her öksürüşünde bir dişi daha fırlayan bir baldırı çıplak gördü.

(*) Bir protestan papazı kastediliyor.

(**) Diğer Hristiyan mezheplerinin aksine Anabaptistler, doğdukları zaman vaftiz edilmezlerdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Candide eski felsefe öğretmeni Doktor Pangloss'la nasıl karşılaştı ve başlarına neler geldi.

Candide, korkudan çok merhametten doğan bir heyecanla iyi kalpli anabaptist Jacques'ın verdiği iki florini, bu yürekler acısı baldırı çıplağa uzattı. Hayalet, delikanlıya dikkatle baktı, ağladı ve boynuna atıldı. Candide korktu, geri çekildi. Bu zavallılardan biri ötekine, "Demek sevgili Pangloss'unuzu tanımadınız ha!" dedi . "Aman neler duyuyorum? Başınızdan nasıl bir felaket geçti? Niçin o güzelim şatoda değilsiniz? Kızların incisi, doğanın bir şaheseri olan Matmazel Cunégonde'a ne oldu?" Pangloss, "Gücüm tükendi" dedi... Candide, üstadı derhal iyi kalpli anabaptistin ahırına götürdü ve bir parça ekmek yedirdi. Panglos kendine gelince, Candide, "Peki", diye sordu, "Cunégonde ne oldu?" Pangloss, "Öldü" dedi. Bunu duyunca Candide bayıldı. Arkadaşı ahırda raslantı sonucu bulunan kötü bir sirkeyle Candide'i ayılttı. Candide gözlerini açtı ve "Cunégonde öldü mü?.. Ey dünyaların en iyisi neredesin? Hangi hastalıktan öldü? Sakın sayın babasının şatosundan tekmelenerek kovulduğum için ölmüş olmasın" diye bağırdı. Pangloss, "Hayır", dedi. "Tüm Bulgar askerleri onun ırzına geçtikten sonra karnını deştiler; yardımına koşan Baron'un da kafasını parçaladılar. Madame la Baronne da parça parça edildi. Zavallı öğrencime de kızkardeşine yaptıklarının aynını yaptılar. Şatoya gelince... Taş üstünde taş kalmadı. Ne otlak, ne bir koyun, ne bir ördek, ne de bir ağaç. Ama öcümüz alındı; çünkü Abarlar da bir Bulgar senyörüne ait olan komşu baronlukta aynı şeyi yaptılar".

Candide bunları duyunca yeniden bayıldı. Kendine gelince de aklına gelen her şeyi söyledi. Sonra da Pangloss'u böyle acınacak bir duruma düşüren gerçek nedeni öğrenmek istedi. Üstat, "Aşk... aşk", diye bağırdı. "İnsanlığın avutucusu, evrenin koruyucusu, bütün duygulu varlıkların ruhu, tatlı aşk..." Candide, "Ah, ben de kalplere hükmeden, ruhumuzun ruhu olan aşkı tanıdım. Ama bu tatlı şey bana, bir öpücükle kaba etime yediğim yirmi tekmeye mal oldu. Peki ama nasıl oldu da böyle tatlı bir neden, sizde bu kadar korkunç bir sonuca yol açtı?" diye sordu.

Pangloss şöyle yanıtladı: "Sevgili Candide. Haşmetli Madame la

Baronne'un güzel hizmetçisi Paquette'i bilirsiniz. Beni kemirdiğini gördüğünüz bu cehennem azaplarını doğuran cennet zevklerini onun kolları arasında tattım. Bu derde o da tutulmuştu, belki de şimdi ölmüştür. Paquette, bu armağanı, armağanın kaynağını bilen, bilgin bir Cordelier papazından kapmış; o da bunu yaşlı bir kontesten; kontes bir süvari yüzbaşısından; yüzbaşı bir markizden; markiz bir şövalye yardımcısından; şövalye yardımcısı bir cizvit papazından; papaz da bunu, henüz papaz adayıyken, doğrudan doğruya Colombus'un bir arkadaşından kapmış. Bana gelince, ben bunu kimseye bulaştıramayacağım, çünkü ölüyorum".

Candide: "Ey Pangloss; bu ne tuhaf bir soyağacı. Hepsinin kökü şeytandı değil mi?" diye bağırdı. Büyük adam, "Asla", dedi. "Bu, dünyaların en iyisinde gerekli bir şey, zorunlu bir cevherdi. Çünkü, Colombus, bir Amerika adasında, üremenin kaynağını zehirleyen, çok kere üremeye bile engel olan ve hiç şüphesiz doğanın yüce amacına aykırı olan bu hastalığa yakalanmasaydı, çikolata ile kırmız böceğinden yoksun kalacaktık. Ayrıca şunu da söyleyeyim ki bugüne kadar, din çatışmaları, savaşları kavgaları gibi, bu hastalık da yalnızca bizim kıtamızda, yalnızca bizde var. Türkler, Hintliler, Acemler, Çinliler, Siyamlılar ve Japonlar onu henüz tanımazlar. Birkaç yüzyıl sonra, sırası gelince onların da bunu öğrenmeleri için yeter bir neden bulunur. Ama şimdilik bizim aramızda. Hele ulusların alınyazılarını belirleyen, çok iyi yetiştirilmiş, ücretli askerlerden oluşmuş büyük ordularda, bu hastalık hızla yayılmaktadır. Böylece savaşmak için karşı karşıya geçen otuzar bin kişilik iki ordudan her birinde aşağı yukarı yirmi bin frengilinin bulunduğuna inanabilirsiniz."

Candide, "Çok iyi! Ama, gene de tedavi edilmeniz lazım" dedi. Pangloss, "Nasıl tedavi yani?" diye sordu. "Nasıl tedavi ettireceğiz? Cebimde beş para yok, yeryüzünde para vermeden veya başkası senin yerine parasını ödemeden ne kan aldırabilirsin, ne de bir tenkiye yaptırabilirsin".

Bu son söz Candide'i harekete geçirdi; koşup merhametli anabaptistin ayaklarına kapandı ve ona arkadaşının düştüğü durumu o kadar acıklı bir dille anlattı ki iyi kalpli adam, Doktor Pangloss'a yardım etmeyi kabul etti ve tedavi masraflarını üstlendi. Tedavinin sonunda, Pangloss bir gözüyle bir kulağını kaybetti. Ama o yazı yazmasını iyi biliyor ve çok iyi hesap yapıyordu. Anabaptist Jacques onu kâtip olarak yanına aldı. İki ay sonra, bazı işler için gemiyle Lizbon'a gitmek zorunda kalınca bu iki filozofu da birlikte götürdü. Pangloss ona her şeyin mükemmel olduğunu anlattı. Anababtist

Jacques ise bu görüşte değildi. "İnsanlar da doğayı biraz bozmuş olmalılar. Çünkü insanlar kurt doğmadıkları halde kurt olmuşlar. Tanrı onlara ne yirmi dörtlük top, ne de süngü verdi. Oysa onlar, birbirlerini yok etmek için süngüler, toplar yaptılar. Ayrıca alacaklılar paralarını alamasınlar diye iflas edenlerin mallarına el koyan adaleti de bu arada sayabilirim" dedi. Tek gözlü üstat, "Bütün bunlar gerekliydi; çünkü genel iyilik özel felaketlerden doğar; öyle ki ne kadar çok özel felaket olursa, her şey o kadar iyi olur" diye yanıtladı. Pangloss böylesi akıl yürütmeleri sürdürürken hava karardı; dünyanın dört yanından rüzgârlar esmeye başladı. Lizbon limanı açıklarında gemi korkunç bir fırtınaya tutuldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Fırtınada geminin batması, yersarsıntısı, üstat Pangloss'un, Candide ve anabaptist Jacques'ın başlarına gelenler.

Yolcuların yarısı, geminin şiddetle sallanmasının sinirlerde ve içi dışına çıkan vücutlarda yarattığı katlanılmaz acıdan o kadar bitkin düşmüştü ki bir de fırtınadan doğan tehlikenin tasasını çekecek halde değillerdi. Ötekiler de bağrışıyor, dua ediyordu. Yelken yırtılmış, direkler kırılmış, geminin dibi delinmişti. Gücü yeten çalışıyor, kimse kimsenin ne dediğini anlamıyordu ve komuta eden kimse kalmamıştı. Anabaptist Jacques geminin manevra yapmasına elinden geldiğince yardım etmeye çalışıyordu. Güvertede çabalarken; kendinden geçmiş bir gemici, ona var gücüyle vurdu ve yere serdi. Ama kendi de vurduğu yumruktan öylesine sendeledi ki baş aşağı, gemiden dışarı fırladı; kırık direğin bir tarafına asılıp, takılı kaldı. İyi kalpli Jacques onun yardımına koştu, yeniden gemiye çıkmasına yardım etti. Ama yardım edeyim derken bu kez gemicinin gözleri önünde kendisi denize düştü. Gemici boğulan zavallıya dönüp bakmaya bile tenezzül etmedi. Candide güverteye yaklaştı, bir an suyun üstüne çıkan, sonra sonsuza dek sulara gömülen koruyucusunu gördü. Onun ardı sıra denize atılmak istedi ama filozof Pangloss onu tuttu ve Lizbon Koyu'nun bu iyi kalpli anabaptistin boğulması için özel olarak yaratıldığını kanıtladı. O, bunu, "a priori" olarak kanıtlarken gemi de ikiye bölündü. Pangloss, Candide ve erdemli anabaptisti boğan o gemiciden başka her şey yok oldu. Gemici olacak herif, Candide ile Pangloss'un bir tahta parçasına tutunarak ulaştıkları kıyıya yüzerek çıkabildi.

Biraz kendilerine gelince Lizbon'a doğru yürüdüler. Bir kaç kuruşları kalmıştı. Bununla da fırtınadan sonra iyice bastıran açlıktan kurtulabileceklerini umuyorlardı.

Koruyucuları iyi kalpli anabaptistin ölümüne ağlayarak kente ayak basar basmaz ayaklarının altındaki toprağın sarsıldığını hissettiler; (*) limanda bile deniz kaynayarak yükseliyor ve demir atmış gemileri parçalıyordu. Alev ve kül kasırgaları sokakları ve alanları kaplıyordu.

(*) 1 Kasım 1755'te Lizbon'da büyük bir yer sarsıntısı oldu. Şehrin üçte biri yıkıldı. Aşağı yukarı 30.000 kişi öldü.

Evler yıkılıyor, damlar temellerin üzerine çöküyor, temeller dağılıyordu. Her yaştan ve her cinsten otuz bin kişi yıkıntıların altında eziliyordu. Kurtulan gemici ıslık çalıp küfürler ederek, "Bize burada iyi iş çıkacak" diyordu. Pangloss ise, "Bu olayın nedeni ne olabilir" sorusuna yanıt aramaktaydı. Candide de, "İşte kıyamet alameti!" diye bağırmaktaydı. Gemici yıkıntıların, çöküntülerin ortasında çılgınca koşuyor, para bulmak için ölüme meydan okuyor, para buluyor, hemen alıyor, kafayı çekiyor, ayılınca da ev yıkıntıları üzerinde ve can çekişenlerle ölülerin arasında, karşısına çıkan ilk gönlü zengin kızı satın alıyordu. Bu sırada Pangloss onu kolundan çekiyordu: "Dostum iyi etmiyorsun, akılsızlık ediyorsun; işleri sırasız yapıyorsun" diye uyarıyordu ama beriki, "Bana vız gelir. Ben bir gemiciyim. Batavya'da doğdum. Japonya'ya yaptığım dört seferde dört kere kutsal haçı çiğnedim (*). Tam da akıldan söz edilecek adamı buldun", diye yanıt veriyordu.

Fırlayan bazı taş parçaları Candide'i yaralamıştı. Sokağa uzanmış, üstü başı yıkıntılarla örtülmüştü. Pangloss'a, "Allah aşkına bana biraz şarapla merhem bul, ölüyorum" diyordu. Pangloss, "Bu yer sarsıntısı yeni bir şey değil. Geçen yıl Amerika'da Lima kenti benzeri bir depremle sarsılmıştı. Aynı nedenler, aynı sonuçlar. Mutlaka yeraltında, Lima'dan Lizbon'a kadar uzanan bir kükürt şeridi var" diye yanıtlıyordu. Candide: "Olabilir. Ama Allah aşkına biraz merhemle şarap" dedi. Filozof: "Olabilir de ne demekmiş" dedi. "Ben size, bu kanıtlanmış bir gerçektir diyorum". Bu sırada Candide kendinden geçti. Pangloss, ona yakındaki bir çeşmeden biraz su getirdi.

Ertesi gün yıkıntıların arasına girerek biraz yiyecek bulduklarından canlanır gibi oldular. Sonra başkaları gibi, ölümden kurtulan insanları avutmaya çalıştılar. Yardımlarına tanık olan birkaç Lizbonlu, onlara böyle bir felaket sırasında sunulabilecek en iyi yemeği sundular. Yemek gerçekten de yürekler acısıydı. Sofradakiler ekmeklerini göz yaşlarıyla ıslatıyorlardı. Ama Pangloss, bunun başka türlü olmasına olanak bulunmadığını kanıtlayarak onları teselli etti: "Çünkü", dedi, "bütün bunlar olanların en iyisidir. Madem Lizbon'da bir yanardağ var. Demek ki bu yanardağ başka bir yerde olamazdı. Çünkü nesnelerin, bulundukları yerlerden başka yerde bulunmaları olanaksızdır. Çünkü her şey iyidir".

(*) 1637 yılında bir Hollandalı, Portekizlilerin Japonya'da bir suikast hazırladıklarını haber verdi. O tarihten sonra Hollandalıların dışındaki Hıristiyanların Japonya'ya girmesine izin verilmedi. Hıristiyanların Japonya'ya girmeleri için haçı çiğnemeleri gerekiyordu.

Pangloss'un yanında duran ve Engizisyonla ilişkisi olan kara yüzlü, ufak tefek bir adam (*) nezaketle söz aldı ve "Bu beyin ilk günaha inanmadığı anlaşılıyor. Eğer her şeyin olduğu gibi olması en iyisi ise, demek ki ne cennetten kovulma, ne de ceza vardır".

Pangloss daha büyük bir nezaketle: "Efendimiz beni hoşgörsün ama, cennetten kovulması, lanete uğraması sayesinde insan zorunlu olarak, olabilecek dünyanın en iyisine girmiştir" diye yanıtladı. Engizisyonla ilişiği olan adam, "Demek bu bey, özgür iradeye inanmıyor" dedi. Pangloss, "Efendimiz beni bağışlasınlar", dedi, "Özgür irade ancak mutlak zorunlukla birlikte var olabilir. Çünkü özgür olmamız zorunluydu. Çünkü ne de olsa saptanmış olan irade..." Pangloss, henüz cümlesinin ortasındayken, engizisyonla ilişiği olan adam, bardağına Porto ya da Oporto şarabı döken uşağına başıyla bir işaret verdi.

(*) Bunun Engizisyon için çalışan bir provokatör - casus olduğu anlaşılıyor.

ALTINCI BÖLÜM

Yer sarsıntılarına engel olmak için güzel bir auto-da-fe (*) yakılıyor ve Candide pataklanıyor.

Lizbon'un dörtte üçünü yok eden yersarsıntısının ardından, ülkenin bilgeleri her şeyin yıkılmasını önlemek için halka güzel bir auto-da-fe vermekten daha etkili bir çare bulamamışlardı. Coimbre Üniversitesi, büyük bir törenle birkaç kişinin hafif ateşte yakılmasında, yersarsıntısına engel olacak kesin bir deva bulunduğuna karar vermişti.

Bu nedenle, vaftiz anasıyla evlendiğine kanaat getirilen bir Biscayalı (**) ile piliç yerken yağını çıkaran iki Portekizliyi yakaladılar. Yemekten sonra da, üstat Pangloss'la çömezi Candide'i bağladılar. Biri ileri geri konuşmuş, öteki de onaylayan bir edayla dinlemişti. İkisini de güneşin kendilerini hiçbir zaman rahatsız etmeyeceği, son derece serin iki ayrı daireye götürdüler. Sekiz gün sonra her ikisine birer Sanbenito (***) giydirdiler. Kafalarını kâğıttan külahlarla süslediler. Candide'in külahıyla Sanbenito'sunda, tersine fışkıran alev resimleriyle kuyruksuz ve ayaksız şeytan resimleri vardı. Buna karşılık Pangloss'un şeytanlarının ayakları ve kuyrukları vardı, ayrıca onun alevleri dikineydi. Bu kılıklarıyla alay halinde yürüdüler ve çok dokunaklı bir vaazla onun ardından çok sesli söylenen güzel bir ilahi dinlediler. Candide, ilahi söylenirken müzikle pataklandı. Biscayalı ile yağ yemek istemeyen iki adam yakıldılar. Pangloss, âdet olmadığı halde asıldı. Aynı gün toprak korkunç bir gürültüyle yeniden sarsıldı.

Korkmuş, şaşırmış, çılgına dönmüş olan Candide, kan ter içinde titreyerek, kendi kendine, "Mümkün olan dünyaların en iyisi burası ise ötekiler kimbilir nasıldır" diye soruyordu. "Yalnızca pataklanmakla kalsam iyi... Bulgar'lar da beni patakladıydılar. Evet beni patakladılar, ama ey benim sevgili Pangloss'um, ey filozofların en büyüğü, nedenini bile bilmeden, sizin asıldığınızı da mı görecektim?

(*) Auto-da-fe : (İspanyolca) insanları yakmak için hazırlanan ateş.

(**) Biscaya : İspanya'da bir bölge.

(***) Sanbenito : Engizisyon zamanında İspanya'da yakılmaya mahkûm olanlara giydirilen elbise.

Ey benim sevgili anabaptist dostum, insanların en iyisi, sizin de limanda boğulmanız mı gerekiyordu? Ey Matmazel Cunégonde, kızların incisi, sizin karnınızın yarılması da mı kaçınılmazdı?".

Candide vâazı dinledikten, dayak yedikten, af edilip kutsandıktan sonra güçlükle ayakta durarak geri dönerken yaşlı bir kadın ona yaklaştı, "Oğlum" dedi, "metin ol, arkamdan gel".

YEDİNCİ BÖLÜM

Yaşlı bir kadın Candide'e bakıyor, Candide sevgilisini buluyor.

Candide, metin olamadı, ama bir yıkıntıya kadar yaşlı kadının ardı sıra yürüdü. Kadın ona bedenini oğması için bir kutu merhemle, yiyecek içecek verdi. Oldukça temiz bir yatak gösterdi. Yatağın yanında bir takım elbise vardı. "Yiyin, için, yatın" dedi, "Monseigneur St. Antoine de Padoue, Notre-Dame d'Atocha, Monsiegneur St. Jacques de Compostelle yardımcınız olsun. Yarın yine geleceğim". Gördüklerine, çektiklerine ve daha da çok yaşlı kadının merhametine şaşıp kılan Candide, kadının elini öpmek istedi. Kadın, "Öpülecek el benimki değil" dedi, "yarın yine geleceğim. Merhemle bedeninizi iyice oğun, yemek yiyin ve uyuyun". Peşpeşe gelen şanssızlıklara rağmen rağmen Candide, yedi, içti ve uyudu. Ertesi gün yaşlı kadın ona kahvaltı getirdi, sırtını yokladı ve başka bir merhemle Candide'nin bedenini kendi elleriyle oğdu. Daha sonra öğle yemeğini getirdi. Akşama doğru da akşam yemeğini. Ertesi gün de aynı işleri yineledi. Candide ona, "Siz kimsiniz" diye sorup duruyordu, "Bu kadar iyiliği sizin aklınıza kim soktu? Bütün bunlara karşılık size nasıl bir iyilikte bulunabilirim?" Yaşlı kadın, hiç yanıtlamıyordu. Akşama doğru yine geldi, ama bu kez yemek getirmedi. "Sesinizi çıkarmadan benimle gelin" dedi. Candide'in koluna girdi ve birlikte, kırlara çıkıp bir çeyrek fersah kadar yürüdüler. Bahçeler ve parklarla çevrilmiş ıssız bir eve geldiler. Yaşlı kadın küçük bir kapıyı çaldı. Kapı açıldı. Kadın Candide'i gizli bir merdivenden geçirip yaldızlı bir odaya götürdü. Diba kumaşlarla kaplı bir kanepeye oturttu, kapıyı kapadı ve gitti. Candide kendini düşte sanıyor, geçmiş bütün hayatı ona bir karabasan, içinde bulunduğu an ise tatlı bir düş gibi geliyordu.

Çok geçmeden yaşlı kadın göründü. Boylu poslu, pırıltılı, kıymetli mücevherler takmış yüzü peçeli, heyecandan titreyen bir kadına destek olmaya çabalıyordu. Yaşlı kadın, Candide'e, "Şu peçeyi kaldırın" dedi. Delikanlı yaklaştı, titreyen eliyle peçeyi kaldırdı. Olur şey değil. İnanılmaz bir şey! Matmazel Cunégonde'u gördüğünü sandı; gerçekten de onu görüyordu, ta kendisiydi. Gücü kesildi, bir kelime söyleyemedi, ayaklarına kapandı. Cunégonde kanepenin üstüne yığılıverdi. Yaşlı kadın üzerlerine ispirtolu sular döktü. Kendilerine geldiler, konuşmaya başladılar. Önce kesik kesik sözcükler, karşılıklı sorular ve yanıtlar, iç çekmeler, gözyaşları,

bağırışlar. Yaşlı kadın, daha az gürültü etmelerini öğütledi ve onları başbaşa bıraktı. Candide, "Demek sizsiniz? Sizi Portekiz'de buluyorum! Size el sürmediler mi? Filozof Pangloss'un beni inandırmak istediği gibi karnınızı deşmediler mi?" diye sordu. Güzel Cunégonde. "Bunların hepsi oldu", dedi. "fakat bu iki kazadan da insan her zaman ölmez". "Peki annenizle babanızı öldürmediler mi?". Cunégonde ağlayarak, "Ah, öyle oldu" dedi. "Ya kardeşinizi?". "Onu da öldürdüler". Candide son olarak, "Peki niçin Portekiz'desiniz?" diye sordu. "Ne yaptınız da beni buraya getirdiniz?". Kız, "Bütün bunları size anlatacağım. Ama daha önce, bana verdiğiniz o saf öpücükten ve yediğiniz o tekmelerden bu yana başınıza gelenleri anlatın ". Candide derin bir saygıyla kızın dediklerini yerine getirdi. Heyecan içindeydi. Sesi kısık ve titrekti. Sırtıysa hâlâ ağrıyordu. Gene de ayrıldıkları andan bu yana çektiklerini saf bir dille anlattı. Cunégonde gözlerini göğe doğru dikti. Temiz kalpli anabaptistle Pangloss'un ölümlerine göz yaşları döktü. Sonra da Candide'e kendi hikâyesini anlatmaya başladı. Kız anlatırken Candide bir sözcüğünü bile kaçırmıyor ve sevgilisine onu canının içine sokuverecekmiş gibi bakıyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Cunégonde'un hikâyesi.

"Tanrı, Bulgar'ları, güzel Thunder - ten - Tronckh şatomuza gönderdiği sırada ben yatağımda derin bir uykuya dalmıştım. Babamla kardeşimi boğazladılar. Annemi de parça parça kestiler. Bu görüntü karşısında kendimden geçtiğimi gören altı ayak boyunda bir Bulgar, ırzıma geçmeye başladı. Bu aklımı başıma getirdi. Kendime geldim, bağırdım, çağırdım, çırpındım, dişledim, tırmaladım. Şatomuzda olup bitenlerin aslında olağan olduğunu bilmediğimden, koca Bulgarın gözlerini çıkarmak istedim. Kaba herif, sol böğrüme bir bıçak sapladı. Hâlâ izini taşıyorum". Saf Candide, "Vah vah! Şey, o yara izini göreceğim değil mi?" diye sordu. Cunégonde, "Göreceksiniz. Ama biz hikâyeyi sürdürelim" dedi. Candide de "Sürdürün" dedi.

Cunégonde, hikâyesini kaldığı yerden sürdürdü. "Bir Bulgar subayı içeri girdi, beni kanlar içinde gördü. Asker istifini bile bozmuyordu. Subay bu kaba herifin kendisine karşı gösterdiği saygısızlığa kızdı ve onu benim üzerimdeyken öldürdü. Sonra yaramı yıkattı ve savaş esiri olarak beni karargâhına götürdü. Bir iki gömleği vardı; onları yıkıyor, yemeğini pişiriyordum. Doğrusu beni pek güzel buluyordu. Hem de ne yalan söyleyeyim ben de onun boyunu posunu güzel, tenini beyaz ve yumuşak buluyordum. Yalnızca zekâdan ve felsefeden yana o kadar parlak değildi. Üstat Pangloss'un yetiştirmediği hemen belli oluyordu. Üç ay sonra kumarda bütün parasını kaybettiğinden, benden de bıktığından, beni, Hollanda ve Portekiz'de ticaretle uğraşan ve kadınlara çılgınca düşkün olan Don Issacar adında bir Yahudi'ye sattı. Bu Yahudi bana çok bağlandı, fakat isteklerine ulaşamadı. Ona, Bulgar askerlerinden daha çok dayandım. Namuslu bir kimsenin bir kere ırzına geçilir, ama bununla onun erdemi sağlamlaşır.

Yahudi beni yola getirmek için bu gördüğünüz köşke getirdi. O zamana kadar yeryüzünde Thunder - ten - tronckh şatosu kadar güzel bir şey yok sanırdım; meğer yanılmışım.

Bir gün büyük engizitör beni gördü. Uzun uzadıya süzdü ve benimle

gizli bazı işler hakkında konuşmak istediğini bildirdi. Beni sarayına götürdüler. Ona kim olduğumu söyledim. Bana bir Yahudi'nin malı olmakla düzeyimin ne kadar altında bulunduğumu anlattı. Onun adına, beni, Monseigneur'e bırakması için Don Issacar'a öneride bulunuldu. Sarayın bankeri ve saygın bir adam olan Don Issacar öneriyi geri çevirdi. Engizitör onu ateşe attırıp yakacağını söyleyerek tehdit etti. Bu tehdit karşısında sıfırı tüketen benim Yahudi, sonunda şöyle bir pazarlık yaptı: Evle ben ikisinin ortak malı olacaktık. Pazartesi, çarşamba ve perşembe günleri Yahudi'ye, haftanın diğer günleri de engizitöre ait olacaktık. Bu anlaşma yapılalı altı ay oluyor. Bu altı ay öyle kavgasız geçmedi. Çünkü cumartesiyi pazara bağlayan gecelerin eski yasaya göre mi, yoksa yeni yasaya göre mi saptanacağında anlaşamadılar. Bana gelince, ben yasaların ne eskisine, ne de yenisine uydum ve sanırım bu yüzden de her zaman sevildim.

Sonunda engizitör depremin yolunu değiştirmek ve Don Issacar'ı korkutmak için bir auto-da-fe töreni düzenlemek lütfunda bulundu. Törene davet etmekle bana da onur verdi. Çok iyi bir yerde oturdum. Dini ayinle suçluların yakılması arasında geçen zamanda konuk bayanlara soğuk şerbetler sundular. İki Yahudi ve sağdıcıyla evlenen namuslu Biscayalı yakılırken gerçekten dehşet duydum. Fakat bir Sanbenito ile bir külâhın altında Pangloss'un yüzüne benzeyen bir yüz görünce ne kadar ürktüm, ne kadar korktum, şaşırdım bilseniz!.. Gözlerimi oğuşturdum, dikkatle baktım ve Pangloss'un asıldığını gördüm. Kendimden geçmişim. Kendime gelir gelmez, bu kez de sizi gördüm, üstelik çırılçıplaktınız. Bu dehşetin, kederin, acının umutsuzluğun son sınırıydı. Ne yalan söyleyeyim, sizin teniniz Bulgar subayının derisinden daha beyaz ve daha güzeldi. Bu, beni üzen ve içimi kemiren bütün duyguları artırdı. Bağırmak, "Vahşiler, durun!" demek istedim. Fakat sesim çıkmadı. Zaten bunun bir yararı da olmayacaktı. Siz güzelce dayağınızı yedikten sonra kendi kendime, "Sevgili Candide'le bilgin Pangloss, kapatması olduğum engizitörün buyruğuyla biri yüz kırbaç yemek, öteki asılmak üzere nasıl oluyor da Lizbon'da bulunuyorlar? Demek Pangloss dünyada olup bitenlerin en iyi şeyler olduğunu söylediği zaman beni insafsızca aldatıyormuş" dedim.

Böylece heyecanlanmış, şaşkına dönmüş, kendimden geçmiş, gücüm tükenmiş, bitkin bir hale düşmüştüm. Kafam, babamın, annemin ölümüyle, kaba Bulgar askerinin küstahlığı ve karnıma sapladığı bıçağıyla, hizmetçiliğimle, ahçılık sanatımla, Bulgar yüzbaşımla, çirkin Don Issacar'ımla, iğrenç engizitörümle, Doktor

Pangloss'un asılmasıyla, siz dayak yerken söylenen çok sesli ölüm ilahisiyle ve ille de sizi son gördüğüm gün, paravanın arkasında size verdiğim o öpücükle doluydu. Bu kadar felaketten sonra sizi bana geri veren Tanrı'ya şükrediyordum. Yaşlı kadına, sizi tedavi etmesini ve başarabildiği an buraya getirmesini buyurdum. Verdiğim görevi yerine getirdi. Sizi görmek, dinlemek ve sizinle konuşmak gibi anlatılmaz bir mutluluğu tattım. Karnınız çok acıkmış olmalı. Benim de çok iştahım var. Gelin ilk iş olarak sofraya oturalım".

Birlikte sofraya oturdular. Yemekten sonra, daha önce sözü geçmiş olan o güzel kanapeye kuruldular. Evin iki efendisinden biri olan Don Issacar geldiği zaman, hâlâ oradaydılar. Günlerden cumartesiydi. Yahudi sahibi olduğu bir şeyin tadını çıkarmaya ve ona duyduğu derin aşkı anlatmaya geliyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Cunégonde'un, Candide'in, büyük engizitörün ve Yahudi'nin başına gelenler.

Bu Don Issacar, Babil tutsaklığından bu yana İsrailoğulları arasında görülmemiş ölçüde öfkeli bir ibraniydi. "Nasıl!" dedi, "Galileli köpek karı. Engizitör yetmiyormuş gibi şu çapkının da seni benimle paylaşması mı gerek?". Bunu söyleyerek her zaman yanında bulundurduğu uzun bir hançeri çekti, rakibinin de silahlı olacağını düşünmeden Candide'ın üstüne atıldı; fakat bizim saf Vestfalyalı, yaşlı kadından giysilerle birlikte güzel de bir kılıç almıştı. Yumuşak huylu olmasına rağmen kılıcını çekti ve Yahudi'yi ölü olarak yere, güzel Cunégonde'un ayaklarının dibine serdi.

Cunégonde: "Aziz Meryem Ana!" diye haykırdı. "Şimdi ne yapacağız? Evimde öldürülmüş bir adam var! Hermandade (*) gelirse mahvolduk". Candide, "Pangloss asılmamış olaydı, bu çaresiz anımızda bize bir öğüt verirdi. Çünkü o, büyük bir filozoftu. O olmadığına göre yaşlı kadına danışalım" dedi. Yaşlı kadın düşüncesini söylemek üzere iken bir başka küçük kapı daha açıldı. Gece yarısından sonra saat birdi. Pazar gününün başlangıcıydı. Bugün de engizitörün günüydü. Engizitör içeri girdi ve dayak cezasına çarptırdığı Candide'i elinde kılıcıyla, sonra yerde yatan ölüyü, şaşkın Cunégonde'u, öğütler vermekte olan yaşlı kadını gördü.

Bakın o anda Candide'in içinden neler geçti ve nasıl bir akıl yürüttü: "Bu aziz zat, imdat diye bağırırsa, mutlaka beni yaktırır. Cunégonde'a da aynı şeyi yapabilir. Hiç acımadan beni kırbaçlattı. Düşmanım sayılır. Hem insan bir kere öldürmeye başladı mı, artık düşünmeye gelmez". Bu akıl yürütme kesin ve hızlı oldu. Engizitörün kendine gelmesine zaman bırakmadan kılıcını adamın bir yanından sokup öbür yanından çıkardı ve onu da Yahudi'nin yanına fırlattı. Cunégonde, "İşte bir tane daha", dedi. "Artık bağışlanacak yanımız kalmadı. Aforoz edildik ve son saatimiz çaldı. Siz ki o kadar yumuşak huylu yaratılmıştınız, nasıl oldu da iki dakika içinde, hem bir Yahudi'yi, hem de bir engizisyon papazını böyle öldürüp yere serdiniz?".

(*) Hermandade : Kutsal bir görünüm altında Engizisyona kolluk görevi yapan bir grup.

Candide, "Benim güzel kadınım", diye yanıtladı. "İnsan hem âşık, hem kıskanç olur, üstelik bir engizitörün dayağını da tadarsa artık o ne yaptığını bilmez."

O vakit yaşlı kadın söz aldı ve dedi ki, "Ahırda koşum takımlarıyla birlikte üç Endülüs atı var. Cesur Candide onları hazırlasın; hanımım da mayadorlarını, elmaslarını alsın. Her ne kadar ancak tek bir kaba etimin üzerine oturabiliyorsam da hemen atlara binelim ve Cadiz'e gidelim. Dışarıda hava çok güzel ve gece serinliğinde yolculuk büyük bir keyiftir".

Candide, derhal üç atı eğerledi. Cunégonde, yaşlı kadın ve Candide otuz fersah yol aldılar. Onlar uzaklaşırken kutsal Hermandade eve geldi. Engizitörü güzel bir kiliseye gömdüler, Issacar'ı da genel mezarlığa attılar. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın Sierra-Morena dağlarının ortasında Avacena adında küçük bir kente varmışlar; bir meyhanede oturmuş konuşuyorlardı.

ONUNCU BÖLÜM

Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın, Cadiz'enasıl bir umutsuzluk içinde geldiler ve gemiye nasıl bindiler.

Cunégonde ağlayarak, "Paralarımı, elmaslarımı kim çalmış olabilir? Neyle yaşayacağız? Ne yapacağız? Bana para ve elmas verecek engizitörlerle Yahudileri nerede bulmalı?" diyordu. Yaşlı kadın, "Ne yazık ki" dedi, "Dün Badajos'ta bizimle aynı handa kalan bir Cordelier papazından kuşkulanıyorum. Tanrı günah yazmasın ama, iki kere odamıza girdi ve bizden çok önce çekip gitti". Candide, "İyi kalpli Pangloss bana, dünya nimetlerinin bütün insanların malı olduğunu, herkesin bu dünyada eşit haklara sahip bulunduğunu kanıtlar dururdu. Bu ilkelere göre o Cordelier papazı, bize hiç olmazsa yolculuğumuzu bitirecek kadar para bıraksaydı. Demek hiçbir şeyimiz kalmadı, öyle mi güzel Cunégonde'um?" diye sordu. Cunégonde, "Bir Maravédis (*) bile yok!" dedi. Candide, "Ne yapacağız" dedi. Yaşlı kadın, "Atlardan birini satalım. Gerçi ancak bir kaba etimin üstünde oturabiliyorsam da ben Matmazel'in terkisine binerim, böylece Cadiz'e varırız" dedi.

Aynı handa bir Bénédictin başpapazı vardı. Atı ucuza satın aldı. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın, Lucéna, Chillas, Lebria'dan geçtiler ve sonunda Cadiz'e vardılar. Burada bir donanma hazırlanıyor ve Saint Sacrement şehrindeki kabilelerinden birini, İspanya ve Portekiz krallarına karşı ayaklandırmakla suçlanan Paraguaylı saygıdeğer cizvit papazlarını yola getirmek için asker toplanıyordu. Candide, Bulgarlarda askerlik yapmış olduğundan, küçük ordunun generalinin karşısında yaptığı Bulgar usulü talimde öyle çeviklikler gösterdi ki kendisine hemen bir piyade bölüğü komutanlığı verdiler. Böylece bir komutan olup çıkıverdi; Cunégonde, yaşlı kadın, iki uşak ve Portekiz büyük engizitörünün iki Endülüs atıyla gemiye bindi.

Yolculuk boyunca, zavallı Pangloss'un felsefesi üstüne bir hayli tartıştılar. Candide, "Başka bir dünyaya gidiyoruz. Orada kesinlikle her şey iyidir. Çünkü, doğrusunu isterseniz bizim dünyamızda, maddi ve manevi olup bitenlerden az da olsa yakınılabilir " diyordu.

(*) Maravédis : (“metelik” gibi) en küçük değerde bir İspanyol parası.

Cunégonde, "Sizi bütün kalbimle seviyorum. Ama gördüklerimden, yaşadıklarımdan ve çektiklerimden ruhum hâlâ korku içerisinde!" diye yanıtlıyordu. Candide onu, "Her şey iyi gidecek", diye yatıştırıyordu. "Bu yeni dünyanın denizi bile Avrupamızın denizlerinden daha iyi, daha sakin. Rüzgârları, rüzgârların en iyisi, yeni dünya olabilecek dünyaların en iyisi olacak". Cunégonde, "İnşallah!" diyordu, "Fakat ben, bizim dünyada o kadar mutsuz oldum ki, kalbim hemen hemen her umuda kapalı!". Yaşlı kadın söze girdi ve onlara, "Halinizden yakınıyorsunuz", dedi. "Oysa, benim uğradığım felaketlere uğramadınız ki..." Cunégonde gülecek gibi oldu ve kendinden daha mutsuz olduğunu ileri süren bu iyi yürekli yaşlı kadını çok şakacı buldu. "Ah, zavallı kadınım", dedi. "İki Bulgar askeri ırzınıza geçmeden, karnınıza iki bıçak yemeden, şatolarınızdan ikisi yıkılmadan, gözünüzün önünde iki sevgilinizin birden kırbaçlandığını görmeden, nasıl olur da benden daha mutsuz olduğunuzu söyleyebilirsiniz. Bunlara, yetmiş iki göbekten soyu belli bir Barones olarak doğduğumu ve ahçılık yaptığımı da ekleyiniz..." Yaşlı kadın, "Matmazel", diye yanıtladı, "Kimin nesi olduğumu bilmiyorsunuz. Size kaba etlerimi göstersem böyle konuşmaz, yargınızı da ertelerdiniz" Bu sözler Cunégonde'la Candide'in içinde derin bir merak uyandırdı. Yaşlı kadın anlatmaya başladı:

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Yaşlı kadının öyküsü.

"Benim de gözlerim her zaman böyle kızarmış ve altları hep böyle morarmış değildi. Benim de bir zamanlar burnum çeneme sarkmış değildi ve böyle bir hizmetçi parçası değildim. Ben, Papa X. Urban'la (*) Palestrine prensesinin kızıyım. On dört yaşıma kadar sarayda büyüdüm. Sizin Alman Baronlarınızın bütün şatoları bir araya gelse, bu sarayın ahırı bile olamazlardı. Giysilerimden yalnızca biri bile Vestfalya'nın bütün görkeminden üstündü. Güzelliğim, zerafetim, niteliklerim, neşe, saygı ve umut içinde gelişiyordu. Daha o zamandan bana sevdalananlar vardı. Memelerim kabarmaya, çıkmaya başlamıştı. Hem de ne memeler! Vénus de Médicis'inki gibi bembeyaz, sert! Onlar ne gözlerdi! Onlar ne göz kapaklarıydı! Ya simsiyah kirpikler! Göz bebeklerim öyle bir alevle ışıldıyordu ki sarayda yaşayan ozanların dediği gibi, yıldızların pırıltısını bile gölgede bırakıyorlardı. Beni giydirip soyan hizmetçi kadınlar, bana önden, arkadan baktıkça hayran olmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bütün erkeklerse o kadınların yerinde olmak isterlerdi.

Massa-Carrara kralı olan bir prensle nişanlandım. Hem de ne prens! O da benim kadar güzel; nazlanarak, neşe içinde büyümüş; zekâsı parlak, sevgisi ateşli bir prensti. Onu, insan ilk âşık olduğu zaman nasıl severse öyle seviyordum. Taparcasına, çılgıncasına... Düğün hazırlıkları başladı. Bu işitilmemiş bir zenginlik ve görkemdi. Ardı arkası kesilmeyen şölenler, eğlenceler, komik operalar... Bütün İtalya benim için, biri bile şanıma layık görülmeyen soneler yazdı. Tam mutluluğa ereceğim sırada, eskiden prensimin metresi olan yaşlı bir markiz onu, evine sıcak çikolata içmeye davet etti. Prens iki saatten daha az bir zamanda korkunç çırpınmalar içerisinde öldü. Ama bu daha bir şey değil. Umutsuzluğa düşen, benden daha az acı çekmeyen annem, bir süre için böyle uğursuz bir yerden uzaklaşmak istedi. Gaeta (**) yakınlarında çok güzel bir konağı vardı. Roma'daki San Pietro kilisesinin mihrabı gibi yaldızlı bir İtalyan kadırgasına bindik.

(*) O zamana kadar X. Urban adında bir papa yoktu.

(**) Gaeta, Akdeniz kıyısında bir İtalyan şehri.

Birden Sale'li (*) bir korsan gemisi üzerimize yöneldi ve gemimize rampa etti. Askerlerimiz kendilerini Papa'nın askerleri gibi savundular. Hepsi hemen silahlarını atarak, "In articulo mortis" (**) af dileyerek diz çöktüler.

Derhal onları, annemi, yanımızdaki kızları ve beni maymunlar gibi çırıl çıplak soydular. Bu adamların herkesi soymak konusunda gösterdikleri çabukluk övülesidir. Fakat beni daha çok şaşırtan, biz kadınların, yalnızca şırınganın ucunun sokulmasına izin verdiğimiz yere, bunların parmaklarını sokması oldu. Bu tören, bana çok tuhaf geliyordu; Doğal olarak, insan ülkesinden dışarı adım atmazsa her şey hakkında böyle yanlış yargılar ediniyor. Çok geçmeden bunu, oralarımıza elmas saklayıp saklamadığımızı anlamak için yaptıklarını öğrendim. Bu denizlerde dolaşan uygar uluslar arasında, bilinmeyen zamanlardan beri yerleşmiş bir âdetmiş. Maltalı sofu şövalyelerin, Türk erkeklerini, kadınlarını yakaladıkları zaman da hep böyle yaptıklarını öğrendim. bu, insanların değişmez haklarından biriymiş.

Annesiyle birlikte Fas'a esir olarak götürülmenin bir prenses için ne kadar ağır olduğunu size anlatmaya gerek görmüyorum. Korsan gemisinde neler çektiğimizi kolayca tahmin edersiniz. Annem hâlâ güzeldi. Yanımızdaki kızlar, sıradan oda hizmetçilerimiz, bütün Afrika'da eşlerine raslanmayacak kadar güzel kadınlardı. Bana gelince... Çok güzeldim. Zerafetin, güzelliğin ta kendisiydim; üstelik kızoğlan kızdım. Ama bu uzun sürmedi. Massa Carrara'nın güzel kralı için saklanmış olan bu çiçek, korsanların reisine nasip oldu. Bu adam, iğrenç bir zenciydi. Üstelik bununla bana büyük bir onur verdiğini sanıyordu. Palestrina prensesiyle benim, Fas'a gelinceye kadar çektiklerimiz göz önüne alınırsa doğrusu çok dayanıklıymışız. Neyse geçelim. Bunlar, ötekilerin yanında o kadar olağan şeyler ki sözünü etmeye bile değmez.

Fas'a geldiğimiz zaman ortalıkta kan gövdeyi götürüyordu. İmparator Molla İsmail'in elli oğlunun her birinin yandaşları vardı: Bu da siyahların siyahlara, siyahların Habeşlere, Habeşlerin Habeşlere, melezlerin melezlere karşı açtığı elli iç savaş demekti. Yani, bütün imparatorlukta sürekli bir boğazlaşma vardı.

(*) Sale: Fas'ta o zamanlar korsan yatağı olan bir şehir.

(**) In articulo mortis: Günahları çıkarıldıktan sonra öldürülmeleri için...

Karaya ayak basar basmaz, benim korsanın düşmanı olan kesimden zenciler, ganimetlerini elinden almak için çıkageldiler. Elmaslardan ve altından sonra en kıymetli şey bizdik. Sizin, Avrupa topraklarında hiç görmediğiniz bir savaşa tanık oldum. Kuzey uluslarının kanı o kadar ateşli değil. Afrikalıların o çılgınca kadın düşkünlüğü onlarda yok. Sizin Avrupalıların damarlarında sanki süt akıyor; Atlas Dağlarıyla, o çevrede oturanların damarlarında ise sülfürik asit ve ateş... Kimin payına düşeceğimiz belli olsun diye, oralarda yaşayan aslanlar, kaplanlar ve yılanlar gibi kendilerinden geçerek döğüştüler. Annemin sağ kolunu bir Magripli, sol kolunu da benim korsanın yardımcısı tuttu. Bir bacağı Magripli bir askerin, öteki de bizim korsanlardan birinin elindeydi. Bir an içinde hemen hemen bütün kızlar böyle dört asker tarafından çekiştirilmeye başlandı. Korsanım beni arkasına gizliyordu. Kılıcını kavramış, karşısına çıkanı biçiyordu. Sonunda annemin de, bütün İtalyan kızlarının da kendilerini paylaşamayan canavarların elinde parça parça edildiklerini, kesildiklerini, boğazlandıklarını gördüm. Arkadaşım olan esirler, onları ele geçirenler, askerler, denizciler, siyahlar, Habeşler, beyazlar, melezler ve sonunda korsanım, herkes öldürüldü ve ben yarı ölü bir halde, bir ölü yığınının üstünde kaldım.

Üstüste yığılmış kanlı ölü sürülerinden güçlükle sıyrıldım ve oralardaki bir ırmağın kıyısındaki büyük bir portakal ağacının altına kadar süründüm. Korkudan, yorgunluktan, dehşetten, umutsuzluktan ve açlıktan bitkin, oracığa yığıldım. Bütün duygularım o kadar hırpalanmıştı ki çok geçmeden, uykudan çok baygınlığa benzer bir uykuya daldım. Ben bitkin ve duyguları körelmiş durumda ölümle hayat arasındayken, bedenimin üstünde kımıldayan bir şeyin beni sıktığını farkettim. Gözlerimi açtım, üstümde soluk soluğa, dişlerinin arasından bir şeyler söyleyen, beyaz, iyi yüzlü bir adam gördüm: "O che sciagura d'essere senza c..." (*)

(*) “Ah iğdiş olmak ne acı şey...”

ON İKİNCİ BÖLÜM

Yaşlı kadının felâketlerinin sonu.

"Ana dilimi duyunca hem şaşırdım, hem de sevindim. Ama daha çok, bu herifin edepsizce sözlerine şaştım. Ona yakındığı felaketten daha büyük felaketler olduğunu söyledim. Birkaç sözcükle başıma gelenleri anlattım. Tekrar kendimden geçtim. Beni yakında bulunan bir eve götürdü, yatağa yatırdı, yiyecek verdi. Bana hizmet etti ve avuttu. Sonra okşadı, benim kadar güzel bir yaratık görmediğini, hiç kimsenin kendisine geri veremeyeceği bir şeye sahip olabilmeyi, hiçbir zaman bu kadar istemediğini söyledi. "Napoli'de doğdum", dedi, "Orada her yıl iki, üç bin çocuğu iğdiş ederler. Bazıları bundan ölür; bazıları kadınların sesinden daha güzel bir sese sahip olur; bazıları da devletlerin başına geçer (*). Bu ameliyatı bana büyük bir başarıyla yaptılar; Palestrina prensinin kilisesinde ilahiler söyledim". "Annemin kilisesinde" diye bağırdım. Adam ağlayarak, "Annenizin kilisesinde mi?" diye bağırdı. "Nasıl? Yoksa siz altı yaşına kadar yetiştirdiğim, daha o zamandan, bu kadar güzel olacağı belli olan o genç prenses misiniz?". Yanıt verdim: "Ta kendisi. Annem buradan dört yüz adım ötede, param parça, bir ölü yığınının altında yatıyor".

Başıma gelenlerin hepsini ona anlattım. O da bana kendi serüvenini anlattı. Bir Hıristiyan devleti tarafından bir anlaşma yapmak üzere Fas kralına nasıl gönderildiğini söyledi. Bu anlaşma gereğince, öteki Hıristiyanların ticaretlerini yok etmesine yardımcı olsun diye Fas kralına barut, top ve gemi verilecekti (**). Kurtarıcım olan bu namuslu iğdiş, "Görevim bitti", dedi, "Ceuta'da gemiye bineceğim, sizi de İtalya'ya götürürüm! O che sciagura d'essere senza c..!"

Gözyaşlarımı tutamayarak kendisine teşekkür ettim. Oysa o beni, İtalya'ya götürecek yerde Cezayir'e götürdü ve bu eyaletin derebeyine sattı. Satılır satılmaz, Afrika'yı, Asya'yı ve Avrupa'yı dolaşan veba, Cezayir'de de baş gösterdi. Yer sarsıntılarını yaşadınız ama Matmazel, hiç vebaya tutuldunuz mu?" Cunégonde, "Hayır" diye yanıtladı."

(*) O çağlarda; en kalın kadın sesinden kalın, en ince erkek sesinden ince bir ses elde edebilmek için güzel sesli çocukları iğdiş etme geleneği vardı. Bunların içinde (Farinelli gibi) önce ünlü bir kilise şarkıcısı, sonra da kral saraylarında en sevilen kişi olma payesine erişenler de vardı.

(**) Saltanat uğruna kendi dindaşları aleyhine din düşmanlarıyla anlaşmalar yapmak o çağlarda çok rastlanan geleneklerdendi.

Yaşlı kadın devam etti: "Vebaya tutulmuş olsaydınız, onun yer sarsıntısından çok daha kötü olduğunu kabul ederdiniz. Bu hastalık Afrika'da salgındır. Ben de yakalandım. Daha on beşindeyken üç ay içinde yoksulluğa ve tutsaklığa düşen, hemen her gün ırzına geçilen, annesinin dört parçaya bölündüğünü gören, açlıkla, savaşla karşılaşan, Cezayir'de vebadan ölmek üzere olan bir Papa kızı için bu durumun ne demek olduğunu kavrayabiliyor musunuz? Ama yine de ölmedim. Buna karşılık o iğdiş de, beni satın alan derebeyi de, Cezayir'in hemen hemen bütün saray halkı da öldü.

O korkunç vebanın ilk dehşeti geçince Cezayir beyinin esirlerini sattılar. Bir tüccar beni satın alıp Tunus'a götürdü. Orada beni, Trablus'ta tekrar bir başkasına satan bir tüccara sattı. Trablus'tan İskenderiye'ye satıldım. İskenderiye'den İzmir'e, İzmir'den de İstanbul'a satıldım. Sonunda bir yeniçeri ağasının cariyesi oldum. Çok geçmeden de ağa, Rusların kuşattıkları Azak'ı savunma emrini aldı.

Çok kibar bir adam olan ağa, bütün sarayını da birlikte götürdü ve bizi, Palus M'eotide üstünde, iki harem ağasıyla yirmi askerin koruduğu küçük bir kaleye yerleştirdi. Çarpışmalarda çok sayıda Rus öldürüldü; ama, onlar da bizden bir o kadarını öldürdüler. Azak kan ve ateş içinde kaldı; ne kadınlara, ne de çocuklara, yaşlılara acıdılar. Yalnızca küçük kalemiz kaldı ; onu da düşman bizi aç bırakarak ele geçirmeyi denedi. Yirmi yeniçeri teslim olmamak için and içmişti. Açlığın son sınırına ulaşınca, yeminlerini bozmak korkusuyla bizim iki harem ağasını yemek zorunda kaldılar. Birkaç gün sonra da kadınları yemeye karar verdiler. Çok sofu ve çok iyi yürekli bir imamımız vardı. Verdiği güzel bir vaazla onları, bizi tamamıyla öldürmemeleri için ikna etti. "Bu bayanların kaba etlerinin yalnızca bir tarafını kesin", dedi. "Çok güzel bir yemek yaparsınız. Gerekirse birkaç gün sonra bir o kadar et daha bulursunuz. Bu insanca davranışınızdan ötürü Allah sizden hoşnut olur, size yardım eder".

İmam iyi konuşmasını biliyordu. Onları inandırdı. Bize o korkunç ameliyatı yaptılar. İmam bize, sünnet edilen çocuklara sürülen merhemden sürdü. Hepimiz ölü gibiydik. Yeniçeriler, kendilerine sağladığımız yemeği henüz yemişlerdi ki Ruslar altları düz kayıklarla çıkageldiler. Yeniçerilerin biri bile kurtulmadı. Ruslar bizim halimize aldırış etmediler. Her yerde Fransız cerrahlar vardır. İçlerinde son derece becerikli olan biri bizi tedavi etti. İyileştim. Yaralarım iyice kapandıktan sonra da bana anlattıklarını bütün ömrümce hatırlayacağım. Hepimize, üzülmememizi söyledi; birçok kuşatmada buna benzer şeylerin olageldiğini, bunun bir savaş yasası olduğunu

söyledi.

Arkadaşlarım yürümeye başlar başlamaz Moskova'nın yolunu tuttular... Paylaşmada beni bahçıvanlığa getiren ve bana günde yirmi kırbaç vuran bir Boyar'a düştüm. İki yıl sonra bazı saray entrikalarına karıştıklarından dolayı otuz Boyar'la birlikte efendim de işkence tekerleğinde can verince bunu fırsat bilip kaçtım. Bütün Rusya'yı boydan boya geçtim. Uzun zaman Riga, sonra Rostok, Weimar, Leipzig, Kassel, Utrecht, Lyon, La Havre, Rotterdam meyhanelerinde hizmetçilik ettim. Kaba etlerimden birini yitirmiş olarak, bir papa kızı olduğumu hiç aklımdan çıkarmadan, yokluk ve sefalet içinde yaşlandım. Belki yüz kez kendimi öldürmek istedim. Ama yaşamı hâlâ seviyordum. Bu gülünç zayıflığımız belki en vazgeçilmez düşkünlüklerimizden biridir. Çünkü her zaman yere çalmak istediğimiz bir yükü, sürekli taşımaya çalışmaktan, varlığımızdan dehşete düştüğümüz halde, ona bağlanmaktan, kısacası bizi kemiren yılanı kalbimizi yiyinceye kadar okşamaktan daha budalaca bir şey olur mu?

Kaderin beni sürüklediği ülkelerde ve çalıştığım meyhanelerde varlıklarından nefret eden birçok insan tanıdım. Ama bunlardan yalnızca on ikisinin yaşamlarına isteyerek son verdiklerine tanık oldum. Üçü zenci, dördü İngiliz, dördü Cenevizli, biri de Robek adında bir Alman profesördü Sonunda yahudi Don Issacar'ın yanına hizmetçi girdim. Beni sizin yanınıza verdi, güzel hanımım; ben de kendi kaderimi sizinkine bağladım. Sizin başınıza gelenlere kendi başıma gelenlerden daha çok ilgi duydum. Hatta beni biraz iğnelememiş olsaydınız ve bir gemide can sıkıntısını gidermek için hikâye anlatmak âdet olmasaydı, kendi felaketlerimin sözünü bile etmezdim. Ne de olsa, güzel hanımım, ben çok deneyimliyim. Dünyayı tanıyorum. Hoşça vakit geçirmek isterseniz herhangi bir yolcuyu başından geçenleri anlatmaya çağırın. Yaşamına lanet okumayan, çoğu kez kendi kendine insanların en mutsuzu olduğunu söylemeyen bir tek kişi bulursanız, beni, baş aşağı denize atın."

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Candide, güzel Cunégonde'la yaşlı kadından nasıl ayrılmak zorunda kaldı.

Güzel Cunégonde, yaşlı kadının hikâyesini dinledikten sonra, ona, o kıratta, o değerde bir kimseye gösterilmesi gereken saygıyı gösterdi. Öneriyi kabul etti; bütün yolcuları, peşpeşe serüvenlerini anlatmaya davet etti. Candide'le birlikte, yaşlı kadının haklı olduğunu itiraf ettiler. Candide: "Ne yazık ki bilge Pangloss bir auto-da-fe'de yakıldı. Bize karalarla denizleri kaplayan kötülükler hakkında çok güzel şeyler anlatabilirdi; ben de kendimde, ona saygıyla itiraz edecek kadar güç bulurdum" dedi.

Herkes başından geçenleri anlatırken gemi de ilerliyordu. Buenos Aires'e yanaşıldı. Cunégonde, komutan Candide ve yaşlı kadın, Vali Don Fernando d'İbaraa y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza'ya gittiler. Bu beyzade, bu kadar uzun adı olan bir insana yakışacak kadar azametliydi. İnsanlarla, en soylu biçimde yukardan bakarak konuşuyordu, sesini o kadar acımasızca yükseltiyor, öyle hâkim bir tavır alıyor, öyle azametli bir hal takınıyordu ki kendisine selam duranların onu döveceği geliyordu. Kadınları ise çılgıncasına seviyordu. Cunégonde ona, şimdiye kadar tanıdığı kadınların en güzeli göründü. İlk işi, Cunégonde'un, komutanın karısı olup olmadığını sormak oldu. Bu soruyu sorarken takındığı tavır, Candide'i telaşa düşürdü; gerçekten karısı olmadığı için karımdır diyemedi; kızkardeşi olmadığı için de kızkardeşim demeye dili varmadı; bu yarı resmi yalan, bir zamanlar çok moda, yeniler için de çok yararlı olmasına rağmen; ruhu, gerçeği gizleyemeyecek kadar saftı. "Matmazel Cunégonde kendisiyle evlenme onurunu bana verecek; Efendimizden, nikâhımızı kıymaya tenezzül etmesini rica ederiz" dedi.

Don Fernando d'İbaraa y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza bıyık bükerek acı acı güldü, Komutan Candide'e gidip bölüğünü denetlemesini emretti. Candide boyun eğdi; vali Matmazel Cunégonde'la kaldı. Kıza ilanı aşk etti; ona ertesi gün ya kilisede ya da hoşuna neresi gidiyorsa orada evlenebileceklerini söyledi. Cunégonde ondan, düşünmek, yaşlı kadına danışmak ve karar vermek için on, on beş dakika izin istedi.

Kocakarı, Cunégonde'a: "Yetmiş iki göbeğiniz belli ama beş paranız

yok" dedi; "Güney Amerika'nın en güzel bıyıklı, en büyük senyörünün karısı olmak elinizdeyken, bin bir tehlikeyle dolu bir geleceğe mahkûm olmak da neden? Bulgarların tecavüzüne uğradınız; bir Yahudiyle bir engizisyon yargıcı lütfunuza nail oldular. Felaketler insana bazı haklar verir. İtiraf ederim ki, yerinizde olsaydım valiyle evlenip Komutan Candide'in geleceğini güvence altına almakta hiç duraksamazdım." Yaşlı kadın bunları, yaşının ve deneyiminin verdiği tüm ihtiyatla söylerken, limana küçük bir geminin girdiği görüldü; gemide engizisyon yargıcıyla zaptiyeler vardı ve bakın neler olmuştu.

Yaşlı kadın, Candide'le birlikte hızla kaçan Cunégonde'un parasını ve elmaslarını, Badajos şehrinde zengin bir Cordelier papazının çaldığını iyi tahmin etmişti. Bu papaz değerli taşlardan birkaçını bir kuyumcuya satmak istemiş. Tüccar bunların büyük engizitörün olduğunu anlamış. Cordelier papazı asılmadan önce bunları çaldığını itiraf etmiş, sahiplerinin kim olduklarını ve nereye doğru gittiklerini söylemiş. Zaten Cunégonde'la Candide'in kaçtıkları biliniyor. Arkalarından Cadiz'e gelmişler; zaman kaybetmeden peşlerinden bir gemi göndermişler... İşte bu gemi, Buenos Aires limanına gelmişti bile. Bir engizisyon yargıcının karaya çıkacağı ve büyük engizitörün katillerinin aranacağı haberi ortalığa yayıldı. Tedbirli kocakarı ne yapmak gerektiğini derhal anladı. Cunégonde'a: "Siz kaçamazsınız, korkacak bir şeyiniz de yok; engizitörü siz öldürmediniz ya; sizi seven vali size kötü davranmalarına dayanamayacaktır; kalın" dedi. Arkasından Candide'in yanına koştu, ona da: "Kaçın, dedi; yoksa bir saat sonra yakılacaksınız." Kaybedilecek bir saniye bile yoktu; ama Cunégonde'dan nasıl ayrılmalı, nereye sığınmalı?

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Paraguaylı Cizvitler, Candide'le Cacambo'yu nasıl karşılıyorlar.

Candide, Cadiz'den gelirken yanında, İspanya kıyıları ile sömürgelerinde eşine çok raslanan bir uşak da getirmişti. Bu adam, Tucuman'da bir melezden doğmuş dörtte bir İspanyol'du; kilisede ilahicilik, zangoçluk, gemicilik, papazlık, posta dağıtıcılığı, askerlik, uşaklık yapmıştı. Adı Cacambo idi; efendisini de çok severdi; çünkü o, çok iyi bir insandı. İki Endülüs atını çabucak eğerledi: "Haydi efendim, kocakarının sözünü dinleyelim, gidelim ve arkamıza bakmadan koşalım" dedi. Candide, gözyaşları dökerek: "Sevgili Cunégonde'cuğum, valinin nikâhımızı kıyacağı bir sırada böyle ayrılacak mıydık? Dünyanın bir ucundan buralara kadar getirdiğim Cunégonde, senin halin ne olacak?" diye sızlandı. Cacambo "Ne olabilirse o olacak, dedi; kadınlar hiçbir zaman kendileri için sıkıntıya düşmezler; Tanrı onları kayırır; koşalım." Candide: "Beni nereye götürüyorsun? Nereye gidiyoruz? Cunégonde'suz ne yapacağız?" diyordu. Cacambo: "Hani St. Jacques de Compostelle Cizvitleriyle birlikte savaşacaktınız; haydi gidelim onlar için savaşalım: yolları az çok bilirim, sizi onların ülkesine götüreyim. Bulgar usulü talim yaptıran bir komutanları olunca pek sevinecekler; zengin olacaksınız; insan bir dünyada erişemediği şeylere, öbüründe erişir. Yeni şeyler görmek, yeni şeyler yapmak büyük bir zevktir" dedi.

Candide: "Demek sen daha önce de Paraguay'da bulundun ?" diye sordu. Cacambo: "Evet, dedi; Assomption Koleji'nde çömezlik etmiştim, Los Padres topraklarını, Cadiz'in sokakları gibi bilirim. Ne güzel bir ülkedir orası!.. Neredeyse üç yüz fersahtan daha geniştir; otuz eyalete ayrılmıştır. Orada her şey Los Padres'lere aittir; halkın ise hiçbir şeyi yoktur. Bu, aklın ve adaletin bir şaheseridir. Bana gelince, ben İspanya ve Portekiz krallarına karşı burada savaşıp Avrupa'da onların günahlarını çıkartan; İspanyolları burada öldürüp Madrid'de cennete gönderen Los Padres'lerden daha tanrısal bir şey göremiyorum. Bayılıyorum ben buna; haydi yürüyelim; insanların en bahtlısı olacaksınız. Ülkelerine Bulgar usulü talim bilen bir komutanın geldiğini öğrenince Los Padresler ne kadar sevinecekler bilseniz."

Sınıra gelince, Cacambo ileri karakola, bir yüzbaşının, komutan hazretleriyle görüşmek istediğini söyledi. Büyük karakola haber

gönderdiler. Paraguaylı bir subay, haberi ulaştırmak için komutanın ayağına kadar gitti. Önce Candide'le Cacambo'nun silahlarını aldılar; iki Endülüs atını da alıkoydular. İki yabancı, iki sıra asker arasından içeri alındılar; başında üç köşeli şapkası, cübbesini sıyırmış, belinde kılıcı, elinde süngüsüyle komutan baş tarafta duruyordu. Bir işaret verir vermez yirmi dört asker yeni gelenlerin çevresini sardı.

Bir çavuş onlara beklemek gerektiğini, komutanın kendileriyle konuşamayacağını, sayın Başpapazın, bir İspanyol'un ancak kendi huzurunda ağzını açmasına izin verdiğini, ülkede üç saatten fazla kalmasına ise izin vermediğini söyledi. Cacambo: "Sayın Başpapaz nerede?" diye sordu. Çavuş: "Kilisede dua ettikten sonra askerleri denetlemeye gitti" dedi: Mahmuzlarını ancak üç saat sonra öpebilirsiniz!". Cacambo, "İyi ama, benim gibi komutanım da açlıktan ölüyor; üstelik de o İspanyol değil, Almandır; Başpapazı beklerken biraz bir şeyler yiyemez miyiz?" dedi.

Çavuş hemen bu sözleri komutanına iletmeye koştu. Komutan: "Hay sağolasınız!" dedi. "Madem ki Almanmış, onunla konuşabilirim; çardağıma getirsinler." Candide'i, yeşilli sarılı güzel sütunlar, içlerinde papağan, sinek kuşu, sinekcil kuşu, İspenç tavuğu ve daha bir sürü ender kuşun bulunduğu kafeslerle süslü bir çardağa götürdüler. Altın sahanlar içinde nefis yemekler hazırlanmıştı. Paraguaylılar güneşin altında tarlalarda tahta çanaklar içinde yemek yerlerken, sayın Komutan - Rahip çardaktan içeri girdi.

Bu, toparlak yüzlü, oldukça beyaz, kanlı canlı, kaşları kalkık, bakışları diri, kulakları pembe, dudakları kırmızı, gururlu; ama ne bir İspanyol'a, ne de bir Cizvit'e benzemeyen bir biçimde gururlu, çok güzel bir delikanlıydı. Candide'le Cacambo'ya, elkonulan silahlarıyla iki Endülüs atını geri verdiler; Cacambo, ne olur ne olmaz diye, gözlerini onlardan ayırmadan, çardağın yanında atlara yulaf yedirdi.

Candide önce komutanın cübbesinin eteğini öptü; sonra sofraya oturdular. Cizvit ona Almanca: "Evet sayın efendimiz!" dedi. Bu sözleri söylerken ellerinde olmayan bir şaşkınlık, bir heyecan içinde bakışıyorlardı. "Almanya'nın neresindensiniz? diye sözünü sürdürdü." Candide: "O uğursuz Vestfalya eyaletinden" dedi; "Thunder-ten-Tronckh şatosunda doğdum." Komutan: "Ulu Tanrım! Bu nasıl olur!" diye bağırdı. Candide: "Ne mucize!" diye bağırdı. Komutan: "Yoksa siz...?" dedi. Candide: "olanaksız!" dedi. İkisi birden sırt üstü düştüler. " Sayın efendimiz, siz misiniz? Siz, güzel Cunégonde'un kardeşi ha! Siz ki Bulgarlar tarafından öldürülmüştünüz! Siz Monsieur le Baron'un oğlu! Siz Paraguay'da bir Cizvit! Bu dünya gerçekten de çok acayip!

Ah Pangloss! Pangloss! Asılmış olmasaydınız, şimdi ne kadar sevinirdiniz!"

Komutan, kesme kristalden bardaklar içinde içki sunan zenci tutsaklarla Paraguaylıları savdı; Tanrı'ya ve St. Ignace'a bin kere şükretti; Candide'i bağrına basıyordu; yüzleri gözyaşlarıyla sırsıklam olmuştu. Candide: "Size, karnını deştiklerini sandığınız kızkardeşiniz Cunégonde'un sağ ve esen olduğunu söylersem daha çok sevinecek, havalara uçacaksınız!" dedi. "Nerede?" "Yakınınızda, Buenos Aires Valisi'nin yanında; ben de savaşmaya geliyordum". Bu uzun konuşmada söyledikleri her söz şaşkınlık üstüne şaşkınlık yaratıyordu. Ruhları, dillerinin üstünde uçuyor, kulaklarında dikkat kesiliyor, gözlerinde kıvılcım saçıyordu. Alman oldukları için, Sayın Başpapaz'ı beklerken uzun zaman sofradan kalkmak bilmediler; bu arada komutan sevgili Candide'ine şunları anlattı:

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Candide sevgili Cunégonde'unun kardeşini nasıl öldürdü?

Anamla babamın öldürüldüğü, kızkardeşimin ırzına geçildiği o müthiş gün, tüm yaşamım boyunca aklımdan çıkmayacak. Bulgarlar çekilince, sevgili kardeşimi aradılarsa da bir türlü bulamadılar; anamı, babamı, beni, boğazlanan iki hizmetçi kızla üç küçük çocuğu, atalarımın şatosundan iki fersah ötedeki Cizvit kilisesine gömmek için bir arabaya koydular. Bir Cizvit bize kutsal su serpti; meğer ne tuzlu şeymiş! Birkaç damlası gözüme kaçtı; papaz göz kapağımı kırpıştırdığımı gördü: elini kalbime koydu, çarpıntısını duydu; tedavi edildim, üç hafta sonra da hiçbir şeyim kalmadı. Candide'ciğim, o zamanlar ne kadar güzel olduğumu bilirsiniz, daha da güzelleştim; onun için kilisenin başpapazı olan Sayın Rahip Croust (*) benimle sıkı fıkı dost oldu; bana çömezlik elbisesini giydirdi; biraz sonra da Roma'ya gönderildim. Büyük Cizvit Başpapazı'nın, genç Alman Cizvitlerinden kurulu yeni bir papaz ordusuna ihtiyacı vardı. Paraguay hükümdarları birliklerine ellerinden geldiğince az İspanyol Cizviti alırlar; daha hâkim olduklarını sandıkları yabancıları tercih ederler. Büyük başpapaz, beni, gidip bu bağda çalışacak yetenekte gördü. Tirol bölgesinden biri, bir de ben yola çıktık. Buraya gelir gelmez de zangoç yamaklığıyla teğmenliğe yükseldim; bugün hem albay, hem de rahibim. İspanya kralının askerlerini şiddetle karşılarız; onları aforoz edip yeneceğimizden emin olabilirsiniz. Tanrı sizi buraya bize yardım edesiniz diye göndermiş. Ama sahiden sevgili kızkardeşim Cunégonde bu kadar yakınlarda, Buenos Aires Valisi'nin yanında mı?" Candide ant içerek, bundan daha doğru bir şey olamayacağını söyledi. Yeniden gözyaşı dökmeye başladılar. Baron durup durup Candide'i kucaklamaktan kendini alamıyordu; ona "kardeşim", "kurtarıcım" diyordu. "Ah Candide'ciğim" dedi;" belki de muzaffer olarak kente girer, kardeşim Cunégonde'u kurtarabiliriz." Candide: "Benim de bütün dileğim bu; çünkü onunla evlenmek istiyordum, hâlâ da istiyorum" dedi. Baron: "Siz ha, küstah! diye yanıtladı. Yetmiş iki göbeği belli kızkardeşimle evlenmek sizin haddinize mi düşmüş? Böyle küstahça bir niyet besleyip bana söylemeye cesaret etmenizi doğrusu aklım almıyor."

(*) Voltaire'in "Felsefe Sözlüğü"nde de adı geçen bir Cizvit.

Bu sözlerden dona kalan Candide ona şöyle yanıt verdi: "Sayın papaz, dünyanın bütün göbekleri beş para etmez; kızkardeşinizi bir Yahudi ile bir engizitörün kollarının arasından aldım; bana birçok şey borçludur, benimle evlenmek istiyor. Üstat Pangloss bana her zaman insanların eşit olduklarını söylerdi, onun için ben de nasıl olsa onunla evleneceğim". Cizvit Baron Thunder-ten-Tronckh "Görürüz çapkın!" dedi; ve aynı zamanda kılıcının tersini suratına indirdi. Candide hemen kendi kılıcını çekip kabzasına kadar Baron Cizvitin vücuduna sapladı; fakat kılıcını çıkarırken de ağlamaya başladı: "Heyhat! Tanrım," dedi; "eski efendimi, dostumu, kaynımı öldürdüm; dünyanın en iyi insanı olduğum halde, bununla üç kişi öldürmüş oluyorum; üstelik, üçün ikisi de papaz."

Çardağın kapısında nöbet bekleyen Cacambo koştu. Efendisi ona: "Artık bize hayatımızı pahalıya satmak kaldı," dedi; "neredeyse çardağa gelecekler, silah elde ölmek gerek." Böyle şeyleri çok görmüş olan Cacambo hiç şaşırmadı; Baron'un giydiği Cizvit cübbesini aldı, Candide'in sırtına geçirdi, ona ölünün dört köşe şapkasını verip ata bindirdi. Bütün bunlar kaşla göz arasında oldu. "Dörtnala gidelim, efendim; herkes sizi emirler vermeye çıkan bir Cizvit sanacak; onlar arkamızdan koşmadan da biz sınırı aşmış oluruz." Bu sözleri söylerken ve İspanyolca: "Yol verin sayın albay-papaza, yol verin!" diye bağırırken uçmaya başlamıştı bile...

ON ALTINCI BÖLÜM

İki yolcuyla iki kızın, iki maymunun ve Oreillon (*) denen vahşilerin arasında başlarına gelenler.

Candide'le uşağı sınırı aştılar; ordugâhta daha kimsenin Alman Cizvitinin öldüğünden haberi yoktu. Açıkgöz Cacambo çantasını ekmek, çikolata, sucuk, yemiş ve birkaç şişe şarapla doldurmuştu. Endülüs atlarıyla, hiçbir yol iz bulamadıkları, bilinmeyen bir ülkeye daldılar. Sonunda, önlerine, yer yer ırmaklarla kesilmiş güzel bir çayır çıktı. Bizim iki yolcu hayvanlarını otlattılar. Cacambo efendisini yemeğe çağırdı ve kendisi ona örnek oldu. Candide: "Monsieur le Baron'un oğlunu öldürdükten, güzel Cunégonde'u artık bir daha hiç görmemeye mahkûm olduktan sonra, nasıl olur da sucuk yerim? Madem ki ondan uzaklarda, vicdan azabı ve umutsuzluk içinde sürüneceğim, sefil günlerimi uzatmak neye yarar? Trévoux (**) gazetesi bütün bunlara ne diyecek?" diyordu.

Hem böyle söylüyor, hem de atıştırmaktan geri kalmıyordu. Güneş nerdeyse batacaktı. İki kafadar kadın sesine benzeyen sesler duydular. Bu seslerin acıdan mı, yoksa neşeden mi ileri geldiğini bilmiyorlardı; ama, bilinmeyen bir ülkede, her şeyden duyulan çekingenlikle, korkuyla yerlerinden fırladılar. Bu sesler çayırın kıyısında koşarak kaçmaya çalışan çırılçıplak iki genç kızdan geliyordu; iki maymun da kızların kaba etlerini ısırarak arkalarından koşuyordu. Candide zavallıların haline pek acıdı; Bulgarlardan silah kullanmasını öğrenmişti, yapraklara dokunmadan bir çalılıktaki fındığı düşürebilirdi. İspanyol çiftesini aldı, ateş etti, iki maymunu öldürdü. "Cacambo'cuğum, çok şükür şu iki zavallıyı büyük bir tehlikeden kurtardım; eğer bir engizitörü ve bir Cizviti öldürmekle günah işlediysem iki kızın hayatını kurtarmakla bunun karşılığını fazlasıyla ödedim. Belki bunlar önemli ailelerin kızlarıdır; bu maceranın da bize bu ülkede büyük yararları dokunabilir..."

Sözünü sürdürecekti ama, iki kızın iki maymunu sevgiyle kucakladıklarını, cesetlerinin üzerinde hıçkırarak ağladıklarını ve acı acı bağırarak ortalığı çınlattıklarını görünce dili tutuldu. Sonunda Cacambo'ya: "Doğrusu ya, iyi yürekliliğin bu kadarını da beklemezdim", dedi.

(*) Oreillonlar yukarı Amazon'un bir kolu olan Rio Nayo kıyılarında oturan bir halk.

(**) Journal de Trévoux: Daha sonra Paris'te Cizvitler tarafından çıkarılan bir gazete.

O da ona şöyle yanıt verdi: "Efendim, olağanüstü bir iş gördünüz; bu hanımların sevgililerini öldürdünüz." "Sevgilileri mi?! İmkânı mı var? Benimle alay ediyorsunuz, Cacambo; size nasıl inanayım?" Cacambo: "Benim sevgili efendim," dedi; "her zaman, her şeye şaşıyorsunuz; niçin bazı ülkelerde hanımların iltifatına nail olan maymunların bulunması size tuhaf geliyor? Ben nasıl dörtte bir İspanyolsam, onlar da yarı buçuk insan sayılırlar." Candide: "Heyhat!" dedi; "üstat Pangloss'un vaktiyle bu gibi kazaların olduğunu ve birleşmelerinden egyapanların, faunların, satirlerin (*) doğduğunu, ilk çağın birçok büyük adamının bunları gördüklerini söylediğini anımsıyorum; ama, ben bunları masal diye dinlemiştim". Cacambo: "Artık bunların gerçekliğine inanmışsınızdır," dedi; "düzgün bir eğitim görmemiş insanların bu hayvanları ne işlerde kullandıklarını gördünüz; ben bu hayvanların başımıza bir bela çıkarmalarından korkuyorum."

Bu doğru düşünceler Candide'i, çayırı bırakıp bir ormana dalmaya sürükledi. Burada Cacambo ile akşam yemeğini yedi ve ikisi birden Portekizli engizitörle Buenos Aires Valisi'ne lanet okuduktan sonra, çimenlerin üstünde uyudular. Uyandıkları zaman kımıldayamadıklarını hissettiler; nedeni geceleyin, o ülkede yaşayan Oreillonların ağaç kabuğundan yapılmış iplerle kendilerini bağlamış olmalarıydı; onları o iki kız ele vermişti. Oklarla, topuzlarla, çakıldan baltalarla silahlı, çırılçıplak elli kadar Oreillon çevrelerini sarmıştı; birkaçı büyük bir kazanda su kaynatıyor, öbürleri de şişleri hazırlıyorlardı ve hep birden: "Bu bir Cizvittir, bu bir Cizvittir... Öc alacağız ve güzel bir yemek yiyeceğiz; hadi Cizvit yiyelim!" diye bağrışıyorlardı.

Cacambo boynunu bükerek: "Benim sevgili efendim, ben size bu kızlar bize kötü bir oyun oynayacaklar dememiş miydim?" dedi. Candide, kazanla şişleri görünce: "Bizi ya kızartacaklar, ya da kaynatacaklar! diye bağırdı. Ah! eğitilmemiş, başıboş insan doğasının nasıl bir şey olduğunu görseydi acaba üstat Pangloss ne derdi? Her şey iyi, iyi ama, doğrusu Matmazel Cunégonde'u kaybedip Oriellonların elinde şişe geçirilmek acı bir şey!"

Cacambo hiçbir zaman soğukkanlılığını kaybetmezdi. Umutsuzluğa kapılan Candide'e: "Hiç umutsuzluğa kapılmayın, ben bu kabilelerin dillerini biraz anlarım, onlarla konuşacağım" dedi. Candide: "Özellikle, insanları pişirmenin ne büyük bir vahşilik olduğunu, bunun Hıristiyanlığa aykırı düştüğünü kafalarına sokmaktan geri kalmayın!" dedi.

(*) Satir, Faun, Eyapan : Mitolojik kır tanrıları.

Cacambo: "Efendiler, dedi, demek ki bugün bir Cizvitin etini yemek niyetindesiniz; âlâ! Elbette insan düşmanlarına bundan farklı davranamaz. Gerçekten, doğa yasası bize, 'kendi cinsinizden olanları öldürün' der: yeryüzünde herkesin yaptığı da budur. Biz kendi cinsimizden olanları yemeye gerek görmüyorsak, bunun nedeni, yiyecek bir sürü başka güzel şeyin olmasıdır. Ama sizler, bizim sahip olduklarımızın tümüne sahip değilsiniz. Kuşkusuz, insan zaferinin meyvesini kargalara kuzgunlara terk edeceğine kendisi yemek ister. İyi ama efendiler, herhalde siz de dostlarınızın etini yemek istemezsiniz. Bir Cizviti şişleyeceğinizi sanıyorsunuz, halbuki kızartmasını yapmak istediğiniz kimse sizin düşmanlarınızın düşmanıdır. Bana gelince, ben sizin ülkenizde doğdum; şu gördüğünüz zat benim efendimdir, Cizvitlikle de hiç ilgisi yoktur; daha az önce, bir Cizviti öldürdü. Sırtındaki giysiler onun giysileri. İşte sizi yanıltan da bu. Sözlerimin doğru olup olmadığını anlamak isterseniz, alın elbisesini, Los Padres krallığının ilk sınır kapısına götürün; efendimin bir Cizvit subayını öldürüp öldürmediğini öğrenirsiniz. Bunun için öyle uzun zaman beklemek de gerekmiyor. Eğer dediklerim yalan çıkarsa, bizi yemek her zaman elinizde; ama, eğer doğruysa, bize canımızı bağışlayacak kadar, kamu hukuku ilkelerini, gelenekleri, yasaları bilirsiniz."

Oreillonlar bu sözleri çok doğru buldular; gerçeği çabucak öğrenmek için içlerinden ileri gelen iki kişiyi seçtiler. İki elçi zeki insanlara yakışacak biçimde ödevlerini yerine getirdiler, çok geçmeden iyi haberlerle geri döndüler. Oreillon'lar iki esiri çözdüler, onlara her türlü nezaketi gösterdiler; kendilerine kızlar, serinlik verecek içkiler sundular; onları neşeyle: "Cizvit değilmiş! Cizvit değilmiş!" diye bağırarak ülkelerinin sınırlarına kadar uğurladılar. Candide bu işten nasıl olup da yakayı sıyırdıklarına şaşmaktan bir türlü kendini alamıyordu: "Ne millet, diyordu; ne insanlar! Ne biçim âdetler! Eğer kılıcımı Matmazel Cunégonde'un kardeşine saplamamış olsaydım herifler beni bal gibi yiyeceklerdi. Her neyse, saf doğa iyiymiş; çünkü bu insanlar Cizvit olmadığımı öğrenir öğrenmez beni yiyecekleri yerde bin bir iltifat ettiler."

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Candide'le uşağı, Eldorado (*) ülkesine nasıl vardılar, orada neler gördüler?

Oreillonların sınırına ulaşınca, Cacambo Candide'e: "Bu yarı kürenin ötekinden daha iyi olmadığını görüyorsunuz," dedi; "inanın bana, en kestirme yoldan Avrupa'ya dönelim." Candide: "Nasıl dönmeli, nereye gitmeli" dedi. "Ülkeme gitsem Bulgarlarla Avarlar orada herkesi boğazlıyorlar; Portekiz'e dönsem yakılacağım; bu memlekette kalırsak her an şişe geçirilmek tehlikesi var. Ama, dünyanın bu yarı küresini, Matmazel Cunégonde'un oturduğu bu yarı küreyi nasıl terk etmeli?"

Cacambo: "Cayenne'e doğru dönelim," dedi; "orada dünyanın dört bucağına giden Fransızlara rastlarız; bize yardım edebilirler. Elbet Tanrı da bize acır."

Cayenne'e gitmek kolay değildi: ne taraftan gidileceğini aşağı yukarı biliyorlardı; fakat dağlar, ırmaklar, uçurumlar, haydutlar, vahşiler, her yandan çıkan korkunç engellerdi. Atları yorgunluktan öldü; yiyecekleri bitti: tam bir ay yabani yemişler yediler; sonunda kendilerini, hayat ve umut veren, Hindistan cevizleriyle çevrili küçük bir ırmağın kıyısında buldular.

Her zaman yaşlı kadın kadar iyi öğütler veren Cacambo, Candide'e dedi ki: "Artık gücümüz kalmadı, bir hayli yürüdük, kıyıda boş bir kayık görüyorum, onu Hindistan ceviziyle dolduralım, içine atlayalım, kendimizi akıntıya bırakalım; bir ırmak, insanı her zaman bir barınağa götürür. Hoşa gidecek şeyler bulmasak bile yeni şeyler buluruz." Candide: "Haydi", dedi, "Kendimizi Tanrıya emanet edelim."

Bazen çiçekli, bazen çıplak, bazen sarp kıyılar arasında birkaç fersah yol aldılar. Irmak sürekli genişliyordu; sonunda gökyüzüne kadar yükselen korkunç kayalardan bir kemerin altında kayboldu. İki yolcu kendilerini bu kemerin altında sulara bırakmak cesaretini gösterdiler.

(*) Eldorado : (İspanyolca: Altın kaplı, altından) Amerika kıt'asını işgal ve yağma edip yerli halka soykırımı uygulayan Avrupalıların uydurduğu bir efsaneye göre, her şeyi altından olan bir hayali şehir, bir ülke.

Burada darlaşan ırmak onları korkunç bir hızla, gürültüyle sürükledi. Yirmi dört saat sonra tekrar gökyüzünü gördüler; fakat kayıkları kayalara çarparak parçalandı. Tam bir fersah, kayadan kayaya sürüklendiler; sonunda aşılmaz dağların çerçevelediği geniş bir ufuk gördüler. Bu topraklar, gereksinim için olduğu kadar, zevk için de ekilmiş biçilmişti; yararlı olan her şey aynı zamanda güzeldi de. Yollar parlak bir maddeden, parlak bir biçimde yapılmış arabalarla dolu, daha doğrusu süslüydü; çok güzel erkeklerle kadınları taşıyan bu arabaları, Endülüs'ün, Tetuan'ın ve Mequinez'in en güzel atlarını geride bırakan iri kırmızı koyunlar hızla çekiyordu.

Candide, "İşte Vestfalya'dan daha güzel bir ülke" dedi. Rastladıkları ilk köyün yakınında Cacambo ile birlikte karaya ayak bastı. Altın işlemeli yırtık giysiler giymiş birkaç köylü çocuğu, köyün alanında kaydırak oynuyordu. Bizim iki eski dünyalı, onlara bakarak eğlendiler. Kaydırak taşları, acayip bir parıltı saçan, oldukça büyük, yuvarlak, sarı, kırmızı, yeşil taşlardı. Yolcular bunlardan birkaç tanesini almak hevesine kapıldılar; bunlar, en küçüğü Moğolistan tahtının en büyük süsü olabilecek altın, zümrüt, yakut parçalarıydı. Cacambo, "Bu çocuklar, ülke kralının kaydırak oynayan çocukları olmalı" dedi. Bu sırada, çocukları okula sokmak için gelen köy öğretmeni göründü. Candide, "İşte kral ailesinin eğitmeni" dedi.

Küçük çocuklar, taşlarını ve oynadıkları her şeyi yerde bırakarak oyunu kestiler. Candide bunları topladı; eğitmene doğru koştu, küçük prenslerin altınlarını ve değerli taşlarını unuttuklarını işaretlerle anlatmaya çalışarak onları nezaketle kendisine vermek istedi. Köy öğretmeni güldü ve taşları yere attı. Bir an hayran hayran Candide'in yüzüne baktı, sonra yoluna gitti.

Yolcular altınları, yakutları, zümrütleri toplamaktan geri kalmadılar. Candide, "Neredeyiz? diye bağırdı; kendilerine altını ve değerli taşları hor görmeyi öğrettiklerine bakılırsa bu kral çocuklarının çok iyi yetişmiş olmaları lazım." Cacambo da Candide kadar şaşırmıştı. Az ileride tek katlı bir yapı gördüler. Kapının önünde büyük bir kalabalık, içerdeyse daha büyük bir kalabalık vardı. Hoş bir müzik duyuluyordu, nefis bir yemek kokusu geliyordu. Cacambo kapıya yaklaştı ve Peru diliyle konuşulduğunu duydu; bu onun ana diliydi. Herkes Cacambo'nun, Tucuman'da yalnızca bu dilin konuşulduğu bir köyde doğduğunu bilir. Candide'e: "Size çevirmenlik yapacağım; girelim, burası bir lokanta" dedi.

Konukevinin, altın kumaşlara bürünmüş, saçları kurdelelerle bağlı iki erkek, iki de kız hizmetçisi onları sofraya oturmaya çağırdı. Her

birinde iki papağan, iki yüz libre ağırlığında haşlanmış bir akbaba, son derece lezzetli kızarmış iki maymun bulunan dört çeşit çorba, bir tabakta üç yüz sinekcil kuşu, bir başka tabakta da altı yüz sinek kuşu, çok lezzetli yahniler, nefis pastalar getirdiler; bütün bunlar kesme kristal tabaklardaydı. Konukevinin kız ve erkek hizmetçileri bardaklara şeker kamışından yapılmış çeşitli içkiler boşaltıyorlardı.

Çoğu tüccar ve arabacı ve hepsi de son derece eğitimli olan konuklar, Cacambo'ya, fazla merak göstermeden saygıyla bazı sorular sordular; onun sorularına da kendisini doyuracak yanıtlar verdiler.

Yemek bitince Candide gibi Cacambo da yerden topladıkları büyük altın parçalarından ikisini masanın üstüne fırlatarak yemek parasını ödeyeceğini sandı. Lokantanın sahibiyle karısı, böğürlerini tutarak, uzun süre katılırcasına güldüler; sonunda da kendilerine geldiler. Konukevinin sahibi, "Efendiler", dedi, "Yabancı olduğunuz anlaşılıyor; bizler yabancı görmeye alışık değiliz. Bize ana yollarımızın çakıl taşlarını para diye verdiğinizi görünce güldüğümüz için bizi bağışlayın. Belki sizde bizim ülkemizin parası yoktur; ama burada yemek yemek için de paraya gerek yok. Ticarette kolaylık olsun diye kurulan bütün konukevlerinin giderlerini hükümet öder. Burada kötü bir yemek yediniz, çünkü burası yoksul bir köydür; ama ülkenin başka yerlerinde layık olduğunuz şekilde ağırlanırsınız."

Cacambokonukevi sahibinin bütün sözlerini Candide'e aktarıyor, Candide de dostu Cacambo'nun bu sözleri anlatırken duyduğu şaşkınlığın aynını duyarak dinliyordu. İkisi de, "Dünyanın başka hiçbir yerinde bilinmeyen, doğası bizimkinden bambaşka görünen bu ülke acaba neresi?" diye soruyorlardı. Candide,"Burası herhalde her şeyin en iyi olduğu ülke olacak; çünkü elbet böyle bir ülke vardır. Hem üstat Pangloss ne derse desin, ben Vestfalya'da her şeyin çoğu zaman bir hayli kötü olduğunun farkına varmıştım." diye düşünüyordu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Eldorado ülkesinde neler gördüler?

Cacambo, konukevinin sahibine, kendisini şaşkınlığa düşüren, merak ettiği şeylerin hepsini açıkladı; o da ona, "Ben çok bilgisizim ama bundan da hiç yakınmıyorum; burada saraydan çıkmış bir yaşlı adam var; o, ülkemizin en bilgin, en cana yakın adamıdır" dedi. Cacambo'yu hemen o yaşlı adamın yanına götürdü. Candide artık ikinci derece bir rol oynuyor, uşağının arkasından gidiyordu. Çok basit bir eve girdiler; çünkü kapısı ancak gümüşten, odaların tavanları ise altındandı; ama o kadar zevkle işlenmişti ki en zengin tavanlar bile bunlardan üstün olamazdı. Bekleme odası gerçek zümrüt ya da yakutla işlenmişti; her şeyde görülen uyum bu aşırı yalınlığı gözlerden gizliyordu.

Yaşlı adam, iki yabancıyı, sinek kuşu tüylerinden yastıklarla kaplı bir sedirde kabul etti; onlara elmas kadehler içinde içkiler sundu; ondan sonra da şu sözlerle meraklarını giderdi:

"Yetmiş iki yaşımdayım; kralın seyisi olan rahmetli babamdan, Peru'da tanık olduğu hayret verici ayaklanmaları dinledim. Bulunduğumuz ülke, buradan, dünyanın bir bölümünü istila etmek için çıkan, sonunda İspanyollar tarafından yok edilen İnkaların eski yurdudur. Bu ailenin anayurtta kalan hükümdarları daha akıllı çıktılar; milletin rızasını aldıktan sonra, küçük ülkemizden hiç kimsenin dışarı çıkmaması için emir verdiler; işte saflığımızı ve zenginliğimizi korumamızı sağlayan da bu oldu. İspanyolların bu ülke hakkında kesin bir bilgileri yoktur; buraya Eldorado adını verdiler; hatta Chevalier Raleigh adında bir İngiliz, aşağı yukarı yüz yıl önce buralara kadar gelebilmişti; fakat yanaşılmaz kayalar ve uçurumlarla çevrilmiş olduğumuzdan, toprağımızın çakıllarıyla çamurunu anlaşılmaz bir hırsla arayan, bunları elde etmek için de en son bireyimize kadar bizi öldürmeyi göze alan Avrupa milletlerinin yırtıcılığından şimdiye kadar kurtulduk." olmak umuduyla Küba'ya geçmiştir.

Konuşma uzun sürdü; hükümet biçimi, gelenekler, kadınlar, genel eğlenceler ve sanatlar üzerine söyleşildi. Metafiziğe karşı her zaman ilgi duyan Candide, Cacambo'nun yardımıyla bu ülkenin bir dini olup olmadığını sordu.

Yaşlı adam biraz kızardı. "Bundan nasıl kuşku duyabilirsiniz?" dedi.

"Bizi nankör mü sanıyorsunuz?" Cacambo utanarak, Eldorado dininin ne olduğunu sordu. Yaşlı adam yine kızardı. "Başka başka dinler olabilir mi?", dedi. "Sanırım bizim de, herkesin dini gibi bir dinimiz var; akşamdan sabaha kadar Tanrıya taparız." Candide'in kuşkularına tercüman olmaya devam eden Cacambo: "Siz yalnızca bir Tanrıya mı taparsınız?" diye sordu. Yaşlı adam: "Tabii değil mi ya," dedi; "Tanrı ne iki, ne de dört tanedir. Doğrusu ya, sizin dünyanızda yaşayanlar çok acayip sorular soruyorlar." Candide bu iyi yaşlı adama soru sordurmaktan bıkmıyordu; Eldorado'da Tanrıya nasıl dua edildiğini öğrenmek istedi. İyi ve sayın bilgin: "Biz Tanrıya hiç dua etmeyiz ki," dedi; "ondan isteyecek hiçbir şeyimiz yok; bize gereken her şeyi vermiş; biz kendisine durmadan şükrederiz." Candide papazları görmek hevesine kapıldı; nerede olduklarını sordurdu. İyi yaşlı adam gülümsedi: "Dostlarım," dedi; "biz hepimiz papazız; kral ve bütün aile reisleri her sabah törenle ilahiler söylerler; beş altı bin kişilik bir saz heyeti de onlara eşlik eder." "Nasıl? Sizin ders veren, tartışan, yöneten, kavga eden ve kendi düşüncelerinde olmayan kimseleri yaktıran papazlarınız yok mu?" Yaşlı adam: "Bütün bunları yapmamız için deli olmamız gerekir," dedi. "Burada hepimiz aynı düşüncedeyiz, sizin papazlarla ne kastettiğinizi anlamıyoruz." Candide bütün bu sözlerin karşısında kendinden geçiyor, içinden: "Burası Vestfalya'dan ve Monsieur le Baron'un şatosundan ne kadar farklı bir yer," diyordu. Dostumuz Pangloss, Eldorado'yu görmüş olsaydı artık Thunder - ten - Tronckh şatosunun dünyanın en iyi yeri olduğunu söylemezdi; şu kesin ki insan yolculuk yapmalı!"

Bu uzun konuşmadan sonra iyi yaşlı adam, altı koyunlu bir araba hazırlattı ve uşaklarından on ikisini kendilerini saraya götürmek üzere onların emrine verdi. "Yaşlılığım sizinle birlikte gelmeme izin vermediği için beni bağışlayın, dedi; kral sizi hoşnut kalacağınız biçimde kabul edecektir; ülkemizin âdetleri arasında hoşunuza gitmeyenler olursa elbette bunu da hoş görürsünüz."

Candide'le Cacambo arabaya bindiler. Altı koyun adeta uçuyordu; dört saatten daha kısa sürede, hükümet merkezinin bir ucunda bulunan kral sarayına vardılar. Kapı iki yüz yirmi ayak yüksekliğinde ve yüz ayak genişliğindeydi; hangi maddeden yapılmış olduğunu bilmek olanaksızdı. Yalnızca, altın ya da değerli taş dediğimiz çakıl taşlarından ve kumlardan ne kadar üstün olduğu açıkça görülüyordu.

Candide ile Cacambo'yu arabadan inerken muhafız alayından yirmi güzel kız karşıladı; konukları hamama götürdüler, sinek kuşu tüyünden yapılmış giysiler giydirdiler; bundan sonra sarayın yüksek

rütbeli kadın ve erkek subayları onları, olağan tören gereğince her biri bin kişilik iki sıra müzisyenin arasından geçirerek hükümdarın dairesine götürdüler. Tahtın bulunduğu salona yaklaşınca Cacambo, yüksek rütbeli bir subaya, hükümdarı nasıl selamlamak gerektiğini, önünde diz mi çökmek, yoksa yüzükoyun yere mi kapanmak; elleri baş üstüne mi, yoksa arkaya mı koymak; salonun tozunu mu yalamak lazım geldiğini, kısaca, törenin nasıl yerine getirileceğini sordu. Yüksek rütbeli subay; "Tören gereğince, kralı kucaklamak ve her iki yanağından öpmek gereklidir" dedi. Candide'le Cacambo kendilerini akla gelebilecek bütün iltifatlarla karşılayan ve nezaketle yemeğe çağıran kralın boynuna atıldılar.

Yemek zamanına kadar onlara kenti, göklere kadar yükselen kamu yapılarını, binlerce sütunla süslü pazar yerlerini, arı su çeşmelerini, karanfil ve tarçın kokusuna benzer bir koku çıkaran bir tür değerli taşla döşeli büyük alanlarda şeker kamışından yapılmış içkilerin hiç durmadan aktığı çeşmeleri gösterdiler. Candide, adalet sarayı ile parlamentoyu görmek istedi; kendisine böyle şeyler olmadığını, kimsenin kimseyi dava etmediğini söylediler. Cezaevi olup olmadığını sordu; hayır dediler. Onu en çok şaşırtan ve en çok sevindiren şey, içinde, baştan aşağı matematik ve fizik aletleriyle dolu iki bin ayak uzunluğunda bir galeri bulunan bilgiler sarayı oldu.

Öğleden sonra, kentin aşağı yukarı binde birini gezdiler ve yeniden kralın yanına döndüler. Candide, hükümdarla uşağı Cacambo'nun ve bir çok bayanın arasında sofraya oturdu. Hiçbir zaman bu kadar güzel yemek yememiş, hiçbir zaman hükümdarın yemekte söylediği nükteli sözlere benzeyen sözler duymamıştı. Cacambo kıralın nüktelerini Candide'e anlatıyordu, bunlar çevrildikleri zaman bile aynı güzelliği koruyorlardı. Candide'i şaşırtan şeyler arasında en çok şaşırtan da buydu.

Bir ay konukevinde kaldılar. Candide, Cacambo'ya hiç durmadan: "Dostum, diyordu; bir kere daha söyleyeyim, doğduğum şatonun bu ülke değerinde olmadığı doğru; ama ne de olsa burada Matmazel Cunégonde yok; şüphesiz sizin de Avrupa'da bir sevgiliniz vardır. Burada kalırsak herkesten bir farkımız olmayacak; halbuki Eldorado çakıllarıyla yüklü yalnızca on koyunla bizim dünyaya dönersek, kralların hepsinden daha zengin oluruz; artık engizitörlerden de korkumuz kalmaz ve Matmazel Cunégonde'u alabiliriz."

Bu sözler, Cacambo'nun hoşuna gitti: İnsan, gezmeyi, tanıdıklarının yanında övünmeyi, yolculuklarında gördüklerini anlatmayı o kadar sever ki, bizim iki mutlu kişimiz de, artık daha fazla mutlu olmamaya,

gitmek için hükümdardan izin istemeye karar verdiler.

Kral onlara: "Budalalık ediyorsunuz, dedi; ülkemin abartılacak bir yanının olmadığını biliyorum; fakat insan bir yerde şöyle böyle rahat etti mi, orada kalmalı. Yabancıları burada alıkoymaya hakkım yok kuşkusuz; bu, âdetlerimizde de, yasalarımızda da yeri olmayan bir zalimlik olur; bütün insanlar özgürdür; canınız ne zaman isterse o zaman gidin; ama çıkış çok güçtür. Kayalardan oluşan kemerlerin altından geçerek mucize kabilinden aştığınız o korkunç dereden yukarı çıkmak olanaksızdır. Ülkemi çevreleyen dağların on bin ayak yüksekliği vardır; duvar gibi diktirler: Her birinin genişliği de on fersahtan fazladır; buralardan aşağı ancak uçurumlardan inilir. Ama madem ki gitmek istiyorsunuz, sizi rahat götürsün diye mühendislerime bir makine yapmalarını emredeceğim. Sizi dağların arkasına ulaştırdıktan sonra hiç kimse sizinle gelemez; çünkü milletim dağların çevresinden çıkmamaya ant içmiştir; antlarını bozmayacak kadar da bilgedirler. Hoşunuza giden ne varsa benden isteyin." Cacambo: "Efendimizden ülkenizin taşıyla toprağıyla ve biraz da yiyecekle yüklü birkaç koyun istiyoruz" dedi. Kral güldü: "Toprağımıza, bu sarı çamura karşı siz Avrupalıların nasıl bir istek duyduğunuzu anlamıyorum; bununla birlikte, istediğiniz kadar götürebilirsiniz: hakkınızda hayırlı olsun!" dedi.

Kral mühendislerine, bu iki garip insanı, ülkeden dışarı çıkarmak için bir makine yapmalarını emretti. En iyi üç bin fizikçi bu iş için çalıştı; makine on beş gün içinde bitti ve ülkenin parasıyla yirmi milyon sterline mal oldu. Candide'le Cacambo'yu makinenin üzerine oturttular; makinede, dağları aştıktan sonra binsinler diye, eğerlenmiş iki iri kırmızı koyun, erzak yüklü yirmi koyun, memleketin en nadide ürünlerinden armağanlar yüklü otuz koyun ve nihayet altın, değerli taş ve elmas yüklü elli koyun vardı. Kral, iki kafadarı sevgiyle kucakladı.

Yolcuların yola çıkmaları ve koyunlarla birlikte dağların tepelerine doğru ustalıkla yükselmeleri çok güzel bir görüntüydü. Mühendisler onları esenliğe çıkardıktan sonra izin istediler; bundan sonra da Candide'in, koyunlarını götürüp Matmazel Cunégonde'a armağan etmekten başka bir isteği, amacı kalmadı. "Matmazel Cunégonde'u elde etmek için Buenos Aires Valisi'ne verecek kadar paramız var. Cayenne'e doğru yola koyulalım, vapura binelim, hangi ülkeyi satın alabileceğimizi sonra düşünürüz" dedi.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Surinam'da başlarına neler geldi? Candide, Martin'le nasıl tanıştı?

Bizim yolcuların ilk günü oldukça güzel geçti. Asya, Avrupa ve Afrika'nın bir araya getiremeyeceği kadar büyük bir servet sahibi oldukları düşüncesi onları cesaretlendiriyordu. Heyecana kapılan Candide ağaçların üstüne Cunégonde'un adını yazdı. İkinci gün koyunlardan ikisi bataklıklara saplandı ve sırtlarındaki yüklerle orada kaldı; bir kaç gün sonra iki koyun daha yorgunluktan öldü; daha sonra bir çölde yedi sekiz koyun açlıktan öldü; birkaç gün sonra koyunlardan birçoğu uçuruma yuvarlandı. Sonunda, yüz günlük bir yürüyüşten sonra ellerinde yalnızca iki koyun kaldı. Candide, Cacambo'ya "Dostum dedi; şu dünya nimetleri bakın ne kadar geçici şeyler; Matmazel Cunégonde'a kavuşmanın mutluluğu, bunun nimeti kadar dayanıklı hiçbir şey yok bu dünyada!" Cacambo: "Doğrusu öyle," dedi; "bununla birlikte elimizde İspanya kıralının bile hiçbir zaman sahip olamayacağı kadar büyük bir servetle iki koyun daha var; uzaklarda da Hollandalılara ait olduğunu sandığım bir kent görüyorum; galiba Surinam olacak. Acılarımız sona eriyor, mutluluğumuz da yeniden başlıyor."

Kente yaklaşınca, sırtındaki tek giysi ancak yarısı kalmış mavi bezden bir don olan yere serili bir zenci gördüler; zavallının sol bacağıyla sağ eli yoktu. Candide ona Hollanda diliyle: "Hey Allah'ım" dedi. "Bu feci durumda burada ne yapıyorsun?" Zenci: "Efendim olan ünlü tüccar Vanderdendur'u bekliyorum" diye yanıt verdi. Candide: "Seni bu hale sokan efendin Vanderdendur mu?" diye sordu. Zenci: "Evet efendim; buranın âdeti böyle; elbise olarak bize yılda iki kez, bezden bir don verirler; şeker fabrikasında çalışırken parmağımızı değirmen taşına kaptırırsak elimizi keserler; kaçmak istersek bacağımızı keserler: ben bu iki felakete de uğradım. İşte siz Avrupa'da bu sayede şeker yiyorsunuz. Bununla birlikte anam beni Guyana kıyılarında on Patagon akçesine satarken bana: "Sevgili oğlum, demişti; tanrılarımızı kutsa, onlara her zaman tap; onlar da seni mutlu yaşatırlar. Beyaz efendilerimizin esiri olmak şerefini kazanıyorsun; bunu yapmakla da ananın, babanın mutluluğunu sağlıyorsun." Onların mutluluğunu sağlayıp sağlamadığımı bilmem, ama onlar benim mutluluğumu sağlamadılar. Köpekler, maymunlar ve papağanlar bizden bin kat iyidirler; beni Hıristiyan yapan Hollandalı

din adamları, her pazar günü ayinde, beyaz siyah, hepimizin Âdem babamızın çocukları olduğumuzu söylüyorlar. Ben soyağacı uzmanı değilim, ama eğer bu vaizler doğru söylüyorlarsa hepimiz amca çocuklarıyız. Şimdi siz söyleyin, insan akrabasına bundan daha feci bir davranışta bulunabilir mi?"

Candide: "Ey Pangloss!" diye bağırdı; "sen böylesine bir facianın olabileceğini hic düşünmemiştin ; artık olan oldu; sonunda senin iyimserliğinden vazgeçmem gerekecek!" Cacambo: "İyimserlik de neymiş"? diye sordu. Candid "Heyhat!" dedi; "iyimserlik, insanın kötü bir durumdayken her şeyin iyi olduğunu ileri sürmek çılgınlığına tutulmasıdır."

Sonra zenciye bakarak gözyaşları döktü ve ağlayarak Surinam'a girdi.

İlk sordukları şey, limanda, Buones Aires'e gidecek bir geminin bulunup bulunmadığı oldu. Başvurdukları adam İspanyol bir kaptandı. Herif onlarla esaslı bir pazarlık yapmak istiyordu. Bir meyhanede buluşmak üzere ayrıldılar. Candide'le sadık Cacambo iki koyunla birlikte kaptanı orada beklemeye gittiler.

İçini dökmekten zevk alan Candide başlarından geçen şeyleri İspanyola anlattı; ona, Matmazel Cunégonde'u kaçırmak istediğini de söyledi. Kaptan: "Sizi Buenos Aires'e götürmekten çekinirim," dedi; "beni de asarlar, sizi de. Güzel Cunégonde, valinin gözdesidir." Candide yıldırımla vurulmuşa döndü; uzun uzun ağladı; nihayet Cacambo'yu bir kenara çekti: "Bana bak, azizim, dedi; şimdi ne yapacaksın, biliyor musun? Senin de, benim de ceplerimizde beş altı milyonluk elmas var; sen benden daha beceriklisin; Buenos Aires'e git, Mademoisselle Cunégonde'u al, getir; vali güçlük çıkarırsa kendisine bir milyon ver; razı olmazsa iki milyon ver. Engizitörü sen öldürmediğin için, senden çekinmezler. Ben de bir başka gemi hazırlatırım; gider seni Venedik'te beklerim; orası Bulgarlardan, Araplardan, Yahudilerden ve engizitörlerden korkulmayan özgür bir ülkedir." Cacambo bu akıllıca kararı alkışladı. Samimi bir dost haline gelen iyi bir efendiden ayrılmak gücüne gidiyordu; ama ona yararlı olmanın zevki ondan ayrılmanın acısına üstün geldi. Gözyaşı dökerek kucaklaştılar. Candide ona, yaşlı kadını unutmamasını sağlık verdi. Aynı gün Cacambo yola çıktı. Şu Cacambo ne iyi adamdı!..

Candide bir süre daha Surinam'da kaldı; başka bir kaptanın, kendisini ve iki koyununu İtalya'ya götürmesini bekledi. Uşaklar tuttu, uzun bir yolculuk için gereken şeyleri satın aldı; sonunda büyük bir geminin

sahibi olan Bay Vanderdendur gelip onu buldu. Candide: "Beni, adamlarımı, eşyamı ve şu iki koyunumu doğrudan doğruya Venedik'e götürmek için ne istiyorsun?" diye sordu. Kaptan on bin kuruşa razı oldu. Candide hiç duraksamadı.

Uyanık Vanderdendur kendi kendine: "O, o!" dedi. "Şu yabancı bir çırpıda on bin kuruş veriyor.. Çok zengin olmalı." Biraz sonra geri dönerek yirmi bin kuruştan aşağı yola çıkamıyacağını söyledi. Candide: "Peki, yirmi bin olsun," dedi; "veriyorum."

Tacir alçak sesle: "Vay canına! Bu adam on bini nasıl veriyorsa yirmi bini de öyle rahat veriyor" dedi ve Venedik'e otuz bin kuruştan aşağı götüremeyeceğini söyledi. Candide: "Peki, otuz bin olsun" dedi. Hollandalı tacir kendi kendine: "O, o!" dedi; "otuz bin kuruş bu adama vız geliyor; kesinlikle bu iki koyun büyük bir servet yüklü; fazla ısrar etmeyelim, önce otuz bin kuruşu alalım, sonra gereğine bakarız." Candide, en küçüğü kaptanın istediği paradan daha değerli olan iki küçük elmas sattı; kaptanın parasını peşin verdi. İki koyun gemiye bindirildi. Candide, limanda bulunan gemiye gitmek için bir kayığa bindi; kaptan da fırsattan yararlandı, yelkenleri şişirdi ve demir aldı; rüzgâr da işleri kolaylaştırdı. Çılgına dönen Candide çok geçmeden gemiyi gözden kaybetti. "Heyhat! İşte eski dünyaya lâyık bir dolap!" diye bağırdı. Acı içinde kıvranarak kıyıya döndü; ne de olsa yirmi hükümdarı zengin edebilecek bir servet kaybetmişti.

Hollandalı yargıcın evine gitti; biraz heyecanlanmış olduğu için kapıyı hızla çaldı; içeri girdi, başına gelenleri anlattı ve gereğinden biraz fazla bağırdı. Yargıç, çıkardığı gürültüden dolayı Candide'e on bin kuruş ödetmekle işe başladı. Sonra onu sabırla dinledi, tacir döner dönmez işi araştıracağına söz verdi; Danışma ücreti olarak on bin kuruş daha aldı.

Bu olup bitenler Candide'i büsbütün umutsuzluğa düşürdü; gerçekte bundan bin kere daha acı felaketlerle karşılaşmıştı; ama yargıcın ve parasını çalan kaptanın soğukkanlılıkları onu zıvanadan çıkardı, derin bir kedere düşürdü. İnsanların kötülüğü bütün çirkinliğiyle kafasında canlanıyor, aklına yalnızca kötü şeyler geliyordu. Sonunda bir Fransız gemisi Bordeaux'ya hareket etmek üzere olduğundan, Candide'in de gemiye bindirecek elmas yüklü koyunları olmadığından, gemide tam fiyatla bir kamara kiraladı ve eyaletin en mutsuz ve durumundan en çok nefret eden adamı olması koşuluyla, kendisiyle birlikte yolculuk etmek isteyen namuslu bir insana yol ve yiyecek masraflarından başka iki bin kuruş da vereceğini kentte ilan etti.

Bir donanmanın alamayacağı kadar istekli kişi çıktı. Candide, en gösterişliler arasından birini seçmek istediğinden, hepsi tercihe lâyık olduklarını iddia eden ve sözü sohbeti yerinde yirmi kişi ayırdı. Onları bulunduğu konukevine çağırdı, kendisine en çok acınacak halde görüneni ve haklı olarak halinden en çok şikâyet edeni seçeceğine, diğerlerine de bir miktar para ödeyeceğine söz vererek herkesin başından geçenleri olduğu gibi anlatmasını şart koşup hepsine yemek yedirdi.

Toplantı sabahın dördüne kadar sürdü. Candide bu maceraları dinlerken, Buenos Aires yolunda yaşlı kadının söylediklerini ve gemide, başına büyük felaketler gelmemiş kimsenin bulunmadığına dair girdiği bahsi hatırlıyordu. Kendisine anlatılan her macerada Pangloss'u düşünüyordu. "Şu Pangloss," diyordu, "kuramını kanıtlamakta hayli güçlük çekerdi. Burada olmasını isterdim. Her şey olabileceği kadar iyiyse, bu kesinlikle yalnızca Eldorado da böyledir, dünyanın geri kalan yerlerinde değil..."

Sonunda Amsterdam kitapçıları için on yıl çalışmış zavallı bir bilginde karar kıldı. (35) Anlattıklarını dinleyince, dünyada bunun kadar iğrenç bir meslek bulunmadığı sonucuna vardı.

Zaten iyi bir adam olan bu bilgini, karısı soyup soğana çevirmiş, oğlu dövmüş ve bir Portekizli'ye kaçan kızı da yüzüstü bırakmıştı. Şimdiyse ekmek parasını çıkarabildiği küçük bir işi de elinden almışlardı. Surinam'daki papazlar da, Socinien (*) diye kendisini hiç rahat bırakmıyorlardı. Doğrusunu isterseniz ötekiler de en az onun kadar talihsizdiler; ama Candide, bilginin kendisini yolda avutacağını umuyordu. Seçilenin rakibi olan diğer adaylar Candide'in kendilerine büyük bir haksızlık ettiğine inanıyorlardı; ama Candide, her birine yüzer kuruş vererek hepsinin gönlünü hoş etti.

(*) Socin, XVI. yüzyılda dine aykırı düşünceler ileri süren, büyük günahı, teslisi ve ilahi affı inkar eden bir papaz.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Candide'le Martin'in denizde başına gelenler.

Böylece Martin adındaki yaşlı bilgin, Candide'le birlikte Bordeaux'ya gitmek üzere gemiye bindi. İkisi de çok görmüş, çok geçirmiş kişilerdi. Gemi Ümit Burnu'ndan geçerek Surinam'dan Japonya'ya bile gitse, her ikisinin de bütün yol boyunca maddi ve manevi acılar üzerine konuşacak şeyleri vardı.

Yine de Candide'in Martin'e büyük bir üstünlüğü varsa, o da, Matmazel Cunégonde'u görmekten hiç umudunu kesmemesiydi; Martin'in ise hiçbir umudu yoktu. Ayrıca Candide'in altınları, elmasları vardı; dünyanın en büyük servetleriyle yüklü yüz kırmızı koyun kaybetmiş olmasına, Hollandalı kaptanın düzenbazlığı içine dert olmakta devam etmesine rağmen, cebinde kalanları düşündükçe, hele yemekten sonra Cunégonde'dan söz açtıkça Pangloss'un iyimserliğine aklı yatar gibi oluyordu.

Bilgine: "Ya siz Bay Martin," dedi; "bütün bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Maddi, manevi kötülük üzerindeki düşünceniz nedir?" Martin: "Efendim," diye yanıtladı; "papazlarım beni Socinien olmakla suçladılar; ama gerçekte ben Mani dinindenim." (Manicheen) " Candide: "Benimle alay ediyorsunuz, dünyada artık Mani dininden kimse kalmadı" dedi. Martin: "Ben varım," dedi; "ne yapacağımı bilmiyorum ama başka türlü de düşünemiyorum." Candide: "Öyleyse sizin içinizde şeytan var" dedi. Martin "Şeytan bu dünyanın işlerine o kadar çok karışıyor ki, her yerde bulunduğu gibi benim vücudumda da bulunabilir" diye karşılık verdi. "Ama, itiraf ederim ki şu yerküreye, daha doğrusu yerküreciğe göz attığım zaman Allah'ın onu kötülük eden bir varlığın eline bıraktığını düşünüyorum; tabii Eldorado her zaman bu genellemenin dışında kalıyor. Yanı başındaki kentin yok olmasını istemeyen bir aile hemen hemen hiç görmedim. Her yerde zayıflar önlerinde süründükleri güçlülerden nefret ederler, güçlüler de onlara yünü ve eti satılık sürüler gibi davranırlar. Daha namuslu bir iş olanakları bulunmadığı için, talim görmüş bir milyon katil, ekmeğini kazanmak amacıyla Avrupa'nın bir ucundan öbür ucuna giderek düzenli bir biçimde adam öldürür, haydutluk eder; barış içinde yaşar gibi görünen sanatların geliştiği kentlerdeki insanlar, kuşatılmış bir şehrin uğradığı felaketten duyulan

acıdan çok, haset, gaile ve kuşku içinde kıvranırlar. Gizli acılar genel felaketlerden daha acıdır. Sözün kısası, o kadar çok şey gördüm ve o kadar çok çektim ki Mani dininden oldum."

Candide: "Bütün bunlara karşın, şu dünyanın iyi yanları da var" dedi. Martin: "Olabilir, ama ben bilmiyorum." diye yanıtladı.

Bu tartışmanın ortasında bir top sesi duyuldu. Gürültü gittikçe arttı. Herkes dürbününü aldı. Aşağı yukarı üç mil uzakta iki geminin savaşa tutuştuğu görüldü. Rüzgâr bu gemilerin ikisini de Fransız gemisine o kadar yaklaştırdı ki gemidekiler savaşı güzelce seyretmek zevkine erdiler. Sonunda gemilerden biri ötekine öyle derinden ve öyle isabetli bir darbe vurdu ki, ona denizin dibini boylattı. Candide'le Martin, batan geminin güvertesinde yüz kadar insan gördüler; hepsi ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor, korkunç sesler çıkarıyorlardı; bir anda her şey denize gömüldü.

Martin: "İşte, dedi; gördünüz ya, insanlar birbirlerine nasıl davranıyorlar!.." Candide "Bu işte şeytanın parmağı olduğu kesin..." dedi. Bunları söylerken, geminin yanında, ne olduğu belli olmayan açık kırmızı bir şeyin yüzdüğünü gördü. Bunun ne olduğunu anlamak için denize bir filika indirdiler: Bu Candide'in koyunlarından biriydi. Candide'in koyununu bulmaktan duyduğu keyif, hepsi Eldorado'nun büyük elmaslarıyla yüklü yüz koyununu kaybettiği zaman duyduğu acıdan daha büyüktü.

Fransız kaptan çok geçmeden, su yüzünde kalan geminin bir İspanyolun, batan geminin ise bir Hollandalı korsanın olduğunu anladı; Candide'i soyup soğana çeviren işte bu korsandı. Alçak herifin çalmış olduğu büyük servet kendisiyle birlikte batmış ve bir tek koyun kurtulmuştu. Candide, Martin'e: "Görüyorsunuz ya," dedi; "suç her zaman cezasız kalmıyor; şu alçak Hollandalı gemici layık olduğu cezayı buldu." Martin: "Evet ama," dedi; "gemisine aldığı yolcuların ölmesi mi gerekiyordu ? Tanrı o dolandırıcıyı cezalandırdı, ama ötekileri de şeytan boğdu."

Fransız gemisiyle İspanyol gemisi her şeye karşın yollarına devam ettiler; Candide de Martin'le konuşmayı sürdürdü. On beş gün, boyuna tartıştılar; on beşinci günün sonunda da ilk günkünden fazla anlaşabilmiş değillerdi. Fakat ne de olsa konuşuyorlar, düşüncelerini birbirlerine söylüyorlar, avunuyorlardı. Candide, koyununu okşuyor: "Madem ki seni buldum," diyordu; "elbette Cunégonde'u da bulurum."

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Candide ile Martin, düşüne konuşa Fransa kıyılarına yaklaşıyorlar.

Sonunda Fransa kıyıları göründü. Candide: "Bay Martin, hiç Fransa'da bulundunuz mu?" diye sordu. Martin: "Evet," dedi; "birçok eyaletini dolaştım. Nüfusunun yarısı deli olan eyaletler var; bazılarının halkı çok kurnaz, bazılarınınki ise oldukça saf, oldukça aptal; bazılarında zerafet sergileniyor; ama hepsinde birinci iş aşk, ikincisi dedikodu, üçüncüsü de gevezelik."

"İyi ama Bay Martin, Paris'i gördünüz mü?"

"Evet, Paris'i de gördüm; orada bütün bunların hepsi birden var; orası herkesin zevk peşinde koştuğu, sanırsam da bulamadığı karma karışık bir yer. Paris'te çok az kaldım; daha ayak basar basmaz, St. Germain panayırında yankesiciler nem var nem yok hepsini çaldılar. Beni hırsız sandılar, sekiz gün cezaevinde kaldım; ondan sonra da yaya olarak Hollanda'ya dönebilecek kadar para kazanmak için bir basımevinde düzeltmenlik yaptım. Yazarlar güruhunu, dedikoducu bilgiçler güruhunu, meczuplar güruhunu, hepsini tanıdım. Bu şehirde çok iyi eğitilmiş insanların bulunduğunu söylüyorlar; buna inanmak isterdim."

Candide: "Benim Fransa'yı görmeye hiç merakım yok," dedi; "bir ay Eldorado'da kaldıktan sonra insanın dünyada Matmazel Cunégonde'u görmekten başka bir arzusu olamayacağını tahmin edersiniz; onu Venedik'te bekleyeceğim; Fransa'dan, İtalya'ya gitmek için geçeceğiz; benimle gelmeyecek misiniz?"

Martin: "Memnuniyetle," diye yanıt verdi; Venedik'in yalnız Venedikli soylular için güzel olduğunu, ama eğer zenginlerse yabancıların da iyi kabul gördüğünü söylerler. Benim param yok, sizin var; nereye gitseniz arkanızdan geleceğim."

Candide: "Aklımdayken şunu da sorayım," dedi; "kaptanın o koca kitabında yazıldığı gibi bütün dünyanın başlangıçta bir deniz olduğuna inanıyor musunuz? " Martin: "Hiçbir şeye inandığım yok," dedi; "son zamanlarda anlatılan masallara da inanmıyorum." Candide: "Peki, bu dünya neden kurulmuş?" diye sordu. Martin: "Bizi kudurtmak için," diye yanıtladı. Candide devam etti: "Oreillonlar ülkesinde karşılaştığımız, size maceralarını anlattığım iki kızın iki maymunla

sevişmesi tuhafınıza gitmedi mi?" Martin: "Hiç de gitmedi," dedi; "bu tutkunun tuhaflık neresinde? Ben öyle olağanüstü şeyler gördüm ki, artık olağanüstü şey kalmadı." Candide: "İnsanların bugünkü gibi her zaman birbirlerini öldürmüş olduklarını, her zaman onların böyle yalancı, hilekâr, hain, nankör, haydut, zayıf, vefasız, alçak, kıskanç, obur, sarhoş, hasis, hırslı, katil, dedikoducu, serseri, tutucu, iki yüzlü ve budala olduklarını mı sanıyorsunuz?" diye sordu. Martin: "Atmacaların her zaman güvercin bulsalar yiyeceklerine inanır mısınız?" dedi. Candide: "Elbette!" diye yanıtladı. Martin: "O halde, madem ki, atmacalar hiç huylarını değiştirmemişler, niçin insanların huy değiştirmesini istiyorsunuz?" dedi. Candide: "Yo..... dedi, arada çok fark var, çünkü..."

Böylece birtakım düşünceler ileri sürerek Bordeaux'ya vardılar.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Candide'le Martin'in Fransa'da başlarına gelenler.

Candide, Bordeaux'da ancak Eldorado'nun taşlarından birkaçını satacak ve iki kişilik rahat bir araba bulacak kadar kaldı; çünkü artık filozof Martinsiz edemiyordu. Yalnızca, Bordeaux'da, Bilimler Akademisi'ne bıraktığı koyunundan ayrılırken çok üzüldü. Akademide o yıl açılan yarışmanın konusu olarak, bu koyunun postunun niçin kırmızı olduğu sorusunu ortaya koydu; ödül, "A artı B eksi" denklemiyle koyunun kırmızı olması gerektiğini ve sakağıdan öleceğini kanıtlayan kuzeyli bir bilgine verildi.

Bu sırada, yoldaki meyhanelerde gördüğü bütün yolcular Candide'e: "Paris'e gidiyoruz" diyorlardı. Herkesin oraya gitmeye böyle can atması, sonunda onda da başkenti görme isteği uyandırdı; kaldı ki bu yüzden Venedik yolundan pek uzak düşmüş de olmayacaktı.

Kente, St. Marceau dış mahallesinden girdi; kendini Vestfalyanın en kötü köylerinden birinde sandı.

Candide kalacağı pansiyona varır varmaz, yorgunluktan hafif bir hastalığa yakalandı. Parmağında iri bir elmas ve arabasında çok ağır bir çekmece gördüklerinden, çağırmadığı halde yanında hemen iki doktor, peşini bırakmayan birkaç "içten" dost ve çorbasını ısıtan iki şefkatli dindar kadın beliriverdi. Martin: "Ben de ilk gelişimde Paris'te hastalanmıştım" dedi;" çok yoksuldum; bunun için de ne dostum, ne bana şefkatle bakacak kimsem, ne de doktorum vardı: ama sonunda iyi oldum."

Sonunda o kadar çok ilaç verdiler ve o kadar çok kan aldılar ki Candide'in hastalığı ciddileşti. Mahallenin eskilerinden biri gelip ondan, diller dökerek öteki dünyada hamiline ödenmek üzere bir senet istedi. Candide anlamazlıktan geldi; dindar kadınlar bunun yeni bir moda olduğunu söylediler. Martin, herifi pencereden aşağı atmak istedi. Softa bu durumda, Candide'in ölünce gömülmeyeceğine yeminler etti. Martin de kendilerini rahatsız etmeye devam ederse softayı gömdüreceğine yemin etti. Kavga kızıştı: Martin herifi omuzlarından yakaladı, kapı dışarı etti; bu da, tutanaklara geçen büyük bir rezaletin çıkmasına yol açtı.

Candide iyi oldu; iyileşme döneminde de sofrası hiç konuksuz kalmadı. Büyük paralarla kumar oynanıyordu. Candide, o kadar iskambil kartı arasında asların niçin kendisine gelmediğine şaşıyor, Martin ise bunu gayet doğal buluyordu.

Candide'e kenti gezdirenler arasında Périgordlu küçük bir abbé (papaz) vardı; bu, her an emre hazır, her zaman açıkgöz, her zaman işe yarar, küstah, dalkavuk, arabulucu, yabancıların yolunu kollayan, onlara toplum hayatının dedikodularını anlatan ve her keseye uygun eğlenceler öneren adamlardan biriydi. Herif, Candide'le Martin'i önce tiyatroya götürdü. Burada yeni bir tragedya oynanıyordu. Candide birkaç züppenin yanına düştü. Bu onun, mükemmel oynanan sahnelerde ağlamasına engel olmadı. Yanındaki bilgiçlerden biri perde arasında ona: "Ağlamakla çok hata ediyorsunuz," dedi. "Bu bayan oyuncu kötünün kötüsüdür, onunla oynayan erkek oyuncuysa ondan da kötü; oyunsa oyunculardan da beterdir. Yazar tek kelime Arapça bilmez, oysa olay Arabistan'da geçer; üstelik, doğuştan inançsız bir adamdır. Yarın size, ona saldıran yirmi cilt kitap getiririm". Candide, abbé'ye: "Bayım," dedi, "Fransa'da kaç tiyatro oyunu var?" Abbé şöyle yanıtladı: "Beş ya da altı bin". Candide: "Ne de çok", dedi; "Peki, bunların kaçı iyi oyundur?" Beriki: "On beş ya da on altısı", diye yanıtladı. Martin: "Ne çokmuş!" dedi.

Ara sıra oynanan oldukça tatsız bir tragedyada, Kraliçe Elisabeth rolünü oynayan bir kadın oyuncu Candide'in çok hoşuna gitti. Martin'e: "Bu oyuncu çok hoşuma gidiyor; Matmazel Cunégonde'u andırıyor; onunla tanışmak isterim" dedi. Périgordlu abbé, Candide'i kadının evine götürmeyi önerdi. Almanya'da büyümüş olan Candide, görgü kurallarının burada nasıl olduğunu, Fransa'da İngiltere kraliçelerine nasıl davranıldığını sordu. Abbé: "Şunu ayırt etmek gerek," dedi. "Taşrada onları meyhaneye götürürler; Paris'te ise güzel kaldıkları sürece saygı gösterirler, öldüklerinde de genel bir mezarlığa atarlar." Candide: "Kraliçeleri genel mezarlığa mı atarlar?" diye sordu. Martin: "Evet doğrudur" dedi. "Sayın abbénin hakkı var; Matmazel Monime, deyim uygunsa, bu dünyadan öbürüne göçtüğü zaman Paris'teydim; bu adamlar cenaze töreni yapılmasına, yani mahallenin bütün serserileriyle birlikte kadının da korkunç bir mezarlıkta çürümesine engel oldular. Bütün dostlarından ayrı, yalnız başına, Bourgogne sokağının bir köşesine gömdüler. Her halde ruhu bundan çok acı çekmiştir. Çünkü soylu düşünceleri olan bir kadındı". Candide, "Bu, büyük bir terbiyesizlik" dedi. Martin, "Ne yapalım, dedi. Bu insanlar da böyle yaratılmışlar... Mümkün olan bütün aykırılıkları, bütün uygunsuzlukları düşünün, bunların hepsini bu tuhaf halkın

hükümetinde, mahkemelerinde, kiliselerinde ve eğlence yerlerinde görürsünüz". Candide, "Paris'te insanların her zaman güldükleri doğru mudur?" dedi. Abbé, "Doğrudur," dedi. "Ama acı acı. Çünkü burada her şeyden kahkaha atarak yakınırlar, hatta en iğrenç işleri bile gülerek yaparlar."

Candide, "Beni o kadar ağlatan oyunla hoşlandığım oyuncular hakkında kötü sözler söyleyen o şişko domuz kimdi?" diye sordu. Abbé, "Bütün oyunları, bütün kitapları kötülemekle hayatını kazanan canlı bir musibettir o," dedi. "İğdişler sağlamlardan nasıl nefret ederse, o da edebiyatın pislikle, zehirle beslenen çıyanlarından biridir; bir yazar bozuntusudur". Candide, "Yazar bozuntusu dediğiniz de nedir?" diye sordu. "Bir kâğıt karalayıcısı", "Bir Fréron.” (*) diye cevapladı Abbé.

Candide, Martin ve Perigordlu, oyundan sonra merdivenlerde durmuşlar, halkın çıkışını seyrederek sohbet ediyorlardı. Candide, "Her ne kadar Mademosielle Cunégonde'u görmeye can atıyorsam da akşam yemeğini Matmazel Clairon'la yemek isterdim. Doğrusu ya onu olağanüstü buldum" dedi.

Abbé, yalnızca yüksek tabakadan kişilerle konuşan Matmazel Clairon'un yanına bile yaklaşacak adamlardan değildi. "Bu akşam işi vardır," dedi. "Ama ben sizi yüksek tabakadan bir hanımın evine götürmekle onurlanacağım. Orada Paris'i, sanki burada dört yıldır oturuyormuşsunuz gibi tanıyacaksınız."

Doğuştan meraklı olan Candide, St. Honoré mahallesinin kenar sokaklarından birinde oturan o hanımın evine girmekten çekinmedi. Burada Pharaon (**) oynanıyordu. On iki kumarbazdan her biri, elinde, talihsizliğinin dört köşe defterini, yani bir deste iskambil kâğıdı tutuyordu. Derin bir sessizlik içinde duran kumarbazların alınları kırışmış, yüzleri solmuştu. Bankoyu tutan adamın yüzüyse endişeliydi. Bu insafsız bankocunun yanında oturan ev sahibi kadın, yaban kedisini andıran gözleriyle her oyuncunun kâğıtlarını kıvırmasına yol açan bütün "parolileri" bütün "sept-elle va de campagne"ları izliyor; kâğıtların kıvrımlarını ciddi fakat nazik bir uyarıyla düzeltiyor ve kazancından olmak korkusuyla hiç kızmıyordu. Ev sahibi kadın kendisine Markiz de Parolignac dedirtiyordu.

(*) Fréron, Voltaire'in en büyük düşmanıdır. Voltaire Fréron'un nasıl bir insan olduğunu şöyle anlatır: "Bir gün ormanda bir yılan Fréron'u sokmuş! Sonunda ne olmuş biliyor musunuz? Yılan ölmüş."

(**) Eski bir iskambil oyunu.

On beş yaşındaki kızı da kumarbazların arasına oturmuş, talihin ihanetini onarmak isteyen bu zavallıların hilelerini bir göz işaretiyle annesine haber veriyordu. Périgordlu abbé, Candide ve Martin içeri girdiler. Kimse ne ayağa kalktı, ne selam verdi, ne de baktı. Herkes kendinden geçmiş, kumara dalmıştı. Candide, "Madame la Baronne Thunder-ten-Tronckh bunlardan daha terbiyeliydi" dedi. Bu sırada abbé, Markiz'in kulağına eğildi; kadın sandalyesinde yarı doğrularak Candide'i zarif bir gülümsemeyle, Martin'i de soylulara özgü bir baş eğmesiyle selamladı; Candide de iki partide elli bin frank kaybetti. Bundan sonra neşe içerisinde akşam yemeği yendi. Herkes Candide'in bu kadar büyük bir kayıp karşısında kılını bile kıpırdatmamasına şaştı. Uşaklar kendi aralarında, uşak diliyle, "Bu her halde bir İngiliz lordudur" diyorlardı.

Yemek, Paris'teki yemeklerin çoğu nasıl geçerse öyle geçti. Önce sessizlik, sonra hiçbir şey anlaşılmayan bir söz gürültüsü, daha sonra çoğu tatsız şakalar, yanlış haberler, kötü akıl yürütmeler, biraz siyaset, bir sürü de dedikodu. Hatta yeni kitaplardan bile söz edildi. Périgordlu abbé, "İlahiyat doktoru Gauchat'nın (*) romanını okudunuz mu?" diye sordu. Konuklardan biri, "Evet", dedi. "Fakat bitiremedim. Ortalıkta bir alay münasebetsiz kitap var; ama bunların tümü ilahiyatçı Gauchat'nın küstahlığının yanında hiç kalır. Bizi boğan, bu iğrenç kitap bolluğundan öyle nefret ettim ki, kendimi kumara verdim". Abbé, "Baş diyakos Troublet'nin (*) Mélanges adlı eseri hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Madame de Parolignac, "Ah can sıkıcı!" dedi. "Bütün dünyanın bildiği şeyleri sanki pek ilginçmiş gibi anlatıyor! Şöyle üzerinde durmaya bile değmeyen sorunları nasıl da ciddi ciddi tartışıyor! Başkalarının şakalarını nasıl da kendine mal ediyor! Aşırdıklarını nasıl da berbat ediyor! İğrendiriyor beni! Ama artık iğrendirmeyecek; baş diyakoz hazretlerinden bir iki sayfa okumak yeter."

Sofrada, Markiz'in sözlerini onaylayan, beğenileri incelmiş bilgin bir adam vardı. Daha sonra tragedyalardan söz açıldı. Evsahibi hanım, bazı tragedyaların oynandığı halde niçin okunmadığını sordu. İnce beğenileri olan bilgin, hemen hiçbir değeri olmayan bir oyunun neden ilgi uyandırdığını pek güzel açıkladı.

Bütün romanlarda bulunan ve izleyicilerin her zaman hoşuna giden sahnelerden birkaçını göstermenin yetmediğini; tuhaflıklara kaçmadan yeni olmak, olabildiğince yüce ve her zaman doğal olmak

(*) Voltair'in başka muarızları.

gerektiğini; insan kalbinin ne olduğunu bilmek, oyunda kalbi konuşturmak, oyun kişilerinden hiçbiri şairlik taslamadığı halde büyük şair olmak, dili çok iyi kullanmak, oyun kişilerini, anlamı uyağa kurban etmeden sürekli bir uyumla ve tertemiz konuşturmak gerektiğini birkaç sözcükle anlattı ve ekledi: "Bu kurallara uymayan bir yazar, tiyatroda alkış toplayan bir iki tragedya yazabilir. Ama hiçbir zaman büyük yazarlar arasına giremez. Güzel denecek tragedyaların sayısı pek azdır. Kimileri iyi yazılmış, iyi uyaklandırılmış diyaloglarla aşk masalları; kimileri izleyene uyku veren siyasal değerlendirmeler ya da iç sıkıcı uzun monologlar; kimileri de kaba bir üslupla yazılmış deli saçmaları, ipsiz sapsız sözler, insanlara seslenmeyi beceremedikleri için tanrılara yöneltilen tiradlar, yanlış özdeyişler, şişirilmiş beylik sözlerdir..."

Candide bunları dikkatle dinledi, konuşan adamla ilgili olumlu izlenimler edindi. Markiz onu kendi yanına oturtmak inceliğini gösterdiğinden kulağına eğildi, ona bu kadar güzel konuşan adamın kim olduğunu sormak cesaretini gösterdi. Markiz, "Bu kumar oynamayan bir bilgindir," dedi. "Rahip efendi onu, ara sıra bize yemeğe getirir. Kitaplardan, tragedyalardan çok iyi anlayan, ıslıklanan bir tragedyayla bana imzaladığı bir nüshası dışında, hiçbir nüshası kitapçının vitrininden dışarıya çıkmayan bir de kitap yazmıştır". Candide, "Büyük adam! Bu da bir başka Pangloss!" diye mırıldandı.

Sonra ona dönerek, "Bayım," dedi; "hiç kuşkusuz, maddi ve manevi dünyada her şeyin en iyi olduğunu ve var olan hiçbir şeyin, başka türlü olmayacağını sanıyorsunuz?" Bilgin, "Ben mi?", diye yanıtladı. "Hiç de öyle düşünmüyorum. Bizde her şeyin tersine olduğunu görüyorum. Hiç kimse konumunun, görevinin ne olduğunu, ne yaptığını, ne yapması gerektiğini bilmiyor. Oldukça neşeli geçen, hepimizi birleştiriyor gibi görünen yemek zamanları dışında zamanımız hep saçma sapan kavgalarla geçiyor; Jansénisteler Moliniste'lere (*), parlamentodakiler kilisedekilere, edebiyatçılar edebiyatçılara, dalkavuklar dalkavuklara, bankerler halka, karılar kocalara, akraba akrabaya karşı sonsuz ve sürekli bir düşmanlık içinde."

Candide, "Ben daha beterlerini gördüm," dedi. "Ama sonradan asılmak felaketine uğrayan bir bilge bana, bütün bunların mükemmel olduğunu söylemişti. Bunlar güzel bir tablonun gölgeleridir demişti".

(*) Başka bir Cizvit papazı ve onu tutanlar kastediliyor.

Martin, "Sizin asılan bilge, dünyayla dalga geçmiş. Sizin gölge dedikleriniz aslında berbat birer lekedir" dedi. Candide, "Lekeleri de yapanlar insanlardır, onlardan kurtulamazlar" diye yanıtladı. Martin, "O halde bu, onların suçu değil", dedi. Bu konuşulanlardan hiçbir şey anlamayan kumarbazların çoğu içiyordu; Martin de bilginle konuşmaktaydı. Candide ev sahibesine başına gelenlerin bir kısmını anlattı.

Yemekten sonra Markiz, Candide'i odasına götürdü, bir kanepeye oturttu. Ona, "Demek Matmazel Cunégonde de Thunder-ten-Tronckh'u hâlâ çılgınca seviyorsunuz, öyle mi?" diye sordu. Candide, "Evet Madame!" diye yanıtladı. Markiz tatlı bir gülüşle: "Vestfalyalı bir genç gibi yanıt veriyorsunuz," dedi. "Bir Fransız olsa, bana, 'Evet Matmazel Cunégonde'u sevmiştim; fakat sizi görünce Madame, artık onu sevemeyeceğimden korkuyorum' derdi". Candide, "Ah Madame!" dedi. "Nasıl isterseniz öyle yanıt veririm". Markiz, "Ona beslediğiniz aşk, mendilini yerden almakla başlamış; ben de dizbağımı yerden almanızı istiyorum" dedi. Candide, "Bütün kalbimle!" dedi ve dizbağını yerden aldı. Markiz, "Görüyor musunuz," dedi. "Bazen, Parisli âşıklarımı on beş gün üzerim, ama siz yabancısınız; size daha ilk geceden kendimi teslim ediyorum; çünkü Vestfalyalı bir delikanlıya ülkeyi tanıtmam gerek!" Aslında güzel kadın, bu yabancı delikanlının iki elinde, iki büyük elmas görmüştü. Onları öyle içten övdü ki elmaslar, Candide'in parmaklarından Markiz'in parmaklarına geçti.

Candide Périgordlu rahiple birlikte dönerken Matmazel Cunégonde'a ihanet ettiği için biraz vicdan azabı duydu. Abbé de onun acısını paylaştı. Candide'in oyunda kaybettiği elli bin frankla, yarı armağan edilen, yarı aşırılan iki elmasta onun da ufak bir payı vardı. Niyeti Candide'nin saflığı yüzünden elde edeceği çıkarları elinden geldiğince artırmaktı. Ona epeyce Matmazel Cunégonde'dan söz etti. Candide de ona, Venedik'te sevgilisine kavuştuğu zaman bu ihanetinden dolayı af dileyeceğini söyledi.

Périgordlu nezaketi, yakınlığı artırıyordu. Candide'in bütün söylediklerine, yaptıklarına ve yapmak istediklerine pek yakından ilgi gösteriyordu.

Ona, "Demek onunla Venedik'te buluşacaksınız, öyle mi?" diye sordu. Candide, "Evet. Kesinlikle gidip Matmazel Cunégonde'u bulmalıyım" dedi. "Sonra da sevdiğinden söz etmenin tadına kapılarak, Vestfalya'nın bu ünlü güzeliyle olan macerasının bir bölümünü anlattı. Abbé, "Anlıyorum ki," dedi, "Bu Matmazel Cunégonde çok zeki bir kadın. Hem kimbilir ne güzel mektuplar

yazıyordur!" Candide, "Ondan hiç mektup almadım," dedi. "Çünkü düşünsenize, onun aşkından dolayı şatodan kovulduktan sonra kendisine yazamadım; çok geçmeden öldüğünü duydum, sonra kendisini tekrar buldum, yine yitirdim. Şimdi de buradan iki bin beş yüz fersah uzağa bir adam yolladım; onun getireceği yanıtı bekliyorum."

Abbé dikkatle dinliyor, biraz da dalgın görünüyordu. Az sonra iki yabancıyı sevgiyle kucaklayarak ayrıldı. Ertesi gün Candide uyanır uyanmaz şöyle bir mektup aldı:

"Çok değerli sevgilim! Sekiz günden beri bu kentte hastayım. Sizin de burada olduğunuzu öğrendim. Yerimden kımıldayabilseydim, kollarınızın arasına uçarak gelirdim. Bordeaux'dan geçtiğinizi öğrendim. Sadık Cacambo ile yaşlı kadını orada bıraktım. Buenos Aires valisi her şeyimi aldı. Ama kalbiniz bana kalıyor. Gelin! Sizin yanımda olmanız beni ya diriltecek, ya da sevinçten öldürecek."

Bu güzel, bu umulmayan mektup Candide'e anlatılmaz bir sevinç, ama sevgili Cunégonde'un hastalığı da sonsuz bir acı verdi. Bu iki karşıt duygu arasında kalan Candide, altın ve elmaslarını aldı ve Martin'le birlikte Cunégonde'un kaldığı otele gitti. Heyecandan titreyerek içeri girdi. Kalbi çarpıyor, sesi titriyordu; yatağın perdelerini açmak, ortalığı aydınlatmak istedi. Ama odadaki hizmetçi kadın, "Sakın ha! Işık onu öldürür", dedi ve perdeyi yine kapadı. Candide ağlayarak "Sevgili Cunégonde'um, nasılsınız? dedi. Beni göremiyorsanız, bari konuşun!" Hizmetçi kadın, "Konuşamaz", dedi. O zaman, yataktan dışarı yumuk bir el çıktı; Candide bu eli uzun uzun gözyaşlarıyla ıslattı; sonra avucunun içine bir sürü elmas koydu; koltuğun üstüne de altınla dolu bir kese bıraktı.

Bu heyecan dolu anın tam da ortasında, başlarında bir çavuşla bir takım asker ve Perigordlu abbé çıkageldiler. Abbé, "İşte kuşkulu iki yabancı bunlar!" dedi. Çavuş derhal onları yakaladı ve askerlere, onları cezaevine götürmelerini emretti. Candide, "Eldorado'da yolculara böyle davranmazlar" dedi. Martin, "Her zamankinden daha manichéen'im" dedi. Çavuş ise, "Zindana!" dedi. Kendine gelen Martin, Cunégonde olduğunu söyleyen kadının bir düzenbaz, Perigordlu abbénin, Candide'in saflığından yararlanan bir dolandırıcı, çavuşun da savulması kolay bir başka dolandırıcı olduğunu anladı.

Zaten asıl Cunégonde'u görmek için sabırsızlanan Candide, Martin'in öğütlerini dinleyerek, hukuk yasalarıyla karşılaşmaktansa, çavuşa her biri üç bin pistole değerinde üç elmas vermek istedi. Fildişi bastonlu

çavuş ona, "Ah bayım!" dedi. "Düşünülebilecek bütün cinayetleri işlemiş olsanız bile siz dünyanın en namuslu adamısınız. Üç elmas! Her biri üç bin pistole değerinde üç elmas! Bayım sizi bir zindana götüreceğime uğrunuzda ölmeye bile razıyım. Bütün yabancıları yakalıyorlar, ama siz işi bana bırakın. Normandiya'da, Dieppe'de bir kardeşim var, sizi oraya götüreyim. Kendisine verilecek birkaç elmasınız varsa o da benim gibi size hizmet eder".

Candide, "Peki, ama, bütün yabancıları niçin yakalıyorlar?" diye sordu. Périgordlu abbé söz aldı ve "Çünkü Atrébatie ülkesinden bir dilenci, budalaca şeyler söylenildiğini duymuş. Bu duydukları babasını öldürmesine yetmiş. Ancak bu cinayet, 1610 yılının Mayısı'nda işlenen cinayete değil de, 1594 yılının Aralık ayında ya da başka yıllarda, başka aylarda, gene budalaca şeyler söylendiğini duyan başka serserilerinin işlediği cinayetlere benzemekteymiş." (*)

O zaman çavuş, sorunun ne olduğunu anlattı. Candide, "Ah canavarlar!", diye bağırdı. "Bu nasıl iş? Demek dans eden, şarkı söyleyen bir halkta da böyle korkunç şeyler olurmuş! Maymunların kaplanlara rahat vermediği bu ülkeden bir an önce çıkamayacak mıyım? Ülkemde ayılar gördüm. İnsana yalnızca Eldorado'da rasladım. Tanrı aşkına çavuş efendi, beni Venedik'e götürün; orada Matmazel Cunégonde'u bekleyeceğim". Çavuş: "Sizi ancak aşağı Normandiya'ya götürebilirim" dedi. Derhal zincirlerini çözdürdü, yanıldığını söyledi, adamlarını gönderdi. Candide'le Martin'i alıp Dieppe'e götürdü ve onları kardeşine teslim etti. Limanda küçük bir Felemenk gemisi demirliydi. Yine üç elmasın yüzü suyu hürmetine insanların en işgüzarı kesilen Normandiyalı, Candide'le adamlarını, İngiltere'de Portsmouth'a giden bu gemiye bindirdi. Venedik'in yolu orası değildi; ama, Candide, cehennemden kurtulduğunu sanıyor ve ilk fırsatta Venedik'in yolunu tutacağını umuyordu.

(*) Kral'ı hedef alan ve Cizvitlerin ön ayak olduklarına inanılan suikastlar kastediliyor.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Candide ile Martin'in İngiltere kıyılarına gidişleri ve orada gördükleri.

Candide Felemenk gemisinde, "Ah Pangloss! Ah Martin! Martin! Ah sevgili Cunégonde'um! Meğer bu dünya neymiş?" diyordu. Martin, "Saçma sapan, feci bir şey" diye yanıtladı. Candide üsteledi, "Siz İngiltere'yi biliyorsunuz; orada da insanlar Fransa'daki gibi deli mi?" diye sordu. Martin, "Onların deliliği de başka türlü", dedi. "Bu iki ulusun, Kanada yakınlarında bir iki dönümlük yer için savaştıklarını, bu savaş için de bütün Kanada'yı satın alacak kadar para harcadıklarını bilirsiniz. Bu ülkelerden hangisinde daha çok tımarhanelik bulunduğunu kestirmeye gelince, pek az olan bilgim bunu çözmeye yeterli değil. Yalnızca karşılaşacağımız insanların genellikle öfkesi burnunda kişiler olduklarını biliyorum".

Böyle konuşa konuşa Portsmouth'a yanaştılar; bir sürü insan kıyıyı doldurmuş, dikkatle, donanmaya bağlı gemilerden birinin güvertesinde diz çökmüş olan, gözleri bağlı oldukça şişman adama bakıyorlardı. Karşısında dizilmiş dört asker göz göre göre, adamcağızın beynine üçer mermi sıktılar. Halk da son derece mutlu dağıldı.. Candide, törenle öldürülen bu şişman adamın kim olduğunu sordu. Bir amiral olduğunu söylediler. "Peki ama bir amirali niçin öldürdüler?". "Yeter sayıda insan öldürtmemiş de ondan", dediler. "Bir Fransız amiraliyle savaştı. Savaş sırasında düşmana yeter derecede sokulmadığına karar verdiler". Candide, "Herhalde," dedi, "Fransız amirali kendisinden ne kadar uzaksa İngiliz amirali de ondan o kadar uzaktaydı." "Doğrusu bu dediklerinize karşı çıkılamaz. Ama bu ülkede öteki amirallere ders olsun diye ara sıra bir amiral öldürmek adettendir" (*).

Candide, gördüklerine, duyduklarına öyle şaştı, öyle canı sıkıldı ki, karaya ayak basmak istemediği gibi Felemenkli kaptanla (Surinam'daki kaptan gibi kendisini soymasını da göze alarak) Venedik'e gitmek için pazarlığa bile girişti.

(*) Yedi yıl savaşlarının başlangıcında Fransızların Minorque'a asker çıkarmalarına engel olamadığı için 14 Mart 1757'de Amiral Byng kurşuna dizildi.

Kaptan iki gün sonra hazırdı. Fransa kıyılarını sıyırarak geçtiler. Lizbon önlerinden geçerken Candide titredi. Boğaz'a, sonra da Akdeniz'e girdiler ve sonunda Venedik'e ulaştılar.

Candide, Martin'i kucaklayarak: "Tanrıya şükürler olsun, güzel Cunégonde'a işte burada kavuşacağım. Cacambo'dan kendim gibi eminim. Her şey yolunda, her şey yolunda gidiyor, her şey olabileceği kadar yolunda gidiyor" diye bağırdı.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Paquette ve papaz Giroflée üzerine.

Candide, Venedik'e çıkar çıkmaz, bütün meyhanelerde, bütün kahvelerde, bütün genelevlerde Cacambo'yu aradıysa da bulamadı. Her gün bütün gemileri, bütün kayıkları aramak için adam gönderiyordu. Ama Cacambo'dan hiçbir haber yoktu. Martin'e, "Nasıl olur" diye soruyordu. "Ben Surinam'dan Bordeaux'ya, Bordeaux'dan Paris'e, Paristen Dieppe'e, Dieppe'den Portsmouth'a gidecek, Portekiz ve İspanya kıyılarından geçecek, bütün Akdeniz'i aşacak, Venedik'te birkaç ay kalacak kadar vakit bulayım da Cunégonde hâlâ gelmesin. Onu bulacağıma bir orospu, bir de Périgordlu abbé ile karşılaştım! Bence Cunégonde ölmüştür, benim de artık ölmekten başka çarem kalmadı. Ah, şu lanet olası Avrupa'ya dönmektense Eldorado cennetinde kalmak daha iyi değil miydi? Yerden göğe kadar hakkınız var azizim Martin! Yeryüzünde hayâlden, belâdan başka bir şey yokmuş".

Candide, derin bir üzüntüye kapıldı. Ne "alla moda" bir operaya gitti, ne öteki karnaval eğlencelerine katıldı. Hiçbir kadın onda en ufak bir istek bile uyandırmadı. Martin ona, "Cebinde beş altı milyon olan bir melez uşağın, gidip sevgilinizi, dünyanın öbür ucundan Venedik'e getireceğini umuyorsanız siz gerçekten çok safsınız," dedi. "Onu bulursa kendisine alır. Bulamazsa bir başkasını peydahlar. Size uşağınız Cacambo ile sevgiliniz Cunégonde'u aklınızdan çıkarmanızı öğütlerim".

Şu Martin de insanı hiç teselli etmiyordu. Candide'in kederi arttıkça arttı. Martin de ona, hiç kimsenin gidemediği Eldorado dışında, yeryüzünde çok az iyilik, çok az mutluluk olduğunu göstermekten geri kalmıyordu.

Bu önemli konuda tartışıp Cunégonde'u beklerken, Candide, San Marco Alanı'nda kolunda bir kızla genç bir papaz gördü. Papaz, genç, etine dolgun, güçlü görünüyordu; gözleri parlak, kendinden emin, başı dik, yürüyüşü görkemliydi. Kız çok güzeldi; şarkılar mırıldanıyor, papazına sevgiyle bakıyor, ara sıra da tombul yanaklarını çimdikliyordu. Candide, Martin'e: "Hiç olmazsa bunların mutlu olduklarını kabul edersiniz ya," dedi. "Eldorado dışında, dünyanın oturulabilen her yerinde şimdiye kadar yalnızca mutsuz kimseler gördüm; fakat şu kızla papaza gelince, bahse girerim ki, bunlar çok

mutlu insanlar." Martin: "Ben de böyle olmadığına bahse girerim" dedi. Candide: "Sorun basit," dedi; "onları yemeğe çağırırız; yanılıp yanılmadığımı görürsünüz."

Hemen onlara yaklaştı, iltifatta bulundu ve onları makarna, Lombardiya kekliği, mersin balığı yumurtası yemeye ve Montepulciano, Lacryma-Christi, Kıbrıs ve Sisam şarapları içmeye çağırdı. Genç kız kızardı; papaz çağrıyı kabul etti ve genç kız birkaç damla göz yaşının gölgelediği şaşkın ve mahçup gözlerle Candide'e bakarak papazın arkası sıra yürüdü. Candide'in odasına girer girmez genç kız: "Nasıl olur da Monsieur Candide, Paquette'i tanımaz?" dedi. Yalnızca Cunégonde'la meşgul olduğu için o ana kadar genç kıza dikkatle bakmamış olan Candide ona: "Heyhat! Zavallı çocuğum; demek doktor Pangloss'u gördüğüm o feci hale sokan sizdiniz, öyle mi?" dedi. Paquette: "Ne yazık ki efendim, benim," dedi; "görüyorum ki, her şeyi biliyorsunuz. Madame la Baronne'un evindekilerle güzel Cunégonde'un uğradıkları korkunç felaketleri öğrendim. Kendi alın yazımın da bundan aşağı kalmadığına ant içerim. Beni tanıdığınız zaman çok masumdum. Günahlarımı çıkartan bir Cordelier papazı beni de kolayca baştan çıkardı. Bunun sonuçları korkunç oldu; Monsieur le Baron sizi tekmeleyerek kovduktan sonra ben de şatodan ayrılmak zorunda kaldım. Ünlü bir doktor bana acımasaydı çoktan ölmüştüm; minnettarlık duygusuyla bir süre doktorun metresi oldum. Çılgıncasına kıskanç olan karısı beni her gün acımadan dövüyordu, deli gibi bir şeydi. Doktor çirkinin çirkiniydi, ben de sevmediğim bir adam yüzünden boyuna dayak yediğim için talihsizlerin talihsiziydim. Huysuz bir kadın için doktor karısı olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu bilirsiniz. Karısının kendisine ettiklerinden usanan doktor bir gün, yakalandığı küçük bir nezle için ona öyle etkili bir ilaç verdi ki, kadın iki saat içinde korkunç acılarla kıvrana kıvrana öldü. Kadının akrabaları doktora karşı cinayet davası açtılar; doktor kaçtı, ben de hapsedildim. Biraz güzel olmasaydım masumluğum beni kurtarmayacaktı. Yargıç, doktorun yerini almak koşuluyla beni serbest bıraktı. Ama çok geçmeden bir rakip yerimi aldı; ben de bir ödül bile verilmeden kovuldum; siz erkeklere o kadar hoş görünen, bizim için de bir sefalet uçurumundan başka bir şey olmayan bu iğrenç mesleği sürdürmek zorunda kaldım. Venedik'e, mesleğimi burada icra etmeye geldim. Ah efendim! Yaşlı bir tüccarı, bir avukatı, bir papazı, bir gondolcuyu, bir abbéyi istemeye istemeye okşamak zorunda olmanın, bütün hareketlere, bütün kötü davranışlara maruz kalmanın, iğrenç bir herif kaldırsın diye çoğu zaman bir etekliği bile ödünç alacak kadar alçalmanın, birisinden alınan parayı bir başkasına çaldırmanın, yargıçlara rüşvet vermenin, gelecekte de sizi

korkunç bir yaşlılığın, bir hastane köşesinin ve bir çöplüğün beklediğini düşünmenin ne demek olduğunu bilseniz, dünyanın en talihsiz insanlarından biri olduğumu kabul ederdiniz."

Paquette böylece, bir odada iyi yürekli Candide'e Martin'in yanında içini döktü. Martin Candide'e: "Görüyorsunuz ya," dedi; "daha şimdiden bahsin yarısını kazandım bile." Papaz Giroflée yemek odasında kalmıştı; bir yandan yemeğini beklerken bir yandan da şarap içiyordu. Candide, Paquette'e: "İyi ama," dedi; "sizinle karşılaştığım zaman ne kadar neşeli, ne kadar hoşnut bir haliniz vardı; şarkı söylüyor, içten gelen bir istekle papazı okşuyordunuz; şimdi ne kadar mutsuzsanız, o zaman bana o kadar mutlu görünmüştünüz." Paquette: "Ah efendim! diye" yanıtladı; "bu da bizim mesleğin sefaletlerinden biridir. Dün, bir subay paramı aldı, üstelik bir de dövdü; bugünse bir papazın hoşuna gitmek için neşeli görünmem gerekiyor."

Candide daha fazla sormak istemedi; Martin'in haklı olduğunu kabul etti. Paquette ve papazla birlikte sofraya oturdular; yemek oldukça neşeli geçti ve sonlara doğru daha bir güvenle konuşuldu; Candide, papaza: "Rahip efendi, bana öyle geliyor ki, imrenilecek bir durumunuz var. Maşallah neredeyse yanağınızdan kan damlayacak; yüzünüz mutlu olduğunuzu gösteriyor; boş zamanlarınız için elinizde çok güzel bir kız var, papazlıktan da hoşnut görünüyorsunuz", dedi. Papaz Giroflée: "Doğrusunu isterseniz, bütün papazların denizin dibinde olmalarını isterdim efendim," dedi; "belki yüz kez manastırı yakmaya ve gidip Türk olmaya niyetlendim; o Allah'ın belası ağabeyime biraz daha fazla servet bırakmak için, anamla babam, daha on beşimdeyken, şu iğrenç cüppeyi sırtıma geçirmem için beni zorladılar. Manastırda, kıskançlık, anlaşmazlık, çılgınlık egemen. Ne yalan söyleyeyim, birkaç kötü vaaz verip biraz para kazanıyorum, bunun yarısını da başpapaz çalıyor! Geri kalanı da kızlara yediriyorum. Fakat akşam manastıra döndüğüm zaman, kafamı yatakhanenin duvarına çarparak parçalayacağım geliyor; bütün meslektaşlarım da aynı durumda."

Martin her zamanki soğukkanlılığıyla Candide'e dönerek: "Eh, bahsi tümüyle kazandım, değil mi?" dedi. Candide, Paquette'e iki bin, papaz Giroflée'ye de bin kuruş verdi ve: "Bu parayla mutlu olacaklarına güvenebilirsin" dedi. Martin: "Hiç sanmam, diye yanıtladı; belki de kuruşlarınızla onları büsbütün mutsuz edeceksiniz." Candide: "İş olacağına varır," dedi; "yalnızca bana bir şey avuntu veriyor; insan çoğu zaman, bir daha hiç bulamayacağını sandığı

kimselerle karşılaşıveriyor; kırmızı koyunumla, Paquette'le nasıl yeniden karşılaştımsa Cunégonde'la da öyle karşılaşabilirim." Martin: "Onun, günün birinde sizi mutlu etmesini dilerim," dedi; "ama doğrusu bundan pek şüpheliyim." Candide: "Çok acımasızsınız" dedi. Martin: "Hayatın ne olduğunu biliyorum da ondan" diye yanıtladı.

Candide: "Fakat şu gondolculara bakın: durmadan şarkı söylemiyorlar mı? diyerek gondolcuları gösterdi. Martin: "Onları bir de evlerinde karılarıyla, çocuklarıyla görün," dedi. "Doge'un da, gondolcuların da kendilerine göre dertleri vardır. Bununla birlikte bir gondolcunun yazgısı bir Doge'unkine her bakımdan yeğlenebilir; ama aradaki farkın ne kadar önemsiz olduğu, sanıyorum ki incelemeye bile değmez."

Candide: "Brenta üzerindeki şu güzel sarayda oturan ve yabancıları oldukça iyi kabul eden senato üyelerinden Prococurante'den söz ediliyor. Onun için kederin ne olduğunu bilmiyor, diyorlar" dedi. Martin: "Bu eşsiz insanı görmek isterim" dedi. Candide, hemen Prococurante'den, kendisini ertesi gün gidip görmeleri için izin istetti.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Venedikli soylu Signor Prococurante'nin sarayında.

Candide'le Martin, gondolla Brenta'yı izleyerek soylu Prococurante'nin sarayına vardılar. Bahçeler doğal bir biçimde çok güzel düzenlenmiş, mermerden güzel heykellerle süslenmişti: saray, güzel bir üslupta yapılmıştı. Altmış yaşlarında çok zengin bir adam olan ev sahibi iki meraklıyı büyük bir nezaketle kabul etti, ama pek candan karşılamadı. Candide buna pek sıkıldıysa da Martin hiç etkilenmedi. Önce üstü başı temiz iki güzel kız birer fincan köpüklü kakao ikram etti. Candide onların güzelliğine, inceliğine, becerikliliğine hayran olmaktan kendini alamadı. Senato üyesi Prococurante: "Bunlar pek öyle çirkin sayılmazlar," dedi; "ara sıra onları yatağıma alırım; çünkü, kent güzellerinin cilvelerinden, kıskançlıklarından, nazlarından, küçüklüklerinden, gururlarından, budalalıklarından, bir de onlar için yazılması yahut ısmarlanması gereken güzellemelerden bıktım; ama sonunda bu iki kız da canımı sıkmaya başladı."

Candide öğle yemeğinden sonra uzun bir galeride gezinirken tabloların güzelliğine hayran oldu. İlk iki tablonun hangi ustanın fırçasından çıktığını sordu. Senato üyesi: "Raffaello'nundur," dedi; "birkaç yıl oluyor, laf olsun diye onları çok pahalıya satın aldım. Bunların İtalya'daki en güzel şeyler olduğunu söylüyorlar, ama benim hiç de hoşuma gitmiyor; renkler çok koyu, yüzler yeter derecede belirtilmemiş, iyice ortaya çıkarılmamış; kumaşların da kumaşa benzer yeri yok. Kısacası, ne derlerse dersinler, tek sözcükle söyleyeyim, ben burada doğanın gerçek bir taklidini bulamıyorum. Bir tabloyu, ancak onda doğanın kendisini gördüğüme inandığım zaman seveceğim; ama tablonun bu türü yok. Bir çok tablom var, ama artık onlara bakmıyorum bile."

Prococurante, yemek hazırlanırken bir konser verdirdi. Candide müziği çok güzel buldu. Prococurante : "Bu gürültü insanı yarım saat kadar eğlendirebilir," dedi; "daha uzun sürerse, kimsenin itiraf etmeye dili varmaz ama, herkesi usandırır. Günümüzde müzik, yalnızca güç şeyleri çalmak sanatı haline geldi; oysa güç olan şeyler sonunda hiç hoşa gitmez. Operayı, beni isyan ettiren bir ucube haline sokmak sırrını bulmasalardı belki daha çok severdim; bu müzikli tragedyalar, iki üç münasebetsiz şarkının yerli yersiz söylenmesi, sırf bir kadın şarkıcının hançeresini değerlendirmesi için yapılmış şeyler... Onları isteyen gitsin görsün. Bir iğdişin Sezar ya da Cato rolünü

mırıldandığını ve sahnede acemi acemi dolaştığını görüp de zevk alan veya alabilen varsa gitsin zevk alsın; bana gelince, bugün İtalya'nın ününü sağlayan, hükümdarların da bol keseden para ödedikleri bu acınacak şeylerden çoktan vazgeçtim." Candide, biraz tartıştı ama fazla ileri gitmedi. Martin de tümüyle senato üyesinden yana çıktı.

Sofraya oturdular ve mükemmel bir yemek yedikten sonra kitaplığa geçtiler. Candide olağanüstü ciltlenmiş bir Homeros görünce, senato üyesini ince zevkinden dolayı övdü: "İşte," dedi; "Almanya'nın en iyi filozofu büyük Pangloss'un tadına doyamadığı bir kitap!" Prococurante soğuk bir edayla: "Benim hoşuma gitmiyor," dedi; "vaktiyle onu okurken zevk duyduğuma beni inandırmışlardı; ama, o hep birbirine benzeyen savaşların durmadan yinelenmesi, o hiçbir iş görmeden boyuna harekete geçen tanrılar, savaşa neden olduğu halde oyunun bir oyuncusundan başka bir şey olmayan o Helena, kuşatılan, ama bir türlü alınamayan o Troia yok mu, bütün bunlar bende öldürücü bir can sıkıntısı uyandırıyordu. Bazen bilginlere, onu okumaktan benim kadar sıkılıp sıkılmadıklarını sorarım. İçten olanlar bana kitabın ellerinden düştüğünü, bununla birlikte bir eski zaman anıtı gibi ya da artık piyasada geçer akçe olmayan paslanmış madalyalar gibi, bunun da kitaplıkta bulundurulmasının gerektiğini söylerler." Candide: "Efendimiz herhalde Vergilius hakkında böyle düşünmüyorlardır" dedi. Prococuranté: "Eneas'ın ikinci, dördüncü ve altıncı kitapları doğrusu çok güzel ama, sofu Eneas'ına, güçlü Coonthes'ine, dost Akhat'ına, küçük Ascanius'una, budala kral Latinus'una, o hanım hanımcık Amatas'ına, o tatsız Lavinia'sına gelince, bunlar kadar soğuk ve zevksiz bir şey olabileceğini sanmıyorum. Tasso ile Ariosto'nun saçma sapan hikâyelerini onlara değişmem" dedi.

Candide: "İzin verirseniz, şimdi de Horatius'u okumaktan büyük bir zevk alıp almadığınızı soracağım" dedi. Prococurante : "Onda toplum adamının yararlanabileceği özdeyişler var; bunlar güçlü dizelere sıkıştırıldıkları için akılda daha çok kalıyorlar. Fakat Brindisi'ye yaptığı o geziden, betimlediği o kötülüklerden, sözleri irinle dolu dediği bilmem hangi Pupilus'la sözleri sirke gibi keskin olan bir başkası arasında geçen o hamal kavgasından bana ne? Yaşlı kadınlarla sihirbaz karılara karşı yazdığı o kaba dizeleri adeta tiksinerek okudum; sonra dostu Mecenas'a, kendisini eğer lirik şairler arasına koyarsa yüce alnıyla yıldızlara vuracağını söylemesinin nasıl bir değeri olabileceğini anlayamıyorum. Budalalar, değer verilen bir yazarın her şeyine hayran olurlar. Ben yalnızca kendim için okurum; yalnızca yaradılışıma uygun olan şeyleri severim" dedi. Hiçbir şey

hakkında bizzat karar vermeyecek biçimde yetiştirilmiş olan Candide, duyduklarından şaşkınlığa düşüyor, Martin ise Prococurante'nin düşünüş biçimini oldukça akla yakın buluyordu.

Candide: "Ha, işte bir Cicero," dedi; "sanırım bu adamı okumaktan bıkmıyorsunuz." Venedikli: "Onu hiç okuduğum yok," dedi. "Rabirius'u yahut da Cluentius'u savunmuş bana ne? Haklarında yargıya vardığım yeter sayıda davam var; felsefe üzerine yazdığı yapıtlarla belki daha iyi uyuşabilirdim; fakat her şeyden şüphelendiğini görünce, bunu benim de onun kadar bildiğimi ve bilgisiz olmak için hiç kimseye gereksinim duymadığımı anladım?"

Martin: "Ha, işte bir bilim akademisinin seksen ciltlik dergisi, bunun içinde iyi bir şeyler bulunabilir" dedi. Prococurante: "Bulunabilirdi" dedi; "eğer bu karmakarışık şeyleri yazanlardan biri, iğne yapma sanatını icat etmekle yetinseydi, bulunabilirdi kuşkusuz; ama bütün bu kitaplarda ancak boş sistemler var, yararlı bir şey yok."

Candide: "Şu yandaki raflarda ne çok tiyatro oyunu görüyorum!" dedi; "İtalyanca, İspanyolca, Fransızca!" Senato üyesi: "Evet" dedi; "üç bin tane var, ama bunların üç düzinesi bile iyi değil; hepsi birden Seneca'nın bir sahifesi etmeyen şu vaaz dergilerine ve bütün bu büyük din kitaplarına gelince, bunları ne ben açarım, ne de bir başkası... Bunu da anlarsınız tabii!"

Martin İngilizce kitaplarla dolu rafları gördü. "Bir cumhuriyetçinin, özgürce yazılmış olan bu yapıtların çoğundan hoşlanacağını sanırım" dedi. Prococurante: "Evet," diye yanıtladı; "düşündüğünü yazmak iyi şeydir; bu, insanlara tanınmış bir ayrıcalıktır. Bugün İtalya'da herkes düşündüğünü değil de düşünmediğini yazıyor. Sezar'ların, Antonius'ların yurdunda oturanlar bir Yakubi'nin iznini almadan hiçbir düşünce sahibi olmaya cesaret edemezler. Tutkular ve yandaşlık bu değerli özgürlüğün değerini düşürmemiş olsaydı, İngiliz dahilerine esin kaynağı olan özgürlüğü severdim."

Candide, Milton'un bir kitabını görünce, Prococurante'ye bu yazarı büyük adam kabul edip etmediğini sordu. Prococurante: "Kimi?" dedi; "Tekvin'in birinci bölümünü on kitaplık ağır dizelerle uzun uzun yorumlayan o barbarı mı; yaradılışın biçimini değiştiren ve Musa Peygamber, evreni bir sözle yaratan sonsuz varlığı temsil ederken, eserini çizmesi için Mesih'e gökteki dolaptan bir pergel aldıran şu kaba Yunan taklitçisini mi? Tasso'nun cehennemiyle şeytanını şımartan, şeytanı kâh kurbağa, kâh cüce kılığına sokan, ona yüz kez aynı sözleri söyleten, onu ilahiyat konusunda tartıştıran, Ariosto'nun

ateşli silahlar hakkındaki gülünç icadını ciddiye alarak gökyüzünde şeytanlara top oynatan adamı mı büyük sayacağım! İtalya'da ne ben, ne de başka kimse bu gibi acınacak tuhaflıklardan hoşlanmamıştır. Ölümle günahın doğurduğu kara yılanlar, zevki biraz ince olan herkesi tiksindirir; bir hastaneyi uzun uzadıya anlatması da, yarasa yarasa ancak bir mezarcının işine yarayabilir. Karanlık, acayip ve iğrenç olan bu manzume doğduğu zaman da sevilmemişti zaten. Bugün ben bu yapıta, kendi yurdunda çağdaşlarının davrandığı gibi davranıyorum. Zaten ben ne düşünüyorsam onu söylüyorum; başkalarının da benim gibi düşünüp düşünmediklerine aldırış bile etmem."

Candide, bu sözlerden alınmıştı, Homeros'a saygı duyuyor, Milton'u da biraz seviyordu. Alçak sesle Martin'e: "Yazık," dedi; "sakın bu adam Alman şairlerinden de nefret ediyor olmasın". Martin: "Öyle de olsa ne çıkar?.." dedi. Candide dişlerinin arasından hâlâ: "Ah ne yüksek adam! Şu Procourante ne büyük bir dahi! Hiçbir şey onun hoşuna gidemiyor" diyordu.

Böylece bütün kitapları gözden geçirdikten sonra bahçeye indiler. Candide bahçenin bütün güzelliklerini övdü. Ev sahibi: "Bunun kadar zevksiz bir şey görmedim; burada yalnızca zevksiz ve tatsız çiçekler var; ama yarından tezi yok daha soylu biçimler verdirerek başka çiçekler diktireceğim" dedi.

Bizim iki meraklı, senato üyesinden ayrıldıkları zaman, Candide Martin'e; "Artık bunun bütün insanların en mutlusu olduğunu kabul edersiniz ya" dedi; "çünkü sahip olduğu şeylerin hepsinden üstün bir adam!" Martin: "Sahip olduğu her şeyden tiksinmiş bir hali olduğunu görmüyor musunuz?" dedi; "Platon bundan çok zaman önce, en iyi midelerin her yemeği kabul edemeyen mideler olmadığını söylemişti". Candide: "İyi ama" dedi, "her şeyi eleştirmenin, başkalarının güzel sandıkları şeylerde kusur bulmanın da bir zevki yok mudur?" Martin: "Yani zevk almamakta zevk vardır demek istiyorsunuz, öyle mi?" dedi. Candide: "Öyleyse Matmazel Cunégonde'u gördüğüm zaman benden daha mutlu kimse olmayacak" dedi. Martin: "Umut her zaman tatlı şeydir" diye yanıtladı.

Bu arada günler, haftalar geçiyor, Cacambo bir türlü gelmiyordu. Candide kendi acısına öyle dalmıştı ki Paquette'le papaz Giroflée, kendisine teşekkür etmek için dahi görünmediler diye ağzını bile açmadı.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Candide ile Martin'in altı yabancıyla yedikleri akşam yemeği ve bunların kim oldukları üzerine.

Bir akşam Candide, Martin'le ve aynı otelde kalan yabancılarla birlikte sofraya otururken kapkara suratlı bir adam arkasından geldi ve koluna girerek ona: "Bizimle yola çıkmaya hazırlanın," dedi; "fırsatı kaçırmayın!" Candide döndü, Cacambo'yu gördü. Ancak Cunégonde'u görseydi bu kadar şaşırır ve sevinirdi. Sevinçten çıldıracak gibi olmuştu. Sevgili dostunu kucakladı. "Yoksa Cunégonde burada mı ?" dedi. "Söyle nerede? Beni ona götür, onun yanında sevinçten öleyim!" Cacambo: "Cunégonde burada değil, İstanbulda" dedi. "Aman Allahım, İstanbul'da, ha? Çin'de bile olsa, oraya uçarım, haydi gidelim." Cacambo: "Yemekten sonra yola çıkacağız," dedi; "daha fazlasını söyleyemem; ben bir köleyim, efendim beni bekliyor; gidip ona sofrada hizmet etmeliyim; bir şey söylemeyin; yemeğinizi yiyin ve hazır olun."

Sevinçle acı arasında kalan, sadık uşağını görmekten memnun olan, fakat onu köle olarak görünce şaşkına dönen Candide, sevgilisini bulacağını düşüne düşüne, kalbi çarparak, kafası altüst olmuş bir durumda, bütün bu olan biteni soğukkanlılıkla izleyen Martin'le ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelmiş olan altı yabancıyla birlikte sofraya oturdu. Bu altı yabancıdan birinin bardağına şarap dolduran Cacambo yemeğin sonuna doğru efendisinin kulağına eğildi, ona: "Efendimiz ne vakit isterlerse o vakit hareket edebilirler, gemi hazır" dedi. Bu sözleri söyledikten sonra da dışarı çıktı. Şaşkınlık içinde kalan davetliler bir kelime söylemeden bakışırlarken başka bir uşak efendisine yaklaşarak: "Efendimizin arabası Padova'da, kayık da hazır" dedi. Efendisinin işareti üzerine uşak çıktı. Bütün davetliler yine bakıştılar; genel şaşkınlık arttı. Üçüncü bir uşak üçüncü bir yabancıya yaklaşarak: "Efendimiz, inanın bana, daha uzun zaman burada kalmamalısınız. Her şeyi hazırlayacağım" dedi ve derhal kayboldu.

Candide'le Martin'in, bütün bunların bir karnaval eğlencesi olduğuna artık kuşkuları kalmamıştı. Dördüncü bir uşak dördüncü efendiye, "Efendimiz, istedikleri zaman yola çıkabilirler" dedi ve ötekiler gibi çıktı. Beşinci uşak da beşinci efendiye aynı şeyleri söyledi. Fakat altıncı uşak, Candide'in yanında bulunan altıncı yabancıyla başka

türlü konuştu, ona dedi ki: "Vallahi efendimiz, artık hiç kimse ne size, ne de bana borç vermek istemiyor; bu akşam siz de, ben de deliğe atılabiliriz; ben başımın çaresine bakmaya gidiyorum, Allaha ısmarladık!"

Bütün uşaklar dışarı çıkınca altı yabancı, Candide ve Martin derin bir sessizlik içinde kaldılar. Sonunda Candide sessizliği bozdu: "Efendiler," dedi; "bu ne acayip şaka, ne diye hepiniz krallık taslıyorsunuz? Bize gelince, ne ben, ne de Martin kral değiliz."

O vakit Cacambo'nun efendisi ağır bir edayla söze başladı ve İtalyanca:"Hiç de şaka etmiyorum; adım Üçüncü Ahmet'tir," dedi. "Uzun yıllar padişahlık ettim; ben kardeşimi tahttan indirdim, yeğenim beni; vezirlerimin boyunlarını vurdular; hayatımı eski sarayda geçiriyorum. Yeğenim Sultan Mehmet, sağlığım için bazen yolculuğa çıkmama izin verir; ben de karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim."

Ahmet'in yanında bulunan delikanlı ondan sonra söz aldı ve dedi ki: "Adım İvan; bütün Rusların imparatoruydum; daha beşikteyken tahtımdan indirildim; babamla anamı hapsettiler, beni de hapishanede büyüttüler. Muhafızlarımla birlikte ara sıra yolculuk yapmama izin verirler, karnavalı Venedik'te geçireceğim."

Üçüncü yabancı: "Ben İngiltere Kralı Charles S. Edward'ım, dedi; babam krallık haklarını bana bıraktı; bu hakları savunmak için savaştım, yandaşlarımdan sekiz yüzünün ciğerlerini söktüler, yanaklarını kestiler, ben de hapsedildim. Roma'ya, benimle büyük babam gibi tahtından indirilmiş olan babamı görmeye gidiyordum, karnavalı geçirmek için Venedik'e uğradım."

Dördüncü yabancı söz aldı ve dedi ki: "Ben Polonyalıların kralıyım; savaş sonunda varisi olduğum ülkelerden yoksun bırakıldım; babam da aynı talihsizliğe uğradı; tanrı uzun ömürler versin, ben de Sultan Ahmet, Çar İvan ve Kral Charles Edward gibi yazgıya boyun eğiyorum; karnavalı Venedik'te geçireceğim."

Beşinci yabancı "Ben de Polonyalıların kralıyım dedi; iki kez ülkemi kaybettim; fakat kader bana başka bir ülke verdi. Orada, bugün Sarmat krallarının Vistule ırmağı kıyılarında yaptıklarından daha iyi işler yaptım; ben de kadere baş eğiyorum; karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim."

Sıra altıncı hükümdara gelmişti: "Baylar," dedi; "ben sizin kadar büyük bir hükümdar değilim; ama ben de sizler gibi kral oldum: Adım Theodore'dur. Korsika kralı seçildim; benimle de haşmetmeap diye

konuştular; şimdi lûtfedip yalnızca bay diyorlar. Kendi adıma para bastırdım, şimdi meteliğim bile yok! İki bakanım vardı, şimdi bir uşağım var. Tahtta oturduğum zamanlar oldu, sonra da uzun zaman Londra hapishanelerinde samanlar üstünde yattım. Her ne kadar ben de efendilerimiz gibi karnavalı Venedik'te geçirmeye geldimse de, burada da aynı davranışla karşılaşmaktan korkuyorum."

Öteki beş kral bu sözleri soylu bir heyecanla dinlediler. Giysi ve gömlek satın alsın diye her biri kral Theodore'a yirmi sekino verdi; Candide de iki bin sekinoluk bir elmas armağan etti. Beş kral; "Bizim verdiğimiz paranın yüz katını verebilecek güçte olan bu adam da kim?" diye düşünüyorlardı.

Sofradan kalkacakları sırada, aynı otele, savaş sonunda ülkelerini kaybeden ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelen dört haşmetmeap daha geldi. Fakat Candide bu yeni gelenlere dikkat etmedi bile. O şimdi yalnızca İstanbul'a gidip sevgili Cunégonde'unu bulmayı düşünüyordu.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Candide'in İstanbul yolculuğu

Sadık Cacambo, Sultan Ahmet'i İstanbul'a götürecek olana geminin kaptanından Candide'le Martin'i gemiye alması için söz almıştı. Her ikisi de, zavallı haşmetmeabın önünde eğildikten sonra gemiye bindiler. Yolda Candide, Martin'e: "İşte tahtlarından indirilmiş altı kral. Onlarla birlikte akşam yemeği yedik, bu altı kraldan birine de sadaka verdim. Kim bilir, belki daha böyle talihsiz başka prensler de vardır. Bana gelince, ben yalnızca yüz koyun yitirdim ve Cunégonde'un kollarına atılmak için uçuyorum. Sevgili Martin, bir kez daha söyleyeyim, Pangloss'un hakkı varmış: Dünyada her şey iyidir" dedi. Martin: "Öyle olmasını dilerim" dedi. Candide: " Venedik'te yaşadıklarımız ne kadar gerçeküstüydü, değil mi? dedi. Tahtlarından indirilmiş altı kralın hep birlikte bir meyhanede yemek yedikleri doğrusu ne görülmüş, ne de işitilmiş bir şeydir!" Martin: "Bu, başımıza gelen şeylerin çoğundan daha olağanüstü sayılmaz; kralların tahtlarından indirilmeleri pek olağandır; onlarla birlikte yemek yemek şerefine gelince, üzerinde durulacak kadar önemli bir şey değil. İnsan ağız tadıyla şöyle bir yemek yesin de kiminle olursa olsun" dedi.

Candide gemiye ayak basar bazmaz eski uşağı, dostu Cacambo'nun boynuna atıldı. "Cacambo, Cunégonde'dan ne haber? Yine bir güzellik harikası mı? Beni hâlâ seviyor mu? Nasıl, iyi mi?" diye sordu. Herhalde sen ona İstanbul'da bir saray almışsındır?" Cacambo: "Sevgili efendim," dedi; "Cunégonde, Marmara kıyılarında, pek az kap kacağı olan bir prensin bulaşıklarını yıkıyor. Sultana sığınmış, onun verdiği üç akçe gündelikle yaşayan Ragotski adında eski bir hükümdarın kölesi; ama daha da acıklısı, Cunégonde, bütün güzelliğini kaybetti, korkunç denecek kadar çirkinleşti." Candide: "İster güzel olsun, ister çirkin; ben namuslu bir adamım, görevim onu her zaman sevmektir," dedi. "Ama, yanına beş altı milyon alıp gittiğin halde nasıl oldu da böyle aşağılık bir duruma düştün ?" Cacambo: "Bakın nasıl oldu," dedi; "iki milyonunu Buenos Aires valisi Senor don Fernando d'İbaraa y Figueora y Mascarnes y Lampourdos y Souza'ya Mademoisselle Cunégonde'u almak için verdim. Üst tarafını da, bizi Venedik'e götürecek olan kaptana ödedim. Yolda karşılaştığımız bir korsan, alıp bizi Mataban Burnu'na, Milo'ya, Nicarie'ye, Sisam'a, Patras'a, Çanakkale Boğazı'na, Marmara'ya, Üsküdar'a götürmez mi! Cunégonde ile yaşlı kadın sözünü ettiğim

prensin evinde çalışıyorlar, ben de tahtından indirilen Sultan Ahmet'in kölesiyim." Candide: " Bu ne korkunç felaketler zinciri," dedi; "ama ne gam, elimde birkaç elmas daha var; Cunégonde'u kolaylıkla kurtarırım. Ne yazık ki, çirkinleşmiş."

Sonra Martin'a dönerek: "İşte görüyorsunuz," dedi; "söyleyin bakalım şimdi ben mi daha acınacak haldeyim, yoksa Sultan Ahmet mi, Çar İvan mı, Kral Charles Edward mı?" Martin: "Doğrusu ya, bilmiyorum," dedi; "bunu bilmek için kalplerinizi okumak gerek." Candide: "Ah!" dedi; "Pangloss burada olsaydı, bunu bilir, bize de öğretirdi." Martin: "Sizin Pangloss'unuzun insanların felaketlerini nasıl bir teraziyle ölçüp tartabileceğini, acılarına nasıl değer biçeceğini bilemem," dedi. "Bildiğim bir şey varsa o da, yeryüzünde Kral Charles Edward'dan, Çar İvan'dan ve Sultan Ahmet'ten çok daha beter durumda milyonlarca insan bulunduğudur." Candide: "Doğru, olabilir!" dedi.

Çok kısa bir zamanda Çanakkale Boğazı'na vardılar. Candide, önce Cacambo'yu çok pahalıya satın almakla işe başladı, sonra vakit kaybetmeden arkadaşlarıyla birlikte, ne kadar çirkin olursa olsun Cunégonde'a kavuşmak için Marmara kıyılarına gitmek üzere, bir kadırgaya atladı.

Kadırgada çok kötü kürek çeken iki mahkûm vardı. Doğulu kaptan ara sıra, bunların çıplak omuzlarına öküz sinirinden yapılmış kırbaçla vuruyordu. Candide içten gelen doğal bir davranışla bunlara diğer mahkûmlardan daha dikkatle baktı, acıyarak yanlarına gitti. Biçimini kaybetmiş bu yüzlerin bazı çizgileri, Panglos'la Matmazel Cunégonde'un kardeşi o zavallı Cizvit Baron'unkilere benziyor gibi geldi. Bu düşünce içine dokundu, onu kederlendirdi. Onlara daha dikkatle baktı. Cacambo'ya: "Tanrı bilir ya, üstat Pangloss'un asıldığını görmeseydim, Baron'u kendim öldürmek felaketine uğramasaydım, şu kadırgada kürek çekenlerin onlar olduğuna inanırdım" dedi.

İki mahkûm, Baron ve Pangloss adlarını duyunca avazları çıktığı kadar bağırdılar, sıralarında durakladılar, küreklerini bıraktılar. Doğulu kaptan üzerlerine yürüdü; öküz sinirinden kırbaç sırtlarına inmeye başladı. Candide: "Durun efendimiz, durun," diye bağırdı; "size dilediğiniz kadar para vereyim!" Mahkûmlardan biri: "Aman yarabbi bu Candide mi?" diyor; öteki de "Candide ha?" diyordu. Candide: "Düş mü görüyorum? Uykuda mıyım? Yoksa kadırgada mı? Şu karşımdaki, öldürdüğüm Monsieur le Baron mu? Şu da asıldığını gözlerimle gördüğüm üstat Pangloss mu?" diye mırıldandı.

Onlar sürekli olarak: "Biziz, biziz! Evet biziz!" diye bağırıyorlardı. Martin: "Ne, o koca filozof bu mu?" diye sordu. Candide: "Ey Doğulu kaptan efendi," dedi; "İmparatorluğun birinci baronlarından olan Monsieur de Thunder - ten - Tronckh ile Almanya'nın en derin metafizikçisi M. Pangloss'u azat etmek için ne istiyorsunuz?" Doğulu kaptan: "Gâvurun köpeği," diye yanıtladı; madem ki şu iki gâvurun köpeği mahkûm baronmuş, metafizikçiymiş, kuşkusuz kendi ülkelerinde saygıdeğer adamlardır. Onlar için bana elli bin sekino vereceksin." "Pekâlâ, vereceğim; bizi yıldırım hızıyla İstanbul'a götürün, paranızı derhal alırsınız; ama durun, beni Matmazel Cunégonde'un yanına götürün." Candide'in önerisi üzerine, Doğulu kaptan geminin burnunu çoktan kente doğru çevirmiş; havaları yaran bir kuştan daha hızlı kürek çektiriyordu.

Candide, Baron ile Pangloss'u belki yüz kez kucakladı. "Sevgili Baron, sizi öldürmemiş miydim? Ya siz sevgili Pangloss'um, asıldıktan sonra nasıl oldu da hâlâ yaşıyorsunuz? Sonra ikiniz birden niçin Türkiye'de kürek mahkûmu olarak bulunuyorsunuz?" dedi. Baron: "Sevgili kızkardeşim de burada mı?" diye soruyor; Candide: "Evet burada!" diye yanıtlıyordu. Pangloss: "Demek sevgili Candide'e yine kavuşuyorum?" diye haykırıyordu. Candide onlara Martin ile Cacambo'yu tanıttı. Hep birden kucaklaşıyorlardı. Kadırga uçuyordu; limana gelmişlerdi bile. Hemen bir Yahudi çağırttılar; Candide ona yüz bin sekino değerindeki bir elması elli bine sattı; Yahudi, daha fazla veremeyeceğine, Hazreti İbrahim'in başı üzerine yeminler etti. Derhal Baron'la Pangloss'un kurtuluş paralarını verdi. İkincisi, kurtarıcısının ayaklarına atıldı ve onları göz yaşlarıyla ıslattı; öteki de bir baş işaretiyle teşekkür edip ilk fırsatta bu parayı ödeyeceğine söz verdi. "Fakat, diyordu; kızkardeşim sahiden Türkiye'de mi? Buna olanak var mı?" Cacambo:"Kızkardeşiniz, Transilvanyalı bir hükümdarın yanında bulaşık yıkadığına göre, pek âlâ da olanaklı" diye yanıtladı.

İki Yahudi daha çağırttılar; Candide onlara da elmas sattı. Cunégonde'u kurtarmak için hep birlikte başka bir kadırgaya binip yola çıktılar.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Candide'in Cunégonde'un, Pangloss'un, Martin'in ve diğerlerinin başlarına gelenler.

Candide, Baron'a: "Tekrar affınızı dilerim," dedi; "vücudunuzu kılıcımla deldiğim için sayın rahibim, sizden bir kez daha af diliyorum." Baron: "Artık bu konuyu kapayalım," dedi; "doğrusu ya ben de biraz sert davrandım; ama, madem ki nasıl kürek mahkûmu olduğumu öğrenmek istiyorsunuz, anlatayım. Cizvitlerin eczacısı yaralarımı iyileştirdikten sonra bir İspanyol çetesinin saldırısına uğradım. Kızkardeşim yola çıktığı sırada beni Buenos Aires'te hapse attılar. Roma'ya, Cizvitlerin başkanının yanına dönmek istedim. İstanbul'da Fransız elçiliği papazlığına atandım. Göreve başlayalı sekiz gün olmuştu ki, akşama doğru güzel endamlı, genç bir içoğlanı buldum. Hava çok sıcaktı; delikanlı yıkanmak istedi; ben de fırsattan istifade yıkanmak istedim. Genç bir Müslümanla çırılçıplak bir arada bulunmanın bir Hıristiyan için büyük bir günah olduğunu bilmiyordum. Bir kadı, kaba etlerime yüz değnek vurdurdu ve beni küreğe mahkûm etti. Kimsenin bundan daha büyük bir haksızlığa uğratıldığını sanmam. Fakat kızkardeşimin niçin Türklere sığınmış Transilvanyalı bir hükümdarın mutfağında bulaşıkçılık ettiğini öğrenmek isterdim."

Candide: "Ya siz sevgili Pangloss, nasıl oluyor da sizi yeniden görebiliyorum?" dedi. Pangloss: "Asıldığımı gördüğünüz doğrudur," dedi; "aslında yakılmam gerekirdi; fakat beni kızartacakları zaman bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığını anımsarsınız. Fırtına o kadar şiddetli oldu ki, ateşi yakmaktan umudu kestiler. Başka bir şey ellerinden gelmediği için asıldım. Bir cerrah cesedimi satın aldı, evine götürdü ve yardı. Önce, göbeğimden köprücük kemiğime kadar uzanan haç biçiminde bir yarık açtı. Beni çok kötü asmışlardı. Kutsal engizitörün yüksek buyruklarını yerine getiren diyakos yardımcısı, insanları çok güzel yakıyordu, ama asmaya gelince buna alışık değildi. İp ıslaktı, fena kaydı, iyi düğümlenmedi; sözün kısası henüz soluk alıyordum. O haç biçimi yarık beni öyle bir bağırttı ki, cerrah sırt üstü yere düştü ve şeytanı parçaladığını sanıp korkusundan titreyerek kaçtı; kaçarken de merdivenden düştü. Yandaki odadan gürültüyü duyan karısı koşup geldi; beni vücudumda haç biçimindeki yarıkla masanın üstüne uzanmış gördü. Kocasından daha çok korktu, kaçtı ve onun üstüne düştü. Biraz kendilerine gelince, kadının kocasına: "Zavallı kocacığım, bu zındığı parçalamak da nereden aklına geldi?

Şeytanın her zaman bu adamların içinde yattığını bilmiyor musun? Hemen gidip bir papaz çağırayım da onu okuyup üflesin!" dediğini duydum. Bu sözü duyunca titredim. "Bana acıyın!" diye bağırmak için bütün gücümü topladım. Sonunda Portekizli biraz cesaretlendi, derimi dikti; hatta karısı bana baktı bile; on beş gün sonra ayağa kalktım. Cerrah bana bir iş buldu: Venedik'e giden bir Malta şövalyesinin uşağı oldum; fakat efendimin bana verecek parası olmadığından Venedikli bir tüccarın hizmetine girdim, onun peşi sıra İstanbul'a geldim.

Bir gün bir camiye gitmek hevesine kapıldım; camide yaşlı bir imamla tespih çeken çok güzel, genç bir sofu kadın vardı. Kadının göğsü tamamiyle açıktı, memelerinin arasında, laleden, gülden, gelincikten, dağ lalesinden, düğün çiçeğinden ve sümbülden bir demet vardı. Kadın demeti yere düşürdü; demeti aldım, saygı göstererek hemen yerine koydum. Ama bu demeti yerine koymak işi o kadar uzun sürdü ki, imam gazaba geldi, Hıristiyan olduğumu görünce de: "İmdat!" diye bağırdı. Beni kadıya götürdüler, o da tabanlarıma yüz değnek vurdurdu, sonra da kürek mahkûmu olarak kadırgaya gönderdi. Monsieur le Baron'la aynı kadırgada aynı sıraya zincirlendim. Bu kadırgada Marsilyalı dört delikanlı, beş Napolili papaz, iki de Korfulu keşiş vardı. Bunlar bize, bu gibi şeylerin her gün olageldiğini söylediler. Monsieur le Baron benimkinden daha büyük bir haksızlığa uğradığını ileri sürüyordu; ben de bir kadının göğsüne bir demet çiçek koymanın bir içoğlanla çırılçıplak yakalanmaktan daha kötü olmadığını söylüyordum. Yaşamın raslantıları sizi bizim kadırgaya gönderip bizi satın aldırttığı sırada, durmadan bunu tartışıyor ve her gün sırtımıza öküz sinirinden yapılmış yirmi kırbaç yiyorduk."

Candide ona: "İyi ama sevgili Pangloss," dedi; "asıldığınız, parçalandığınız, dayak yediğiniz, kadırgalarda kürek çektiğiniz sıralarda da yine bütün bu olup bitenlerin dünyada bundan daha iyi olup bitemeyeceğine inanıyor muydunuz?" Pangloss: "Ben önce nasıl düşünüyorsam her zaman öyle düşünürüm," dedi, "çünkü ne de olsa filozofum: Leibnitz haksız olamayacağından, sonsuz uyum da, doluluk ve dakik madde gibi dünyanın en güzel şeyi olduğundan, bana sözümden dönmek düşmez."

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Candide, Cunégonde'la yaşlı kadını nasıl buldu?

Candide, Baron, Pangloss, Martin ve Cacambo başlarından geçenleri anlattılar. Bu dünyada mümkün olan ya da olmayan olaylar üzerine fikir yürütüp, neden ve sonuçlar, manevi ve maddi güzellikler, özgürlük ve zorunluluk, Türkiye'de kürek mahkûmluğu ederken duyulabilecek avuntular hakkında tartışırlarken, Marmara kıyılarında Transilvanyalı prensin evine yanaştılar. İlk gördükleri, peşkirleri kurutmak için iplere seren Cunégonde'la yaşlı kadın oldu.

Bu görüntü karşısında Baron sarardı. Duygulu aşık Candide, güzel Cunégonde'unu, teni kararmış, gözleri morarmış, boğazı kurumuş, yanakları pörsümüş, kolları kızarmış, soyulmuş görünce dehşete düşerek üç adım geriledi; sonra nezaket icabı ilerledi. Cunégonde, Candide'le ağabeyini kucakladı; yaşlı kadınla da kucaklaştılar. Candide ikisini de satın aldı.

Yakında küçük bir çiftlik vardı. Yaşlı kadın Candide'e, talihleri daha yaver gitmeye başlayıncaya kadar bu çiftliğe yerleşmeyi önerdi. Cunégonde çirkinleştiğinin farkında değildi; bunu ona kimse söylememişti. Candide'e verdiği sözleri o kadar kesin bir edayla anımsattı ki, iyi yürekli Candide'in bunları yadsımaya dili varmadı. Baron'a kızkardeşiyle evleneceğini ima etti. Baron: "Onun böyle bir düşkünlük, sizin de böyle bir küstahlık etmenize hiçbir zaman dayanamam," dedi; "böyle bir alçaklığın sorumluluğunu da hiçbir zaman üzerime alamam. Kızkardeşimin çocukları Alman meclislerine giremeyecektir. Hayır, benim kızkardeşim evlense evlense ancak bir imparatorluk baronuyla evlenebilir." Cunégonde ağabeyinin ayaklarına kapandı, onları göz yaşlarıyla ıslattı; Baronun kılı bile kıpırdamadı. Candide ona: "Hey gidi kaçık efendim," dedi; "seni kürek mahkûmluğundan kurtardım; senin kızkardeşini kurtarmak için avuç dolusu para verdim. Burada bulaşık yıkıyordu; artık çirkinleşmiş de; böyle olduğu halde onunla evlenmek lütfunda bulunuyorum da sen hâlâ bu işe ayak diremeye kalkışıyorsun. Öfkeme uysam seni bir daha öldürürdüm." Baron "Beni bir daha öldürebilirsin, ama ben sağken kızkardeşimi alamazsın!" dedi.

OTUZUNCU BÖLÜM

Sonuç

Aslında Candide hiç de Cunégonde'la evlenmek istemiyordu. Ama Baron'un sonsuz küstahlığı evlenmekte ısrar etmesine neden oluyordu. Sonra Cunégonde da kendisini o kadar zorluyordu ki sözünden cayamıyordu. Pangloss'a, Martin'e ve sadık Cacambo'ya akıl danıştı. Pangloss güzel bir söylev vererek, baronun kızkardeşi üzerinde hiçbir hakkı olmadığını ve Candide'le, hatta yasal olmadan bile evlenmesinin imparatorluk yasalarına tümüyle uygun olduğunu kanıtladı. Martin, Baron'u denize atmayı, Cacambo da onu Doğulu kaptana geri verip yeniden küreğe mahkûm ettirmeyi önerdi; ondan sonra da ilk gemiyle Roma'ya büyük Cizvit papazına göndereceklerdi. Bu düşünceyi hepsi beğendi; yaşlı kadın da yerinde buldu; Cunégonde'a hiçbir şey söylemediler; birkaç kuruşa bu iş de çözümlendi; ve herkes, bir Cizvit papazını cezalandırmak ve bir Alman baronunun gururunu kırmak zevkini tattı.

Bu kadar felaketten sonra sevgilisiyle evlenen; filozof Pangloss'la, filozof Martin'le, uyanık Cacambo ve yaşlı kadınla birlikte yaşayan; zaten eski İnkaların ülkesinden bir sürü elmas getirmiş olan Candide'in çok güzel bir hayat süreceğini düşünmek kadar doğal bir şey olamaz. AncakYahudiler onu öyle soyup soğana çevirdiler ki, elinde küçük çiftlikten başka bir şey kalmadı. Her gün biraz daha çirkinleşen karısı hırçınlaştı, dayanılmaz oldu; sakat olan yaşlı kadın, Cunégonde'dan da çok hırçınlaştı. Bahçede çalışan ve İstanbul'a sebze satmaya giden Cacambo çok iş görüyor ve kötü talihine lanet okuyordu. Pangloss da Alman üniversitelerinden birinde parlayamamış olduğu için umutsuzluğa kapılıyordu. Martin'e gelince, o, insanın hiçbir yerde rahat olmadığına kesin olarak inanmıştı; bütün olayları soğukkanlılıkla karşılıyordu. Candide, Martin ve Pangloss ara sıra metafizik ve ahlak üzerinde çekişiyorlardı. Çoğu zaman çiftliğin pencerelerinin önünden, Limni'ye, Midilli'ye, Erzurum'a sürülen paşalarla, efendilerle dolu gemiler geçiyordu; bir süre sonra da sürülenlerin yerini alan ve sıraları geldiğinde kendileri de sürülecek başka kadılarla, efendilerle dolu yeni gemiler... Bab-ı Âli'ye sunulmaya götürülen, özenli bir biçimde samanla doldurulmuş insan kelleleri görülüyordu. Bu görüntüler tartışmaları artırıyordu; tartışma olmadığı zaman can sıkıntısı öylesine büyüyordu ki, bir gün yaşlı

kadın onlara şunu sordu: "Acaba hangisi daha kötü, insana zenci korsanların yüz kez tecavüz etmesi mi, kaba etlerinden birinin kesilmesi mi, Bulgarlardan sopa yemesi mi, bir auto-da-fe'de kırbaçlanıp yakılması mı, parçalanması mı, kadırgada kürek mahkûmu olması mı, kısacası başımızdan geçen bütün o felaketlere uğraması mı, yoksa burada hiçbir şey yapmadan oturması mı?" Candide: "Bu, gerçekten de önemli bir soru," diye yanıtladı.

Bu sözler, yeni birtakım düşüncelere yol açtı. Hele Martin, insanın kuşku içinde kıvranmak ya da can sıkıntısı içinde bocalamak için yaratıldığı sonucuna varıyordu. Candide bunu kabul etmiyordu ama, kesin bir şey de söylemiyordu. Pangloss her zaman korkunç acılar çektiğini itiraf ediyor; bununla birlikte bir kez her şeyin iyi olduğunu ileri sürmüş olduğu için artık sözünden dönemiyordu. Fakat buna kendisi de inanmıyordu artık.

Sonunda bir olay, Martin'in lanet ilkelerinin doğruluğunu ortaya koydu; Candide'i her zamankinden daha fazla ikircime düşürdü ve Pangloss'u güç bir duruma soktu. Bir gün son derece sefil bir halde olan Paquette'le Papaz Giroflée'nin çiftliğe geldiklerini gördüler. Üç bin kuruşu çabucak yemişler, ayrılmışlar, barışmışlar, kaçmışlardı; sonunda da Papaz Giroflée Türk olmuştu. Martin, Candide'e: "Verdiğiniz paraların çok geçmeden harcanacağını ve onları daha sefil bir hale düşüreceğini size daha önce söylememiş miydim?" dedi. Cacambo ile birlikte elinize büyük bir servet geçti; yine de papaz Giroflée'den ve Paquette'den daha mutlu değilsiniz." Pangloss, Paquette'e: "Vah, zavallı çocuğum vah," dedi; "demek, Tanrı sizi buraya bizim aramıza sürükledi! Bana burnumun ucuyla bir göze ve bir kulağa mal olduğunuzu biliyor musunuz? Bakın siz de ne hale düşmüşsünüz! Ah bu dünya ne ki!" Bu olay onları her zamankinden daha fazla felsefe yapmaya yöneltti.

Yakınlarda, Türkiye'nin en iyi filozofu sayılan tanınmış bir derviş vardı; ona akıl danışmaya gittiler. Pangloss çevirmenlik yaptı, ona dedi ki: "Üstat, bize insan denen bu acayip hayvanın niçin yaratıldığını söylemenizi ricaya geldik." Derviş: "Sen buna ne karışıyorsun? Senin işin mi bu?" dedi. Candide: "Fakat sayın efendim, dünyada korkunç kötülükler var," dedi. Derviş: "Kötülük ya da iyilik olmuş, bundan ne çıkar? Sultan, Mısır'a bir gemi gönderdiği zaman içindeki farelerin rahat olup olmadıklarını düşünür mü?" dedi. Pangloss: "O halde ne yapmalı?" diye sordu. Derviş: "Çeneni tutmalısın," dedi. Pangloss: "Sizinle biraz, nedenlerle sonuçlar hakkında, olası dünyaların en iyisi, kötülüğün kaynağı, ruhun niteliği ve sonsuz uyum hakkında

tartışabileceğim diye seviniyordum," dedi. Derviş, bu sözler üzerine kapıyı suratlarına kapadı.

Bu konuşma sırasında, İstanbul'da iki vezirle müftünün boğazlandığı ve dostlarından birçoğunun da kazığa vurulduğu haberi ortalığa yayılmıştı. Bu haber birkaç saat içinde her yere ulaştı. Pangloss, Candide ve Martin küçük çiftliğe dönerlerken, serinlemek için kapısının önündeki portakal ağaçlarının gölgesine oturmuş yaşlı bir adamla karşılaştılar. Bilgiç olduğu kadar meraklı da olan Pangloss ona, boğazlanan müftünün adını sordu. Yaşlı adam: "Bir şey bilmiyorum," dedi; "zaten ben hiçbir müftü ile vezirin adını öğrenmiş değilim; söz ettiğiniz olaydan da haberim yok. Kamu işlerine karışanların çoğu zaman sefalet içinde öldüklerini ve buna layık olduklarını sanıyorum; hiçbir zaman İstanbul'da neler olup bittiğini öğrenmeye çalışmadım; bahçemde yetiştirdiğim yemişleri oraya satmaya göndermekle yetinirim." Bu sözleri söyledikten sonra yabancıları evine buyur etti. İki kızıyla iki oğlu onlara kendi yaptıkları çeşitli şerbetlerden başka kaymaklı turunç reçeli, portakal, limon, ananas, fıstık, ne Batavia'nın, ne de adaların o kötü kahvesi karışmamış halis Moka kahvesi ikram ettiler. Daha sonra da bu iyi kalpli Müslümanın iki kızı Candide'in Pangloss'un ve Martin'in sakallarına kokular sürdüler.

Candide, Türk'e: "Çok geniş, çok bereketli bir toprağınız olmalı," dedi. Türk: "Yalnızca yirmi dönümlük bir yerim var," diye yanıtladı; burasını çocuklarımla birlikte eker biçerim; bu iş, üç büyük kötülük olan can sıkıntısını, ahlaksızlığı ve yoksulluğu bizden uzak tutar."

Candide çiftliğine dönerken, Türk'ün söyledikleri üzerine derin derin düşündü. Pangloss'la Martin'e: "Bana bu iyi yürekli yaşlı adamın, birlikte yemek yediğimiz altı kralın hayatına değişilmiyecek bir hayatı var gibi geliyor" dedi. Pangloss: "Filozofların sözlerine bakılırsa büyük mevkiler çok tehlikelidir: Çünkü Muhabitelerin kralı Eglon, Aod tarafından öldürüldü; Apşalom saçlarından asıldı ve vücudu üç ciritle delindi; Jeroboham'ın oğlu kral Nadab'ı Bassa, kral Ela'yı Zambri, Ochosias'ı Jehu, Attalia'yı Joiada öldürdü; kral Yoakim, kral Jeconias, kral Sedecias esir düştüler. Kresüs'ün, Astiage'ın, Dârâ'nın, Siracusalı Denis'nin, Pyrrhus'ün, Perse'nin, Annibal'in, Jugurthha'nın, Arioviste'in, Sezar'ın, Pompeius'un, Neron'un, Othon'un, Vitellius'un, Domitianus'un, İngiltere Kralı II. Richard'ın, II. Edward'ın, VI. Henri'nin, III. Richard'ın, Marie Stuart'ın, I. Charles'ın, Fransa kralı olan üç Henrilerin, İmparator IV. Henri'nin nasıl mahvolduklarını bilirsiniz! Bilirsiniz ki..."

Candide: "Biliyorum," dedi; "bahçemizi yeşertmek gerektiğini de biliyorum." Pangloss: "Haklısınız," dedi; "çünkü insanoğlu cennet bahçesine konulduğu zaman, oraya 'ut operatur eum' yani onu işlesinler diye konuldu; bu da insanın, dinlenmek için yaratılmadığını gösterir." Martin: " Fazla düşünmeden çalışalım; bu, hayatı dayanılır kılan tek çaredir," dedi.

Bu güzel öneriyi hepsi kabul etti; herkes elinden gelen işi yapmaya koyuldu. Küçük toprak çok verimliydi. Cunégonde gerçekten çok çirkindi ama çok iyi bir aşçı olmuştu; Paquette nakış işler, kocakarı çamaşırlarla uğraşırdı. Papaz Giroflée'ye varıncaya kadar, bir iş tutmayan kimse kalmadı; o çok iyi bir doğramacı, hatta namuslu bir adam oldu. Pangloss, ara sıra Candide'e: " Olası dünyaların en iyisinde bütün olaylar birbirine bağlıdır," diyordu. "Çünkü Matmazel Cunégonde'un aşkı uğruna güzel bir şatodan kıçınıza tekme yiyip kovulmasaydınız, engizisyonun işkencesine uğramasaydınız, yaya olarak bütün Amerika'yı dolaşmasaydınız, kılıcınızı Baron'un vücuduna saplamasaydınız, güzel Eldorado ülkesinden aldığınız bütün o koyunları yitirmeseydiniz, şimdi burada turunç reçeliyle fıstık yiyemezdiniz." Candide de: "Bunlar güzel sözler ama bahçemizi yeşertmek gerek," diye yanıtlıyordu.